

МАТЕРІАЛИ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ЧИТАНЬ

Випуск 3

Кривий Ріг - 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

***МАТЕРІАЛИ
СТУДЕНТСЬКИХ
НАУКОВИХ ЧИТАНЬ***

Випуск 3

**Кривий Ріг
2018**

УДК 811.161.2(082)

ББК 81.2Ук

Матеріали студентських наукових читань: зб. наук. праць /
М [ред.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А.,
54 Вавринюк Т. І. та ін.]. – Кривий Ріг, 2018. – Вип. 3. – 133 с.
ISBN 978–966–177–095–8

У збірнику порушено актуальні проблеми сучасної філології. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних та літературознавчих явищ. Представлено передовсім важливі аспекти лінгвістичного та літературознавчого аналізу тексту.

Для студентів-філологів і вчителів-словесників навчальних закладів різних типів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Колоїз Ж. В., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний редактор*)

Бакум З. П., доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Білоконенко Л. А., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Вавринюк Т. І., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Дмитренко В. І., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Городецька В. А., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Іншакова І. О., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Ковпик С. І., доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Малога Н. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Мельник Н. Г., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Мишеніна Т. М., доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет

Семененко Л. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

Шарманова Н. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Караман С. О., доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка

Поповський А. М., доктор філологічних наук, професор, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Рекомендовано до друку вченою радою факультету української філології
Криворізького державного педагогічного університету
(*протокол № 5 від 28.12.2017 р.*).

ISBN 978–966–177–095–8

© КДПУ, 2018

ЗМІСТ

Антонова В. Особливості перекладу безеквівалентної лексики на матеріалі німецької преси.....	4
Барбуха В. Вербалізація концепту «Час» у сучасному афористичному корпусі.....	9
Гацелюк О. Застаріла лексика в романі Андрія Кокотюхи «Справа отамана Зеленого. Українські хроніки 1919 року»...	21
Горбаченко К. Художня інтерпретація історичної травми Голодомору в романі Н. Доляк «Чорна дошка».....	27
Деркач І. Моделювання мовної гри в сучасному афористичному корпусі.....	32
Іваненко А. Безособові речення в поетичних творах Ліни Костенко.....	45
Ломпас Я. Функціонально-стилістичні особливості сучасних афористичних висловлень.....	52
Мазур Ю. Особливості функціонування власних назв в історичному романі Ліни Костенко «Берестечко».....	61
Масляєва І. Українська жіноча проза як віддзеркалення глютонічної культури лінгвоспільноти.....	67
Масько Є. Семантико-структурні особливості еквівалентів речення в художніх творах Галини Пагутяк.....	78
Пантелю К. Іншомовна лексика в сучасних українських ЗМІ (на матеріалі газети «Дзеркало тижня»).....	85
Папка А. Формально-граматичні та семантико-стилістичні параметри порівнянь у творах Ю. Андруховича.....	92
Селецька А. Синоніми в романі Уласа Самчука «Марія»....	98
Супрун В. Лексичні засоби виразності в романі Дзвінки Матіяш «Про Батьківщину».....	101
Ткаченко В. Лінгвальні особливості афоризмів, ґрунтованих на прецедентних феноменах.....	108
Чеберяк А. Структурно-стилістичні особливості афоризмів-репрезентантів концепту «жінка».....	122

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ПРЕСИ

У статті здійснено аналіз поняття «безеквівалентна лексика» та представлено класифікацію безеквівалентних лексичних одиниць, висвітлено основні способи перекладу безеквівалентної лексики з німецької українською мовою на матеріалі німецької преси.

Ключові слова: *переклад, перекладацькі трансформації, безеквівалентна лексика, способи перекладу, газетно-публіцистичний стиль.*

In the article is made the analysis of a concept non-equivalent vocabulary and is represented a classification of non-equivalent lexical units, moreover we have highlighted the main ways of translation of non-equivalent vocabulary from German into Ukrainian, which is based on the material of German press.

Key words: *translation, translation transformations, non-equivalent vocabulary, ways of translation, newspaper style.*

Лексична система мови постійно поповнюється й потребує нових лексичних одиниць для найменування предметів та об'єктів навколишньої дійсності, наявних на момент їх виникнення. Ці лексичні одиниці позначаються безеквівалентною лексикою, властиві одній мові і відсутні або відрізняються в словах іншої. Відмінності в мовах пов'язані з відмінностями в культурах народів. Чим більш самобутні порівнювані мови, чим менше в їхній історії культурних контактів, тим менше спільних позицій.

Інтерес до аналізу лексичних одиниць на матеріалі німецької преси зумовлений широким колом тем, що порушуються в газетних та журнальних текстах, а саме: політика, економіка, культура і т. ін., через що вони містять велику кількість безеквівалентних лексичних одиниць характерних для культури Німеччини.

У сучасному перекладознавстві неодноразово розглядалося питання про поняття «безеквівалентної лексики», її класифікації, а також способи перекладу: А. Архипов [1], Л. Бархударов [2],

Є. Верещагін [3], О. Іванов [4], В. Костомаров [3], Л. Латишев [5], О. Семенов [6] та інші.

На думку Л. Латишева, «безеквівалентна лексика – слова та сталі вирази іноземної мови, які не мають більш-менш повних відповідників у вигляді лексичних одиниць (слів та сталих виразів) у мові перекладу» [5, с. 147].

Такої самої думки дотримуються Є. Верещагін і В. Костомаров та наголошують, що безеквівалентна лексика – «це слова, які не можна семантизувати за допомогою переказу (вони не мають стійких відповідностей в інших мовах, не мають смислових відповідностей у системі змісту, властивих іншій мові)», тобто «слова, план змісту яких неможливо зіставити з будь-якими іншомовними лексичними поняттями» [3].

Щодо питання класифікації безеквівалентної лексики наявні різноманітні підходи й методи. За класифікацію О. Іванова, яка є не такою розгорнутою й досконалою, виокремлюються три великі групи безеквівалентної лексики:

- референційно-безеквівалентна лексика, яка передбачає терміни, індивідуально-авторські неологізми, семантичні лакуни;
- прагматично-безеквівалентна лексика, що об'єднує відхилення від загальномовних норм, іншомовні вкраплення, скорочення (абревіатури), вигуки, звуконаслідування;
- альтернативно-безеквівалентна лексика, що являє собою імена власні, звернення, реалії та фразеологізми [4].

На нашу думку, найбільш повно представлено безеквівалентну лексику у класифікації Л. Латишева, яка передбачає такі групи: власні назви; слова-реалії; тимчасові безеквівалентні одиниці; випадкові безеквіваленти; структурні екзотизми [5, с. 157–160].

У результаті вивчення літератури щодо розгляду основних способів перекладу безеквівалентної лексики нами було встановлено, що в сучасному перекладознавстві немає одностайної думки щодо класифікації способів перекладу, у результаті цього розподіл способів перекладу як і будь-яка інша класифікація здійснюється на різних засадах.

Основою будь-якого перекладу є перекладацькі трансформації. О. Семенов визначає трансформації як «міжмовні

перетворення задля досягнення еквівалентності текстів оригіналу та перекладу (задля збереження функціонального впливу повідомлення)» [6, с. 68–69].

За класифікацією російського дослідника А. Архипова, перекладацькі трансформації розподіляються на граматичні та лексико-семантичні [1].

Л. Латишев класифікує перекладацькі трансформації за характером відхилення від міжмовних відповідників [5].

Найбільш вживаною класифікацією основних способів перекладу безеквівалентної лексики є класифікація Л. Бархударова, який виділяє 5 способів перекладу безеквівалентної лексики:

1. Транслітерація та транскрипція – це способи передачі лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою засобів мови перекладу. При транслітерації передається графічна форма слова вихідної мови засобами мови перекладу, а при транскрипції – звукова форма слова. Ці способи перекладу застосовуються при передачі іншомовних власних назв, географічних назв та назв різних компаній, фірм, готелів, газет та журналів: *Spiegel* – журнал «Шпігель», *Siemens* – компанія Сіменс.

2. Калькування. Суть цього способу полягає в передачі безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем чи слів – їх прямими лексичними відповідниками в мові перекладу. Цей спосіб застосовується, коли реалія не підлягає обов'язковій транслітерації і коли переклад досить повно передає зміст реалії: *der Kindergarten* – дитячий садок, *der Geschäftsbank* – комерційний банк.

3. Описовий, або пояснювальний переклад. Цей спосіб передачі безеквівалентної лексики полягає в розкритті значення лексичної одиниці вихідної мови за допомогою розгорнутих словосполучень: *das Mitbestimmungsrecht* – право робітників і службовців брати участь в управлінні підприємством, *der Zubringerverkehr* – рух транспорту місцевого сполучення, узгоджений з рухом транспорту далекого сполучення.

4. Наближений переклад. Суть цього способу полягає в тому, що замість іншомовної реалії перекладач використовує реалію мови, яка має власну національну специфіку, але водночас має

багато спільного з реалією вихідної мови: *der Schnaps* – горілка, *der Weihnachtsmann* – Дід Мороз.

5. Трансформаційний переклад. При цьому способі перекладачу доводиться вдаватися до перебудови синтаксичної структури речення, до лексичних змін з повною заміною значення вихідного слова чи того і того одночасно: *das geistig-kulturelle Leben* – духовне та культурне життя; *in Vorbereitung zur Konferenz* – готуючись до конференції [2, с. 97–104].

У процесі аналізу безеквівалентної лексики ми послуговувалися класифікацією, запропонованою Л. Латишевим [5], виконували переклад, використовуючи класифікацію Л. Бархударова [2].

У текстах німецької преси, присвячених економіці, уживаються найменування грошових одиниць, використовуваних тією чи тією країною, наприклад: *Als Kompensation für die gestiegenen Lebenshaltungskosten ordnete König Salman am Samstag an, dass Staatsbedienstete monatlich zusätzlich 1000 Rial (rund 220 Euro) bekommen sollen (Streit um Stromrechnung – elf Prinzen festgenommen, Spiegel)* – Як компенсацію за піднятий прожитковий мінімум король Сальман наказав у суботу, щоб державний службовець щомісяця додатково отримував 1000 ріал (приблизно 220 євро). У цьому прикладі вжито безеквівалентну лексичну одиницю Rial та Euro. У перекладі застосовано транскрипцію. Українському читачеві можуть бути не зрозумілі ці реалії, тому доцільно дати пояснення, що 1000 ріал становить приблизно 7428 грн.

Структурні екзотизми характеризуються наявністю таких структур, які не мають аналогів у мові перекладу і відтворюються найчастіше через описовий переклад, наприклад: *Warum musste der Anlernberuf-Verkäufer(in) in einen Ausbildungsberuf umgewandelt werden? (Streit über Kampf gegen hohe Jugendarbeitslosigkeit, Focus)* – Чому продавець, представник професії, що засвоюється шляхом короткочасного навчання безпосередньо за місцем роботи, повинен перетворитися на представника професії, що потребує спеціальної підготовки? У цьому реченні безеквівалентні лексичні одиниці перекладені за допомогою лексико-семантичних трансформацій (додавання слів, лексичне розгортання) та

граматичних трансформацій (додавання сполучника *що*, прийменника *за*).

До слів-реалій, що належать до однієї з груп безеквівалентної лексики, належать суспільно-політичні реалії, наприклад, найменування титулів: *Der Kaiser versichert: „Ich habe den Krieg nicht gewollt“ (Süddeutsche Zeitung)*. – *Kaizер* *запевняє: «Я не хотів війни»*. Реалія *Kaiser* відтворюється за допомогою транскрипції.

Отже, перекладач має бути готовим до наявності в тексті лексичних одиниць із суто національним забарвленням, які не піддаються дослівному перекладу, адже мовні картини світу різних мов відрізняються. У текстах німецької преси часто трапляються безеквівалентні лексичні одиниці на позначення політичних організацій, титулів, грошових одиниць, географічних об'єктів та найменування міст, вулиць, площ і т. ін. Продуктивним способом передачі безеквівалентної лексики є транслітерація та транскрипція, а також калькування, що зумовлено неможливістю відтворення безеквівалентних лексичних одиниць. Трансформації застосовувалися, коли було неможливо підібрати або відтворити безеквівалентну лексичну одиницю. Найбільш уживаними є лексико-семантичні трансформації, а саме: лексичне розгортання та додавання лексичних одиниць (сполучників, прийменників). Такі трансформації дають змогу відтворити досить повно значення безеквівалентних лексичних одиниць.

Література

1. Архипов А. Ф. Самоучитель перевода с немецкого языка на русский / А. Ф. Архипов. – М. : Высшая школа, 1991. – 255 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
3. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 2000. – 387 с.
4. Иванов А. О. Безэквивалентная лексика / А. О. Иванов. – СПб. : Типография узд-ва СПбГУ, 2006. – 200 с.
5. Латышев Л. К. Технология перевода : [учебное пособие по подготовке переводчиков (с немецким языком)] / Л. К. Латышев. – М. : НВИ-Тезаурус, 2001. – 279 с.
6. Семёнов А. Л. Основные положения общей теории перевода. / А. Л. Семёнов. – М. : Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2005. – 99 с.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЧАС» У СУЧАСНОМУ АФОРИСТИЧНОМУ КОРПУСІ

У статті проаналізовано темпоральні фрагменти концептуальної картини світу загалом та особливості вербалізації концепту «час» у сучасному афористичному корпусі, досліджено особливості логічної репрезентації концепту «час» у сучасних афоризмах. З'ясовано специфіку образної вербалізації концепту «час» у сучасних афористичних висловленнях.

Ключові слова: *концепт, час, лексема, афоризм, афористичне висловлення.*

The article analyzes the temporal fragments of the conceptual picture of the world and features of the verbalization of the concept of time in aphorisms. The peculiarities of the logical representation of the concept of time in modern aphorisms are investigated. The concept of figurative conceptual verbalization of time in modern aphoristic expressions is explained.

Key words: *concept, time, lexeme, aphorism, aphoristic expressions.*

Концепт «час» належить до провідних серед загальнолюдських абстрактних онтологічних понять. Він виступає як етнокультурно маркована одиниця розумової діяльності людей, яка пов'язана з колективними знаннями та досвідом, що підтверджено лексичними та синтаксичними мовними засобами, репрезентованими в емоційному й інтелектуальному світі мовців. Неоднозначна вербалізація концепту «час» допомагає передавати інформацію про його зміст іншим носіям мови й осмислювати явища дійсності, позначені ним [1, с. 454].

На сучасному етапі розвитку наукових знань концепт «час» сприймається як вузловий елемент мововираження і мовомислення. Таку особливість яскраво ілюструють ті одиниці, які в мовознавстві зараховують до пареміологічного корпусу загалом чи то до афористичного зокрема. Афористичні зразки, у яких актуалізується концепт час, відомі з давніх-давен. До їх продукування вдавалися письменники, політики, філософи та ін.

Науковці по-різному розуміють і сам концепт «час» і його семантичне наповнення. Одні пропонують розглядати відповідне поняття з позиції кількісної та якісної характеристики, адже час

виражає протяжність і послідовність явищ і процесів у світі. Інші – подають ширший арсенал семантичного поля концепту «час», керуючись тим, що обмеження лише кількісними та якісними характеристиками для тлумачення означеного поняття є недостатнім. Така позиція, на нашу думку, є слушною і цілком прийнятною для систематизації нашого фактичного матеріалу, де засвідчені різні смислові репрезентації концепту «час». Більшість афоризмів охоплює прямі номінації часових відрізків, пів року, однак наявні й образні репрезентації означеного поняття, представлені лексемами відліку часу від теперішнього моменту, лексемами-орієнтирами із семантичним компонентом часу і його фіксатори, а також своєрідні мовні маркери віку людини або певних етапів її життя.

Логічні афоризми – це висловлення, що подають розгорнуті судження про навколишній світ або окремі його елементи і дефініції, мають семантику логічного умовиводу, побажання, оцінки тощо. Вони ілюструють поняття, які досить логічні, чіткі й лаконічні для мовців, без надання позначеним реаліям певної експресивності, образності або емоційності. Логічна репрезентація концепту «час» в афористичних висловленнях може виражатися темпоральними номінативними зразками, з якими безпосередньо пов'язане конкретне життя людини.

Чимало афористів використовує цю темпоральну лексему як філософську категорію: *Плин часу на різних людей впливає по-різному: розумним додає розуму, дурним – дурості* (Є. Дудар); *Час невмолимий: хто бігав за дівчатами, тепер ледве волочиться* (Ю. Рибников). І в першому, і в другому разі чітко простежується наявність двох структурних елементів, де до складу останнього входить по дві предикативні частини, що являють собою блоки, які поєднуються з попередніми предикативними частинами безсполучниковим зв'язком, за допомогою пояснювальної інтонації (пор.: на межі частин стоїть двокрапка), яка й забезпечує реалізацію відповідних відношень. Початкові структурні елементи сприймаються як констатація того чи того факту (пор.: *Плин часу на різних людей впливає по-різному; Час невмолимий*), який передбачає подальше коментування, увиразнення, оскільки виявляється непередбачуваним, незвичним у семантичному плані

(пор.: *розумним додає розуму, дурним – дурості; хто бігав за дівчатами, тепер ледве волочиться*). Функції виразника реми виконують різні фонетичні (логічний наголос, паузи, яким на письмі відповідають розділові знаки – тире і коми), граматичні (порядок слів) і лексико-граматичні (використання тавтологічного прийому поєднання однакових слів у висловленнях).

Афоризми з логічною репрезентацією категорії «час» активно функціонують як своєрідні поради: *Час не можна повернути назад, але можна легко повернути все, що колись було вкрадене* (О. Перлюк); *Коли кращі часи самі собою не настають – їх слід викликати і накликати, причому не тільки інакомисленням, але й інакомовленням. Іноді – інакокричанням* (Ю. Андрухович); *Скаржачись на вічний плін часу, ти гаєш його* (О. Ільченко). Задля цього автори послуговуються найрізноманітнішими мовними засобами та стилістичними прийомами. Так, скажімо, у другому зразку з'являється парцельований поширювальний компонент, що засвідчує порушення словотвірних норм української мови (пор.: *не тільки інакомисленням, але й інакомовленням. Іноді – інакокричанням*). Лексема час, що виступає ядром досліджуваного концепту, стоїть на початку висловлень (чи то у першій структурній частині) і виконує типові для іменника синтаксичні функції підмета або додатка.

Особливу роль відіграють лексеми, які позначають емпіричний час, що складається із періодів, а тривалість існування явищ і предметів вимірюється секундами, хвилинами, годинами, днями, тижнями, місяцями, роками тощо, наприклад:

а) годинами, які ми розуміємо як «одиниці виміру часу, що дорівнюють 1 / 24 доби, або 60 хвилинам»: *Ніхто не прийде і не скаже: «Ваш вихід – зоряна година настала!»* (Ю. Рибников), де *година* має переносне значення, входить до складу фразеологічної одиниці (*зоряна година*) й означає «момент вдачі або вершина успіху людини»;

б) хвилинами: *3 прожитих років найкраще запам'ятовуються хвилини* (В. Момотюк); *Як довго тягнуться хвилини і як швидко летять роки!* (О. Перлюк), де темпоральна лексема *хвилина* вжита в невластивому для неї первинному значенні стосовно означення міри часу; у цьому разі *хвилина*

асоціюється з моментом, адже відомо, що найбільше в людській свідомості запам'ятовуються моменти життя, лише хвилинні дії, тому автори проводять тут чітке зіставлення двох понять;

в) секундами: *Життя – це теж посекундна тарифікація. Доводиться платити за кожену секунду* (Л. Костенко), де авторка вдалася до філософського змісту, запозичивши це із народного прислів'я, що за все в житті кожному доведеться платити (пор.: *посекундна тарифікація*).

Логічна репрезентація часу може бути проілюстрована темпоральними лексемами *тиждень, день, дні тижня*, зокрема *понеділок* і *п'ятниця*. Варто зазначити, що афористи недаремно роблять акцент саме на цих двох днях, оскільки в народі побутує значна кількість паремій стосовно *понеділка* і *п'ятниці*. Перший день тижня, як кажуть, завжди важкий, однак Ю. Рибников вирішив спростувати цю усталену думку, уважаючи, що якщо він для тебе важкий, то не слід і починати роботи, аби не зробити її погано: *Якщо понеділок – день важкий, чи є сенс починати роботу?* (Ю. Рибников). П'ятниця в народі завжди асоціювалася з завершенням робочого тижня і довгожданим відпочинком. Однак так звані народні афоризми маніфестують і інший зміст, пов'язаний із усталеною конструкцією *сім п'ятниць на тиждень*, який використовують, коли говорять про людину, що легко і досить швидко змінює свої рішення й не може прийти до однострійної думки. Пор.: *Тиждень із семи п'ятниць не завершується ніколи* (В. Коняхін); *У кого сім п'ятниць на тиждень, той працює без вихідних* (О. Домницький). Подекуди життя порівнюють із копійкою – таким малим, непомітним, тривким, але без якого не можливе було б щось глобальне та важливе. Пор.: *Життя – як копійка, кожний прожитий день – безцінний* (О. Перлюк). Наведені висловлення мають семантику повчальності. Лексема *день* в однині здебільшого позначає чітко окреслену частину доби, а у множині репрезентує довготривалу зміну часових станів, супроводжується атрибутивними поширювачами, наприклад, *короткий, важкий, безцінний* тощо.

Частина афоризмів репрезентує *час* через номінацію *вік*, тим самим акцентуючи увагу на тому, що він швидкоплинний, треба якомога більше досягнути і зробити: *Гарному вчитися ніколи не*

пізно, а поганому – вік не дозволить (Ю. Рибников); **Вік живи – вік** *учися жити* (Ю. Рибников); **Вік живи і вік** *учись, як об'єгорити ближнього* (О. Новаченко). Останні дві ілюстрації є модифікаціями загальновідомої паремії *Вік живи – вік учися*. Причому модифікується не лише формальна структура шляхом додавання поширювального тавтологічного елемента (*вік учися жити*) чи то цілої предикативної частини (**вік** *учись, як об'єгорити ближнього*), а й семантика. Такі афоризми належать до висловлень загального характеру, а смислове ядро займає щодо теми препозицію. Однак може займати і постпозицію: *Єдине, що від нас іще залежить – принаймні вік прожить як належить* (Л. Костенко). Окрім того, у деяких афористичних висловленнях на логічну репрезентацію **віку** накладається образна: **вік** *зіставляється із досвідом, який набувається впродовж значного проміжку часу, тим самим ця темпоральна лексема репрезентує і часовий проміжок, й образ досвіду: Вік – це досвід. Досвід не повинен би давати нормальній людині найменшого шансу з віком ставати розумною мавпою, з мавпоподібними діями* (М. Матіос).

Логічна репрезентація часу є досить продуктивним семантичним типом, і, окрім семантики повчальності та порад, представлена й логічним умовиводом, який проілюстровано темпоральними лексемами **століття**, **сторіччя** та **епоха**: *Ті, що народжуються раз на століття, умерти можуть кожен день* (Л. Костенко); *Нове століття вже на видноколі, і час новітню створює красу* (Л. Костенко); *Не було епохи для поетів, але були поети для епох!* (Л. Костенко). Такі афоризми функціонують переважно як складні структури, де семантичне ядро виступає у препозиції і постпозиції щодо теми.

Упадає в око те, що доволі часто афоризми із темпоральною семантикою, які зараховують до логічної репрезентації, демонструють парадоксальний різновид висловлень, тобто тих, які відтворюють реалії буття з його численними парадоксами: *Нова ера набуває динаміки. З кожним днем вона все новіша* (Л. Костенко), де мовна гра ґрунтується на такому мовностилістичному прийомі, як градація; **Вчора** *по телебаченню показали Феміду із зав'язаними очима. Все знали давні греки, і про нашу прокуратуру теж* (Л. Костенко), у якому парадокс полягає в

тому, що давні греки могли знати щось про політику сьогодення, мовна гра ґрунтується на алюзії, тобто відсиланні до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також історичної події з розрахунку на ерудицію читача, покликаного розгадати закодований зміст. За допомогою тавтології або різнокореневих слів із тотожним, аналогічним і подібним значенням (семантична тавтологія) парадокс простежуємо в афоризмах, як-от: *Будні роблять людей буденними* (Л. Костенко); *Усі ми оновимося душею. Все-таки тисячоліття буває раз на тисячу років* (Л. Костенко).

Парадоксальність станів, процесів, подій та їх оцінок спустошує душу, нівелює індивідуальність у світі, де цивілізація замкнена в цінностях матеріальних пріоритетів, де переважною є тенденція до знеособлення й уніфікації свідомості, що доводить будь-яку життєву ситуацію до абсурду, до цілковитого безглуздя: *Інколи замкнене коло – це трикутник* (А. Крижанівський). Парадокс простежуємо в тому, що геометрична фігура у вигляді кола, яка не має кутів, виявляється трикутником. Пор. також: *І хоч рік уже не Змії – якогось любителя рисової настоянки у Китаї вкусила маринована гадюка* (Л. Костенко), де парадокс можна простежити в тому, що маринована гадюка, яка за логікою речей вже мертва, вкусила людину.

Деякі афористи репрезентували час через темпоральність пір року, де подавали певну констатацію фактів: *Весною лірики особливо щедрі на жертвоприношення для пародистів* (Ю. Рибников); *Осінь – не найкращий час для кохання* (М. Бриних). Семантичне ядро досліджуваних лексем у наведених афоризмах стоїть у препозиції до теми.

3-поміж темпоральних лексем актуальні й такі, як-от *вічність, миттєвість, мить*, використовувані для означення максимального й мінімального часових проміжків. Так само, як і інші, вони ілюструють семантику логічного умовиводу: *З погляду миті вічності не існує* (Р. Доценко); *Час – не хвилини, час – віки і вічність. А день і ніч, і звечора до рання – це тільки віки цього проминання* (Л. Костенко). У таких афоризмах використовується антитеза: *вічність* протиставляється *миті, час – хвилинам і вікам*. Деякі афоризми спродуковано у формі риторичних запитань: *Хіба це мало – незабуття мить?* (Л. Костенко), або

риторичного оклику: *Яка важка у вічності хода!* (Л. Костенко). Через поняття *вічності* та *миті*, окрім логічного умовиводу, репрезентовано побажання, поради та декларації: *За мить до смерті будемо живими* (Б. Скаврон); *Нагадування про вічне привчають цінувати скороминуще* (Є. Яценко); *Неповторну мить хочеться повторювати без кінця* (Ю. Рибников). Зазвичай такі часові проміжки мають невизначену тривалість.

Окрім парадоксальних афоризмів, фактичний матеріал демонструє й зразки раціональних афоризмів, тобто тих, які відтворюють психоментальні механізми відображення довкілля в людській свідомості: *Вік золотий вибороти треба* (О. Гончар), де суспільно-політичні цінності розкриваються крізь призму логічного різновиду афоризмів.

Дібраний ілюстративний матеріал переконливо засвідчує, що в тих чи тих висловленнях доволі часто трапляються дієслова, які можна кваліфікувати як супровідники на зразок *пролітає, обертається, минає, іде, втомлюється, працює, показує* тощо: *Час пролітає з реактивним свистом. Жонглює будень святістю і свинством* (Л. Костенко); *Час обертається, як гігантське колесо, людство сидить, кожен у своїй кабіні* (Л. Костенко); *Не час минає, а минаєм ми* (Л. Костенко); *Час працює на тих, хто працює на нього* (Л. Костенко); *Час іде, а годинник у ремонті* (В. Коняхін). У наведених афоризмах простежується художня метафора за суміжністю, оскільки темпоральну лексему *час* наділено діями, які властиві людині, тим самим робиться акцент на тому, що *час* живий і швидкоплинний. В афористичних висловленнях простежуємо тенденцію до опредметнення абстрактної часової семантики, надання їй художніх параметрів сприйнятності і відчутності. Тому дефініція *час* такому разі поєднується з іменниками, прислівниками, набуваючи конкретних рис у слухових образах: *Час зупинявся, цокав і кульгав* (Л. Костенко); *А час – це тільки відбивання такту* (Л. Костенко); *Пустослів'я теж буває віянням часу* (В. Голобородько).

Лексема *час* є універсальним вербалізатором, оскільки його логічна семантична структура об'єднує значення всіх типів часу. Логічна репрезентація темпоральності виражає семантику логічного умовиводу, повчання, настанов, порад, побажань і

декларації. Окрім логічної репрезентації часу, темпоральні лексеми можуть набувати й образного представлення.

Образні афоризми – це висловлення, які відображають світорозуміння митців, виступають не лише засобом передачі певних думок, а й впливають на свідомість учасника через образне формулювання поглядів [2]. Зазначений тип афористичних висловлень пов'язаний із естетичною й емоційно-образною трансформацією засобів мови. Афористи, які вдаються до відповідної репрезентації, розкривають власне світобачення за допомогою образів та специфічних засобів мови.

В афоризмах доволі часто здійснюється репрезентація світобачення їх авторів за допомогою образів і специфічних засобів мови: *Час – то всевладний творець справ великих і людей визначних* (П. Загребельний), де темпоральна лексема отримує метафоричне значення, набуває ознак живої істоти; *Час – ворог кожного, хто не вміє з нього користатись* (Є. Яценко). У проілюстрованих зразках репрезентується філософська оцінка поняття «час», де в першій ілюстрації *час* ототожнюється із образом *Бога* – творця людей і добрих справ, а в іншому контексті темпоральна лексема має певну негативну оцінку, оскільки порівнюється із образом *ворога* в тому разі, якщо його використовувати необдуманно і нерационально. У другій ілюстрації *час* постає як *власність*, оскільки він *ворог* для тої людини, яка невміло ним розпоряджається, а цю дію можна виконувати тільки з тим, чим володієш. Завуальовано, паралельно з одним образом виникає й інший: *час* – як *власність*. Антитезою до останнього зразка є афоризм: *Час не наша власність* (Л. Костенко).

Крім таких образів, які виникають на основі зіставлення, як свідчить фактичний матеріал, *час* порівнюється із *диригентом*: *Час, великий диригент, Перегортає ноти на топітрі* (Л. Костенко). У такому разі темпоральна лексема уподібнюється істотам: як відомо, *диригент* означає «керівник колективу виконавців в оркестрі, хорі, оперному або балетному спектаклі», тобто з одного боку, *час* асоціюється із тим проміжком, який невіддільний тій чи тій персоналії, а з іншого, – він уподібнюється до диригента (нібито людина, яка може вміло розпоряджатися своїм часом).

Подекуди натрапляємо на афористичні висловлення, у яких образну репрезентацію часу представлено крізь призму фаз життя людини. Такими лексемами, яким надано значення темпоральності, зазвичай виступають: *юність*, *молодість* і *старість* (пор.: *старість* – «період життя, що настає після зрілості і характеризується поступовим послабленням діяльності організму»). Переважно *старість* виступає як час обдуманих учинків, вік мудрості, коли людина вже всього досягла і не виникає бажання до спокус: *Старість – це коли на дереві пізнання вже не ростуть плоди спокуси* (Ю. Рибников); *Старість – радість, коли онуки у батьків* (Ю. Рибников), де темпоральна лексема актуалізує не образ смутку і туги, а навпаки, радості.

Подекуди приклади афоризмів демонструють переоцінку цінностей, наголошують на тому, що «молодість» думає про веселе, безтурботне життя та кохання, а «старість» переважно переймається здоров'ям: *В юності читають книги про кохання, в старості – про здоров'я* (Ю. Рибников); *Ніщо так не наближає старість, як молодість* (О. Перлюк). У проілюстрованих афоризмах час актуалізується парами образних темпоральних лексем – *юність* і *старість*, *старість* і *молодість*, які протиставляються, ілюструють явище антонімії й водночас антитези. Зауважимо: актуалізуючи лексеми з відповідною темпоральною семантикою, іноді вдаються до трансформацій уже наявних у мовній системі висловлень, як-от: *Діти – наша старість. Інколи – навіть передчасна* (Л. Куліш-Зіньків). Парцельована частина конкретизує й модифікує зміст висловлення з позитивними конотаціями (*Діти – наша старість*) і скеровує оцінний вектор у бік негативних характеристик: старими батьки стають найчастіше через неблагополучних власних дітей.

Частина афористичних висловлень репрезентують аналізовану темпоральну лексему з іншою семантичною реалізацією, як-от: *Старість – визволення від усього непевного і нерозумного* (П. Загребельний); *Старість – це коли вже й після сну хочеться відпочити* (О. Домницький), де *старість* сприймається як певне полегшення, оскільки саме в цей час настає певна гармонія життя та баланс, відбувається звільнення

від непотребу в душі та думках, з'являється бажання просто відпочивати і насолоджуватися життям.

Антонімом до поняття *старості* є темпоральна лексема *молодість* (пор.: «період життя від отрочтва до зрілого віку»). Дібраний ілюстративний фактичний матеріал маніфестує те, що через цей образ час представлено як нетерплячий, запальний, певною мірою наївний, який орієнтується на досвід старших поколінь (в афоризмах зріле покоління подається через призму лексеми *старість*) і у якого попереду ціле життя: *Молодість сміється, бо в неї все попереду* (Ю. Рибников); *Молодість нетерпляча* (П. Загребельний); *Старі істини молодість приймає за відкриття* (Ю. Рибников).

Час, як солодкі і безтурботні мрії, іноді репрезентований крізь призму темпоральної лексеми *дитинство* («дитячий вік, дитячі роки»): *У дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім – Батьківщина* (Л. Костенко), де дитинство має не пряме семантичне ядро, а зіставляється із образом материка, який людина із народження поступово відкриває. Пор. також: *Душа летить в дитинство, як у вирій, бо їй на світі тепло тільки там* (Л. Костенко), де *дитинство* порівнюється із безтурботним відрізком життя, спогади про яке завжди несуть у собі щось приємне, тепле і ніжне.

Окрім зазначених образних репрезентацій, помічено й те, що доволі часто в афоризмах використовується лексема *минуле* («час, який минув, пройшов, відійшов»). У такому разі слова *час* може бути й відсутнім. Оскільки це слово багатозначне, у різних висловленнях означена темпоральна лексема актуалізує різні семантичні значення. Як свідчить дібраний фактичний матеріал, практично в усіх афоризмах лексеми *минуле* і *майбутнє* («час, який настане») функціонують разом, переплітаються, узаємопов'язуються – як у позитивному, так і в негативному планах: *Майбутнє щодня стає минулим* (Л. Костенко), де лексема *майбутнє* метафоризується і плавно переходить у час, який вже минув; *Що більш забутнє минуле, то менш здобутнє майбутнє* (Р. Доценко); *Світле майбутнє при ближчому розгляді щоразу виявляється досить темним минулим* (Р. Доценко), де *майбутнє* змальовується як чистий і світлий образ, водночас як *минуле*

постає нібито чорним і темним; *Минуле має велику перевагу перед майбутнім*: воно вже не може бути гіршим, ніж було (Р. Доценко). В останньому зразкові чітко підкреслена перевага часу, який пройшов, над тим, що тільки настане. У такому разі йдеться про час у різних іпостасях, про час, що не функціонує окремо, а утворює певний ланцюг, який є неперервним і залежить від попередніх моментів.

Цікавою є взаємодія темпоральних лексем *сьогодення* («теперішні, нинішні дні, часи; сучасність») і *майбутнє*: *Якщо у Вас прекрасне сьогодні, то буде прекрасним і майбутнє* (В. Голобородько). Наразі афоризм виступає як певне передбачення світлого часу, який неможливий без теперішнього моменту. Пор.: *Чи не тому ми мріємо про майбутнє, що незадоволені сьогоднішнім?* (Ю. Рибников); *Наше світле майбуття перетворилось на темну сучасність* (О. Перлюк), де *майбутнє* постає в образі чогось світлого і чистого, мрійливого і білого, натомість як *сьогодення* – темне, брудне і заплямлене. Подекуди на образність зазначених темпоральних лексем нашаровувалися ще й інші образи, зокрема контекстуальних антонімів – *гріха* і *спокути*: *Гріх – турбота про сучасне, спокута – про майбутнє* (В. Голобородько), де образ часу, виражений лексемою *сучасне*, асоціювався із *гріхом*, а *майбутнє* – із *спокутою*. Це пояснюється тим, що людство в момент теперішньої дійсності чинить так, як йому хочеться, і не задумується, правильно чи ні, і лише в майбутньому починає пожинати те, що наробило, і нести певну спокуту. Знову ж таки чітко окреслено взаємодію двох часових площин. Упадає в око й те, що наведений афоризм ілюструє різновид раціонального афористичного висловлення, у якому суспільно-політичні цінності розкриваються крізь призму певних семантичних образів.

Крім основних, вузлових темпоральних лексем, які актуалізують відповідний концепт, мають значення ще й периферійні. На нашу думку, доволі часто в межах афористичних висловлень актуалізується така периферійна лексема, як *безсмертя*, яка у прямому розумінні означає «вічне існування, вічне життя». Проте з огляду на те, що *безсмертя* має стосунок до *буття* (пор.: «об'єктивна реальність, що існує незалежно від нашої

свідомості; життя, існування»), то цілком закономірно, що тут актуалізується темпоральна семантика: *Не треба думати мізерно, Безсмертя є ще де-не-де* (Л. Костенко) – простежується образ вічного, неминущого й незавершеного часу. Образна репрезентація представлена предметами-фіксаторами часу, а також мовними маркерами віку людини та часових етапів її життя.

Отже, оскільки семантичне поле концепту «час» є багатоаспектним, більшість науковців репрезентує його з різних позицій: не тільки як кількісну або якісну характеристики, але ще й як логічну та образну.

Логічна репрезентація представлена номінаціями часових відрізків, порами року, а образна – лексемами відліку часу від теперішнього моменту, лексемами-орієнтирами із семантичним компонентом часу і його пристрої-фіксатори, а також своєрідними мовними маркерами віку людини або фазами її життя. Логічна репрезентація темпоральності може виражати семантику логічного умовиводу, повчання, настанов, порад, побажань і декларації. Доволі часто темпоральні лексеми використовуються не у прямому значенні, а в переносному. У такому разі можна говорити як про специфічну формально-структурну організацію тих чи тих афористичних висловлень, так і про їхню оригінальність.

Досить часто в афористичних висловленнях маніфестується інтеріоризація навколишньої дійсності. З-поміж них вирізняються різновиди раціональних афоризмів, які демонструють психоментальні особливості певних об'єктивних реалій, та парадоксальних, що є певним художнім утіленням неадекватності дійсності й авторського ідеалу та водночас одним з ефективних засобів подолання автоматизму думок, культурних і світоглядних стереотипів, усунення усталених умовностей.

Література

1. Колоїз Ж. В. Концептосфера *буття* в поетичному доробку Володимира Калашника / Ж. В. Колоїз // Незгасимий СЛОВОСВІТ : збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашника / Уклад. Микола Філон, Тетяна Ларіна. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 449–456.

2. Колоїз Ж. В. Українська пареміологія : [навчальний посібник] / Ж. В. Колоїз, Н. М. Шарманова, Н. М. Малюга ; за ред. Ж. В. Колоїз. – [2-е вид., стереотип.]. – Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2014. – 349 с.

**ЗАСТАРІЛА ЛЕКСИКА В РОМАНІ
АНДРІЯ КОКОТЮХИ «СПРАВА ОТАМАНА ЗЕЛЕНОВОГО.
УКРАЇНСЬКІ ХРОНІКИ 1919 РОКУ»**

У статті з'ясовано семантичні та функціональні особливості застарілої лексики, засвідченої в сучасному історичному романі Андрія Кокотюхи «Справа отамана Зеленого. Українські хроніки 1919 року». До аналізу залучено здебільшого суспільно-політичну та військову лексику.

Ключові слова: застаріла лексика, архаїзми, історизми, пасивний склад мови, синонімічний ряд.

The article investigates the stylistic and semantic features of obsolete vocabulary presented in the modern historical novel of Andriy Kokotiyuha «Sprava otamana Zelenogo. Ukrainykyi hroniky 1919 roku». The military vocabulary and socio-political vocabulary is analyzed.

Key words: obsolete vocabulary, archaisms, historicism, passive asset language, synonymous row.

Мова є однією з форм духовної культури народу, що забезпечує зв'язок між поколіннями й зберігає багатовікову пам'ять народу. Зміни, які відбуваються в ній під впливом екстралінгвістичних чинників, проявляються частіше на лексичному рівні, а саме в архаїзації слів або їх значень, у появі нових слів або в розвитку нових значень у словах. Тому мовна система постійно перебудовується, а це у свою чергу призводить до переміщення раніше активно вживаних слів у розряд пасивної лексики. Кваліфікація застарілих слів можлива лише на синхронному рівні.

Аналіз лексичної системи літературної мови мотивує питання, що саме вважати застарілою (архаїзованою) лексикою. Розвиток і зміни в будь-якій сфері життєдіяльності народу неодмінно відображаються в лексичній системі його мови. Вона має динамічний характер, тож її словниковий склад зазнає постійного розвитку й оновлення. Однак збагачується не лише активний, а й пасивний запас, адже, як зазначає О. Бондар, нове формується не шляхом відкидання старого, а його поповненням [1, с. 264].

Застаріла лексика вже неодноразово ставала предметом зацікавлення у вітчизняному мовознавстві (Л. Булаховський, Л. Бурковська, В. Виноградов, М. Шанський та ін.). Архаїчна лексика проаналізована з функціонального погляду у роботах О. Галкіної-Федорук, Л. Лисиченко, М. Шанського, Д. Шмельова. Як засіб історичної стилізації в художніх творах досліджували архаїзми Л. Скрипник, Л. Донець, Л. Шнайдерман, В. Буда. Г. Гайдученко досліджувала хронологічно маркованої лексику в семантико-стилістичному аспекті.

Традиційно термін «застаріла лексика» використовується як узагальнювальне поняття щодо термінів «архаїзм», «історизм». Дослідники запропонували чимало класифікацій застарілої лексики, проте залишається багато питань, які є не вирішені, тому чітких меж самих понять «архаїзм», «історизм» досі не окреслено. Метою запропонованої лінгвістичної розвідки є з'ясування семантичних та функціональних особливостей застарілої лексики в історичному романі А. Кокотюхи «Справа отамана Зеленого. Українські хроніки 1919 року». Основний акцент зроблено на аналізі лексичних архаїзмів, або історизмів, пов'язаних із тогочасною військовою, адміністративною та суспільно-політичною діяльністю.

Роман А. Кокотюхи «Справа отамана Зеленого. Хроніки 1919 року» висвітлює події одного року громадянської війни, під час якої українські землі стали полем битви між різними владами, різними режимами. Водночас 1919-й позначився розгортанням масштабного селянського повстанського руху, що був адекватною відповіддю українського села на національні й соціально-економічні утиски. Кожна зі сторін конфлікту мала свої плани і бачення майбутнього України. Від того, хто стане переможцем, залежала доля української державності [3].

Для змалювання реалістичної картини тогочасного життя й оживлення періоду громадянської війни письменник вводить у мову роману слова, які чи то вже давно перебували в пасивному запасі, чи то тільки-но відійшли до лексичного резерву: *Ми ж реветрибунал, закон і порядок* (1, с. 69), де *реветрибунал* – «скорочення: революційний трибунал – спеціальні суди, створені Радянською владою в листопаді 1917 року для боротьби проти

контрреволюційних сил, а також спекуляції, саботажу та інших небезпечних для республіки злочинців» [4]; *Опанасові удалося уникнути погрому червоних продзагонів* (1, с. 249), де **продзагони** – «іст. Загони, переважно з робітників, створені у 1917–20 рр. Радянською владою задля реквізиції хлібних надлишків, охорони продуктових вантажів та ін.» [2, с. 1150];

Найбільш частотними в романі є назви політичних опонентів в Україні на початку ХХ ст. та похідні від них: *Пояснивав дуже просто: більшовики для білої армії – найбільший ворог* (1, с. 34), де **білий** – «4. іст. Ворожий радянській владі; контрреволюційний; протилежне червоний» [2, с. 80]; *А їм: білогвардійці ви, контра, радянській народній владі не довіряєте* (1, с. 120), де **білогвардієць** – «іст. Той, хто воював проти Радянської влади в лавах білої гвардії; контрреволюціонер» [2, с. 81]; *Село піднялося дуже швидко, денікінців оточили, затисли в кільце, поручника закололи з трьох боків, решту роззброювали й добивали* (1, с. 233), де **денікінець** – «іст. Військовий білогвардійської армії генерала Денікіна» [2, с. 284]; *Скажу, що чоловік її, пробирався додому, тікав від петлюрівської влади* (1, с. 28), де **петлюрівський** – «прикметник до петлюрівець і Петлюрівщина» [2, с. 941]; *Тоді побачив: щось не те петлюрівці заварюють* (1, с. 98), де **петлюрівець** – «учасник петлюрівщини» [2, с. 941], петлюрівщина – «національно-визвольний рух в Україні періоду іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни, очолюваний одним із ватажків партії українських соціал-демократів Симоном Петлюрою» [2, с. 941].

Для означення так званого «верховоди контрреволюційного формування» письменник найчастіше послуговується лексемою **отаман**: *Усвідомлюючи собі ризик і не знаючи межі, якої, на його думку, отаман Зелений не переступить, Артем усе одно підсвідомо боявся: що, як розстріляють?* (1, с. 128); *Кажеш, мужицький отаман збирається звільняти Київ?* (1, с. 25), де **отаман** – «3. У роки громадянської війни – верховода контрреволюційних угруповань. 4. заст. Ватажок, керівник» [2, с. 865]. Підлеглі шанобливо звертаються до нього «батько»: *Отаман відчував себе переможцем, утворюючи своєю звитягою, і цей настрій передався селянам – збурений і збуджений народ щиро боготворив того, кого*

називав **батьком** (1, с. 207–208); *Ходять чутки про якогось батька Зеленого, що нібито розігнав більшовиків під Обуховом, а нині посунув сюди, на Київ* (1, с. 25); *І суд місцевого батька отамана може бути похліпливіший за більшовицьке правосуддя* (1, с. 91); *Дійшовши висновку, що високий чоловік — не хто інший, як сам батько, Шеремет ступив ближче до стола й відтіснив Дзюбу плечем* (1, с. 94), де **батько** – «3. Шанобливе називання козацької старшини, отаманів тощо» [2, с. 64].

З аналогічним значенням використовується лексема **гетьман**: *Не такі, як з гетьманом чи німчурою* (1, с. 102); *Спершу, пам'ятаю, нам тут, у Трипіллі, до їхнього гетьмана ніякого діла не було* (1, с. 97), де **гетьман** – «У 16 ст. виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі; від 17 ст. до 1764 р. – начальник козацького війська та верховний правитель України» [2, с. 235].

Для означення основної бойової одиниці Червоної армії А. Кокотюха використовує синонімічний ряд **червоний** – **червоноармієць** – **золотопогонник** – **москаль** – **шпак** – **більшовик**, наприклад: *Більшість житомирян не сприймала кийвських утікачів, які могли привести за собою червоних і втопити їхнє місто в крові* (1, с. 20), де **червоний** – «2. іст. Який стосується революційної діяльності; пов'язаний з радянським соціалістичним ладом; протилежне білий» [2, с. 1597]; *Усім звеліли моститися поруч із мертвими, по краях прилаштувалися червоноармійці* (1, с. 75), де **червоноармієць** – «іст. Рядовий воїн Червоної Армії» [2, с. 1597]; *На той час села стогнали під золотопогонниками так само, як і тоді, коли там жирували червоні* (1, с. 229), де **золотопогонник** – «заст. Презирлива назва офіцера царської армії» [2, с. 476]; — *Тут іще пошукати треба того, хто б на москалів отак робив!* (1, с. 158), де **москаль** – «заст. 1. Вояк, солдат» [2, с. 691]; *Наші бачили шпаків із рушницями* (1, с. 140), де **шпак** – так вояки зневажливо називали цивільних чоловіків, переважно в часи Російської імперії (1, с. 140); *Товариші-більшовики кажуть, що теж голодують* (1, с. 9), де **більшовик** – «іст. Послідовник більшовизму, член більшовицької партії, комуніст» [2, с. 81].

У романі А. Кокотюха використовує різного роду деталі, що характеризують епоху, правдиво описує життя народу в часи

громадянської війни на території України. Ця правдоподібність досягається цілим рядом спеціальних прийомів уведення в текст застарілої лексики. Наприклад, для характеристики радянської влади, яка відзначалася надзвичайною жорстокістю, письменник використовує лексему **опричник**: *Торішнє жирування більшовиків у Києві позбавило його й значну частину містян усіх ілюзій щодо підходів та методів, яких уживали опричники молодій радянській владі* (1, с. 58), де **опричник** – «дворянин, що служив в опричнині у значенні військово-поліцейські сили, створені І. Грозним для боротьби з дворянсько-князівською опозицією, що відзначалися особливою жорстокістю» [4]. Автор порівнює червоні війська з **ордою**: *Думається, навмисне так кажуть, щоб залякати ордою* (1, с. 160), де **орда** – «1. Об'єднання кількох кочових племен під владою одного хана у тюркських і монгольських народів. // Татарсько-турецьке військо. 2. Безладний, неорганізований натовп» [2, с. 853].

Характеризуючи безлад, що панував в Україні в 1919 році, А. Кокотюха використовує міфологізм **содом**: *І чи врятувалася б Маруся Григоренко в цьому содомі...* (1, с. 188), де **содом** – «2. заст. Крайня аморальність, розпуста, що панують де-небудь» [2, с. 1353], а для характеристики зрадників – біблеїзм **Юда**: – *Ти диви! Ось воно, юда!* (1, с. 291), де **юда** – «зрадник, запроданець» [2, с. 1643].

Задля поетизації рідної землі отамана Зеленого письменник використовує застарілу лексему **вотчина**: *Села переходили з рук у руки, але кінець кінцем більшовики таки витиснули загопи Зеленого, взявши до початку серпня його недавню вотчину під свій контроль* (1, с. 222–223), де **вотчина** – «у давній Русі, а згодом у Російській державі до XVIII ст. – феодальна земельна власність, яку можна було заповідати, продавати тощо» [2, с. 204].

Хронологічно марковані слова здебільшого є важливим засобом створення урочистості, піднесеності оповіді, наприклад: **Центральна Рада** *наприкінці січня 1918 року IV Універсалом проголосила Україну незалежною державою, а це викликало різке невдоволення більшовицької Росії* (1, с. 13). Якщо ж поруч із застарілою лексикою містяться просторічно-знижені, вульгарні, вузько-побутові слова, то історизми стають засобом творення зниженого забарвлення – іронічного, сатиричного, саркастичного,

наприклад: *Коли комісари трошки освоїлися в місті, чекісти почали по квартирах закуски шукати* (1, с. 10); *Схопити за барки* (1, с. 17); *Хохол ти недорізаний, будеш мені тут про революції торохтіти, йоб твою в бога мати!* (1, с. 67)

Проведений аналіз застарілої лексики, засвідченої в мові популярного нині історичного роману, не обмежується лише згадуваними одиницями. У романі представлено цікавий матеріал, що ілюструє стилістичні особливості власне лексичних архаїзмів. Усі вони, як і залучені до аналізу лексичні одиниці, слугують для довершеного змалювання правдивої картини тогочасного суспільно-політичного та адміністративного життя. Хронологічно маркована лексика створює колорит описаної епохи, допомагає емоційно виділити важливі події та стилізує мову художнього твору.

З появою нових значень застарілі слова можуть набувати нової емоційної або функціонально-стильової забарвленості, і тоді їх вживання у мові зумовлене не тільки семантичною, а й стилістичною парадигматикою. Можливість використання застарілих слів залежить від їх експресивності, внаслідок рідшої вживаності вони вносять у мову деяку незвичайність, виразність. Головною причиною звернення письменника до застарілих слів є здатність цих слів набувати у контексті мовленнєвої стилістичної забарвленості, а також здатність сполучатися в деяких випадках з нейтральними лексемами різних функціональних стилів.

Література

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : Академія, 2006. – 367 с.ф
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінськ ВТФ: «Перун», – 2005. – 1728 с.
3. Власюк А. Червоний рекордсмен сучукрліту / А. Власюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uamodna.com/articles/chervonyu-rekordsmen-suchukrlitu>.
4. Словник Академік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://explain_words_uk.academic.ru.

Список використаних джерел

1. Кокотюха А. Справа отамана Зеленого. Хроніки 1919 року : [роман] / А. Кокотюха. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2014. – 304 с.

ХУДОЖНЯ ІНТЕПРЕТАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ТРАВМИ ГОЛОДОМОРУ В РОМАНІ Н.ДОЛЯК «ЧОРНА ДОШКА»

У статті проаналізовано способи мислення дитячих персонажів в умовах Голодомору 1932–1933 рр. Акцентовано на наслідках сприйняття й осмислення дітьми жахливих явищ Голодомору. Виявлено поведінкові риси в моменті глутонічних марень дітей. З'ясовано, що завдяки прийому сновидіння Н. Доляк спробувала пояснити страшні наслідки пережитих предками «буквалих вражень», що проявляються у сновидіннях нащадків.

Ключові слова: Голодомор, дитяча свідомість, інтерпретація, травма, психіка.

This article analyzes the thinking ways of children characters under the conditions of the Holodomor in 1932-1933. The research focuses on the consequences of perceiving and comprehending the terrible Holodomor events by children. The paper represents the revealed children behavioral manifestations of their gluttonic raving. Using dreaming techniques N. Dolyak tries to explain the terrible consequences of "literal impressions" experienced by the ancestors. The author shows these manifestations in the way of descendants' dreams.

Key words: Holodomor, child consciousness, interpretation, trauma, psyche.

Страшні події Голодомору – сторінка історії, яку варто знати та пам'ятати, це те, про що складно говорити, але те, що стосується кожного українця, бо є частиною історії його народу. Травматичні спогади про минулі поневіряння почали витіснятися на периферію свідомості [3, с. 148]. Діти свідків Голодомору більшу частину свого життя прожили в Радянському Союзі в умовах суспільної амнезії пам'яті про цю катастрофу. Їхні батьки забули, а вони не знали про Голодомор нічого, адже ця інформація була табуїрована, а їхні батьки нічого не розповідали, бо соромилися або хотіли їх уберегти від можливих неприємностей.

Водночас наступне покоління, яке не було свідком самої травматичної події, хоч значно меншою мірою, ніж батьки, проте все ж підпало під дію страшного травматичного досвіду. Виокремлюють кілька каналів передачі травматичного досвіду між поколіннями. По-перше, діти вбирають у себе батьківські бажання, очікування, належно не опрацьовані страхи та діють відповідно.

Депресивні стани, відчуття безпомічності, неспроможність протистояти насиллю, властиві батькам, передаються дітям підсвідомо. По-друге, травматичний досвід батьків впливає на виховний процес, наприклад, через різноманітні заборони, табу і правила. Наприклад, виховання в дусі «нікому ніколи не довіряй» або «будь завжди обережний» найчастіше неабияк позначаються на свідомості дитини. Думається, багато дітей були побиті батьками за недоїдений чи викинутий кусок хліба. Нарешті є серйозні дослідження, які стверджують, що діти свідків катастрофічної травми, самі мають схильність до посттравматичних стресів [3, с. 147].

Як відомо, тільки в Україні діяв зловісний режим «Чорної дошки» (на ній – 83 райони, куди переставали завозити товари, торгівля була заборонена, як і виїзд із сіл). Саме про ці події йдеться в романі сучасної української письменниці Наталки Доляк «Чорна дошка», який вийшов друком 2014 р.

У Галич у рецензії на роман Н. Доляк «Чорна дошка» відзначила, що це роман-хроніка, наблизений за жанром до документальної новелістики. Витриманий у чорно-білих тонах, дуже фактурний, до того ж оця фактура тексту візуально нагадує стару й зернисту кіноплівку [1]. На думку В. Гранецької, роман «Чорна дошка» – це *«Міцний роман-моноліт, наче викарбуваний із каменю на обеліск, величне у своїй достовірності історичне полотно, з котрого мовчки дивляться очі невинно закатованих. Правда про Голодомор досі шукає шляхів до нашої свідомості»* [2 с. 7]. Пекельна машина радянських хлібозаготівель хапала й кидала дітей до будинків сиріт, знищувала в маленьких громадян будь-які ознаки людяності. Страшно звучить й нині вирок: «Заморені голодом!».

Тож мета статті полягає в тому, щоб виявити та проаналізувати складні етапи контрольованого сприймання дітьми явищ Голодомору, які презентує в романі «Чорна дошка» Н. Доляк.

З перших сторінок роману перед очима реципієнта постає страшна картина голодних страждань дітей: *«У скляних поглядах застигло німе прохання. Зі страдницьких очей, без жодного вогнику життя, несуться невинні благання про допомогу. Жінка і діти простягають костисті руки до споглядача, хапають його»*

холодними колючими пальцями й починають тихенько сміятись. Звідкілясь чути ніжний дитячий переспів. Щедрівочки. Споглядач прислухається. Так, так, щедрівочки. Діти зичать комусь усіх благ земних і просять дати щось і їм. Сміються ніжними голосами. Але не ці, що його тримають у обіймах, бо ці – схожі на старців, погляд у них не дитячий. Але ж це вони сміються, більше ж немає кому. Щедрівки звучать, аж доки дітей і жінку не починає тіпати в пропасниці...» [2, с. 12].

Як відомо, щедрівки – це величальні українські народні обрядові пісні, які виконуються під Новий рік і під Йордан у Щедрий Вечір. Відповідно до різдвяно-новорічних звичаїв, щедрівки, як і колядки, величають господаря та членів його родини.

Усі ці жахливі картини з'являються у сні підлітка Сашка, дід якого пережив Голодомор 1932–1933 рр. і залишив онуку зошит із спогадами про ті страшні події, як апеляцію до пам'яті нащадків. Психологи стверджують, що «у змісті сновидіння не виявлено ніяких образів, які б не існували в попередньому досвіді людини чи людства. Тому І. Сеченов називав сновидіння «небувалою комбінацією бувалих вражень» [2, с. 331]. Зазвичай сюжет сновидіння в образній, символічній формі відображає домінуючі потреби й мотиви суб'єкта. Загалом же сновидіння підлітків є важливим елементом психологічного захисту, оскільки послаблюють напруженість психологічного конфлікту і сприяють відновленню пошукової активності.

Сашко переживає стан збудження після такого сну, адже він «Кілька секунд сидить, тамуючи прискорене дихання, прислухаючись до власного скаженого серцебиття. Відчуває, як на обличчі виростає кілька краплин пекучого поту – на верхній губі й на скронях, витирає солону вологу об короткий рукав футболки з написом «Led Zeppelin», у якій зазвичай спить, та тильним боком долоні. Хлопець фиркає, мов породистий жеребець, крутить опущеною білявою головою» [2, с. 14]. У такий спосіб Н. Доляк демонструє наслідки пережитих предками «буквалих вражень», що проявляються у сновидіннях нащадків.

У родині Стецюків діти Оксана та Юстин на власні очі бачили, як у їхніх батьків більшовики забирали геть усе. Ось як діти розуміли усе, що відбувалося на їхніх очах:

«Сонях дядько взяв, – додав Юстин та потягнувся рученятами до Оксани. Сестра підняла його на руки, поцілувала в носика.

– І зернята, Юстинцю, той дядько взяв, – звернулась знову до матері: – Я навіть знаю, хто завтра тими зернятами плюватись по селу буде»[2, с. 118].

Родина Стецюків навіть у скрутні хвилини намагалася веселитися, старші доньки, хоч і голодні, але співали українських пісень. По-особливому реагував на жарти старших маленький Юстин: *«Стецюки сміялись, сміялись усі, раділи з тієї недолугої пісеньки-жарту. Хихотіла тихенько й Дмитрова мати, затуляючи долонькою беззубого рота, реготав на все горло малий Юстин, хоча й не знав цей шилохвіст достеменно, з якого такого дива здійснювся той веселий настрій. Сміється маля, ніби його хто під пахвами лоскоче»* [2, с. 154]. Дитина поводить себе природно, вона реагує на веселощі дорослих, не розуміючи, що насправді відбувається в родині. Після чергового обшуку родина Стецюків поступово приходила до тями, адже маленькі діти – восьмирічний Андрійко та п'ятирічний Юстин – були свідками всіх страхіть, що відбувалися в їхній хаті: *«...родина Стецюків не сумувала, а раділа, адже антихристи не знайшли зерна в тих сховках, які зробив Дмитро.*

– І Юсть шмілівій, – зацебетав Юстин.

– Ще й який сміливий, – підхопила його Ярина. – Як зерно боронив – визбирував по підлозі.

– Мамо, хочу хлібця, – запросив Андрійко.

– Мамо, хочу моні, – згадав про П'яму Юстин.

– Моні вже не дам, дитино. Але все в нас буде добре, – заспокоювала Ярина дітей. – Потерпіть день-два, мама хлібця спече. Лиш нікому-нікому не кажіть про це» [2, с. 166]. У цьому полілозі вражає прохання матері до голодних дітей «потерпіть день-два». Уві сні діти від голоду марили, а тому щоночі вигукували: *«хлібчику, мамо, хлібчику!»*. Такий стан саме дитячої психіки вчені називають глютонічними мареннями, які формуються на основі постійного недоїдання.

Справжнім щастям для малих Андрійка та Юстина було те, що батько вполював зайця, адже тепер діти мали змогу насолодитися м'ясом: *«Їхньому щастю не було меж – стрибали, здіймаючи рученята над головами, та плескали в долоні. Юстин на хвилюку засумував, бо ж думав, що заць живий, як ото в них був кіт, із яким малий бавився»* [2, с. 192].

Маленькі хлопчики вже добре розуміли, що всього одразу їсти м'яса не можна, а треба невеликими порціями, бо «животики будуть боліти». Таке розуміння дітьми наслідків переїдання свідчило про те, що вони були навчені й добре підготовлені батьками щодо того, як слід в умовах постійного голоду споживати їжу. Хлопчики цінували батьківську турботу, щиро й безпосередньо раділи таким хвилинам у їхньому родинному житті. Постійний стан голоду навчив дітей бути терплячими, мудрими, турботливими й кмітливими. Більшість дитячих образів роману разом із батьками мужньо зносили всі жахіття Голодомору: діти турбувалися про батьків, ділилися з ними останнім, захищали своїх батьків, виявляли слухняність до прохань старших.

Н. Доляк створила галерею дитячих персонажів, які, попри те, що мають різні поведінкові риси, але всіх їх об'єднує страх перед голодом. Діти за будь-яких умов залишалися дітьми. З дитячою довірливістю вони чекали на смаколика, раділи крихіткам цукру або хліба, погоджувалися їсти те, що важко було назвати їстівним. Дитяча пам'ять фіксувала всі моменти родинних радощів, пов'язанні із здобуванням, споживанням їжі. Голод найменше вбивав людяне саме в дітях, бо вони, на відмінну від дорослих, зберігали безпосереднє ставлення до страшної дійсності.

Література

1. Галич У. Минулому не помстишся : [рецензія] / У. Галич / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bukvoid.com.ua
2. Доляк Н. Чорна дошка : [роман] / Наталка Доляк ; передм. В. Гранецької. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 368 с.
3. Огієнко В. Травматична подія, індивідуальна пам'ять про неї та особистий наратив : між травматичною подією та її репрезентацією / В. Огієнко // Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 3. – С. 227–244.

МОДЕЛЮВАННЯ МОВНОЇ ГРИ В СУЧАСНОМУ АФОРИСТИЧНОМУ КОРПУСІ

Статтю присвячено дослідженню прийомів і функцій моделювання мовної гри в сучасному афористичному корпусі, окреслено семантичні особливості афористичних каламбурів, з'ясовано роль мовної гри в сучасному афористичному корпусі, простежено як за допомогою тих чи тих мовностилістичних засобів і прийомів реалізуються важливі комунікативні функції і як результат – досягається бажаний не лише стилістичний, але й прагматичний ефект.

Ключові слова: мовна гра, лінгвокреативність, афоризм, афористичне висловлення, прийоми, функції.

The article is devoted to the study of techniques and functions of modeling the speech game in the modern aphoristic corpus, outlines the semantic peculiarities of aphoristic puns, clarifies the role of the language game in the modern aphoristic corpus, and it is traced using language as a communicative functions with the help of those language linguistic means and techniques, the results is desired not only stylistic affect, but also pragmatic effect is achieved too.

Key words: linguistic game, linguistic-eagerness, aphorism, aphoristic statement, receptions, functions.

Демократизація сучасного суспільства сприяла появі нового типу особистості, що «вирізняється відкритістю, розкутістю, незаангажованістю і, безумовно, творчими здібностями, що, своєю чергою, скерувало зусилля науковців на дослідження категорії креативності як лінгвістичного феномена, або лінгвокреативності» [1, с. 165]. Зразки різних типів комунікації демонструють «свободу мовної свідомості», «розкріпачення» того чи того адресата, розвиток мовної творчості і, безумовно, прагнення зробити своє мовлення яскравим, засвідчити свої творчі здібності, подавати не тільки актуальну інформацію, але й подавати її цікаво, вишукано, креативно, так, як цього вимагають сучасні «мовні гурмани». А відтак, як справедливо наголошує Т. Космеда, «Сучасний мовець прагне сприймати гумор, сатиру, іронію й сарказм, його приваблюють тексти, густо насичені образними засобами, системою тропів і фігур, що аплікуються, накладаються один на

одного, виражаючи різні аксіологічні параметри, емоційність і експресивність, відповідні оригінальні асоціації, непередбачувані мовні загадки, оказіональні форми, мотивоване порушення норми, розмаїття інтертекстуальних породжень і под.» [2, с. 5]. Така позиція видатних особистостей, очевидно, сприяла появі великої кількості афористичних висловлень, що вирізняються незаангажованістю, відвертістю, іронічним відтінком тощо, які являють собою оригінальні зразки індивідуально-авторської мовотворчості, засвідчують потужний ігровий і лінгвокреативний потенціал, адже прагматична мета афористів досягається здебільшого через використання мовної гри як специфічного виражального засобу.

Мовна гра викликала зацікавлення як зарубіжних, так і вітчизняних науковців (Н. Арутюнова, Т. Гридїна, О. Земська, Н. Карпенко, Ж. Колоїз, Н. Кондратенко, Т. Космеда, Т. Крутько, А. Мартакова, Б. Норман, В. Санніков, І. Сніховська, О. Тимчук, О. Халіман та ін.). Це явище досліджували на різному фактичному матеріалі і крізь призму різних аспектів, має різну інтерпретацію, про що свідчить велика кількість потрактувань цього поняття. Щоправда, мовна гра на прикладі сучасної вітчизняної афористики ще не досліджувалася комплексно, системно. Є лише поодинокі наукові праці, у яких йдеться про ті чи ті прийоми і засоби реалізації лінгвокреативності через мовну гру [1, с. 163].

Безперечно, основною й найбільш продуктивною формою мовної гри слід уважати каламбур. Недарма, деякі науковці поняття мовної гри та каламбуру вважають рівнозначними, хоч, звісно, каламбур – значно вужче поняття, засіб, завдяки якому реалізується мовна гра.

Носії мови зміло «граються» зі значенням слів та словосполучень. Тому часто формальним прийомом створення каламбурів виступає багатозначність, як-от в афоризмі *Жаба – найсильніша тварина у світі: уже не одного задавила!* (В. Голобородько), де актуалізуються пряме й переносне значення лексеми *жаба*. Автор створює ілюзію того, що він, начебто, дійсно говорить про жабу в її прямому значенні – «невелика безхвоста земноводна тварина, задні кінцівки якої довші, ніж передні, і пристосовані до стрибання», проте реципієнт розуміє, що

насправді мовець апелює до його переносного значення – «певний людський недолік, жадібність, яка не дозволяє щось віддати чи придбати, поділитися з кимось і т. ін.».

Обігравання полісемії яскраво продемонстровано й у висловленні *Найбільш слідкують за своїми фігурами...шахістки* (Н. Іванків), яке за своїм лексичним навантаженням готує нас до значення лексеми *фігура* як «зовнішній вигляд, обриси тіла людини», проте через уплітання її іншого значення – «предмет певної форми, який є складовою частиною комплекту шахів» змінюється значення афоризму загалом.

Друга група афоризмів, побудована з використанням усіх видів омонімії (повні омоніми, омофони, омографи, омоформи) посідає чільне місце серед продуктивних прийомів утворення мовної гри. Наприклад: у висловленні на зразок *Колись в Україні був Бандера, а нині банд ера* (В. Ігнатенко) афорист задля досягнення прагматичної мети послуговується не лише лексичним ресурсом, а й уміло модифікує зразки інших узуальних одиниць, створюючи нові асоціативні зв'язки й образи. Так, до прізвища *Бандера* за допомогою розкладання однієї лексеми на дві та інверсії дібрано омофон *банд ера*. Подібно до цього автор грається зі словами, їх графічним вираженням та семантикою й у таких афоризмах, як *Дереприватизація, а де реприватизація?* (В. Голобородько); *Колись «Правда» була по три копійки, а нині правди не знайдеш ні за які гроші* (В. Ігнатенко); *За газ плачу і через газ плачу* (В. Титечко).

За допомогою омоформ *банк* та *банка*, які збігаються у відмінкових формах лише множини, утворено висловлення *Гроші найкраще тримати у банках. Трилітрових* (В. Титечко). Крім того, мовець застосовує парцеляцію, відмежовує парцельований другорядний член від основного речення, робить паузу, щоб зацікавити та заінтригувати реципієнта, а потім, так би мовити, вводить його в оману. Лише після парцельованого компонента *Трилітрових* стає зрозуміло, про які банки (спеціалізовані установи чи скляні посудини) йдеться.

Третя група афоризмів, утворена на основі подібності слів і словосполучень за звучанням, широко використовується в афористичному корпусі. Автори підбирають якомога співзвучніші

слова, майже однакові за звучанням, аби створити в реципієнта подив, неочікуваність та, звісно, викликати усмішку від усвідомленого у висловленнях на зразок *Коли сповідаються, то не тому, що нагороди сподіваються* (Р. Доценко); *Більшість наших громадян вислів «дари лісу» розуміє як «дери з лісу»* (В. Титечко). У висловленні *Місцевим самоврядуванням вже натішилися. Потрібне місьцеве самоврятування* (Г. Яблонський) вжито слово *самоврятування*, незафіксоване словниками, та зрозуміле за продукуванням і значенням.

Для реалізації мовної гри в афоризмі *Істину відкривають, брехню викривають* (В. Голобородько) вжито пароніми *відкривати* і *викривати*, причому перший з них є багатозначним словом, яке може вживатися з різним семантичним наповненням. В аналізованому висловленні його використано зі значенням «виявляти, помічати когось (щось), раніше не поміченого (не помічене); знаходити, виявляти щось дослідженням, вивченням чого-небудь». Лексема *викривати* має дещо подібну семантику, але протилежний, негативний відтінок значення – «виявляти злочинні чи негативні дії або причетність кого-небудь до цих дій; робити відомим, засуджуючи (хиби, неправильності в чому-небудь, чийсь дії і т. ін.)». Опорні слова *істина* та *брехня*, від яких є залежними *відкривати* та *викривати*, мають відповідно один до одного теж протилежне семантичне навантаження.

Висловлення на зразок *До сучасного моменту: спочатку ми їх обирали, з тим вони нас обирали* (В. Вовк) побудовано з використанням паронімів *обирати* та *обирали* в їх прямому значенні. Тут наголошено на значенні лексеми *обирати* – «надавати перевагу комусь перед ким-небудь іншим». Обирають владу, керівництво, звісно, задля захисту держави та її громадян, їх прав і т. ін. Проте така влада *обирає* («привласнює чуже силою або нечесними шляхами; грабує; обкрадає») народ, який йому довірився, обрав його.

Мовна гра може бути побудована і без прямої, наявної в тексті паронимазії, за допомогою підставлення в контекст замість очікуваної, звичної іншої одиниці. Наприклад, афористичне висловлення *Береженого борг береже* (С. Коломієць) побудовано на основі відомого усім прислів'я *Береженого Бог береже*. Автор

трансформує його, замінивши лексему *Бог* на *борг*, які є близькими за звучанням, проте семантично відмінними.

Приєм трансформації зразків фольклору чи крилатих висловів є продуктивним засобом реалізації мовної гри в афоризмах. Мовець замінює одну або дві лексеми у висловленні на ту, якою найяскравіше можна передати думку чи створити певний, частіше іронічний, ефект. Наприклад: *Ідеал рівності для багатьох: людина людині – вовк* (В. Голобородько); *Із сиром у роті не каркають* (Б. Ревчун); *Інколи прожити життя набагато легше, ніж поле перейти. Особливо якщо це поле олігарха* (В. Титечко).

Афоризм *Великому кораблю велике плавлення* (Ф. Боднар) створено шляхом заміни співзвучних лексем *плавання* і *плавлення*, аби натякнути реципієнтові на те, що в наш час усі предмети використовують з прагматичною метою, досить нерозумно та необачливо (у поданому прикладі – навіть те, що могло б слугувати для високої і потрібної мети, здають на металобрухт).

Інший приклад *Екзаменатор – це спеціаліст з оцінки знань* (В. Вербецький) також демонструє гру мовця з мовним матеріалом. Початок афоризму апелює до стійкого висловлення «оцінювати знання». Проте за допомогою прийому трансформації *оцінку* замінено на *уцінку*, за рахунок чого на рівні підтексту з'являється натяк на хабарництво представників освіти.

Окрім трансформації, широко використовується для створення мовної гри й прийом контамінації, синтезу частин фольклору чи крилатих висловів, поєднання різних фразеологічних одиниць, як от у висловленні *Якщо жінці не дозволяти точити яси, точитиме зуби* (В. Ігнатенко). У ньому актуалізовано значення двох фразеологічних одиниць, а саме – *точити яси* («вести жартівливі, пусті розмови») і *точити зуби* («гніватися на кого-небудь; прагнути зробити комусь зло, прикрість»), за рахунок чого реалізовано каламбур. Мовець вживає надзвичайно близькі фразеологічні одиниці, значення яких різко відрізняється за рахунок лише однієї лексеми, що позначає спосіб «точіння», а тому змушує реципієнта замислитися спочатку над їх значенням, різницею між ними, а потім зробити висновок і усвідомити фразу повністю.

Аналогічно до цього у прикладі *Якби вона не пускала біциків чоловікам, він би не давав їй чортів* (Ф. Боднар) синтезовано дві

фраземи – *пускати бісиків* («кокетувати очима, заграючи з ким-небудь») та *давати чортів* («карати кого-небудь»). Значення афористичного висловлення буде зрозумілим лише за умови правильного трактування й усвідомлення фразеологічних одиниць, покладених в основу створення мовної гри. Подані афоризми демонструють віртуозну гру автора з мовним матеріалом, що може бути реалізована за допомогою різних прийомів і засобів. Такий процес гри мовець створює зі специфічною метою – не лише розважити реципієнта, викликати в нього посмішку та додаткові асоціації, а й гостро висміяти певне явище, а відтак – спонукати реципієнта задуматися та зробити висновки.

У кожному каламбурі є два смисли – прямий, буквальный і додатковий. З огляду на це В. Санніков розробив семантичну класифікацію каламбуру, зосередивши увагу на характері семантичних зв'язків між словами, на базі яких моделюється гра слів. Ми будемо класифікувати наш фактичний матеріал відповідно до розподілу каламбуру мовознавцем на три великі групи: а) каламбури-«сусіди» – під час їх побудови не з'являється насичений додатковими смислами текст: обіграні слова «мирно співіснують»; б) каламбур-«маска» – під час їх побудови відбувається моделювання великої кількості додаткових смислів; в) каламбур-«сім'я» – під час їх побудови суміщаються ознаки двох вище розглянутих моделей. Слова, що актуалізуються для моделювання мовної гри, також зіштовхуються, але друге значення не нейтралізує, не замінює, і не заперечує перше, що споріднює цей тип каламбуру з каламбурами-«сусідами» [3].

До першого типу афористичних висловлень, утворених на основі каламбурів-сусідів можемо зарахувати афоризм *Комусь хочеться махнути в минуле, а ми на минуле вже давно махнули* (В. Ігнатенко). Тут «мирно співіснують» навіть не окремі слова, а два значення одного й того слова *махнути* – «іти, їхати, бігти, вирушати в певному напрямку» та «помахом руки виражати зневіру, безнадійність, відмовлятися від когось, чогось».

Серед цієї групи каламбурів слід виокремити й ті, що є виявами діалогічності та супроводжують мовну гру (за Т. Космедою): 1) єдність конструкцій питання-відповідь, наприклад: *Ким бути? Людиною – завжди, всюди і у всьому*

(Ю Рибников); 2) риторичні питання, наприклад: *А гола правда – це та, котру обібрали до нитки?* (Ф. Боднар).

При створенні афоризму *Чому на нас навішують ярлики, коли нам ціни нема?* (Ф. Боднар) використано лексеми *ярлик* та *ціна*, між якими можна знайти й актуалізувати одну спільну для них силу. Лексичне значення слова *ярлик* – «наклейка на предметі, товарі зі значенням назви, кількості, місця виготовлення», а в цьому випадку, найвірогідніше, зі значенням вартості. У першій частині йдеться про своєрідне оцінювання за допомогою ярликів, а в другій – актуалізується значення: людина безцінна, тим самим створюється каламбур: «ціни немає, ми неоціненні, а нам вішають ярлики, цінники».

До другого типу афористичних висловлень, утворених на основі каламбурів-масок, належать афоризми, у яких продемонстровано зіткнення обігрованих слів: первинне розуміння та очікування реципієнта різко змінюється на інше, неочікуване. Саме в каламбурах цього типу найбільше виражено комізм у його класичному вигляді. Жарт забезпечується раптовістю «скидання маски», що викликає комічний ефект. Якщо заглиблюватися в семантичні зв'язки, що виникають між частинами каламбурів-масок, варто їх класифікувати на дві підгрупи: обмануте очікування та комічний шок.

Підгрупа каламбуру обманутого очікування побудована за рахунок того, що номіноване явище, яке видається природним, доречним, згодом демаскується як абсурд чи помилка. Наприклад: *Його совість чиста: він нею не користується* (В. Даньків); *Надійно забезпечена старість – це коли людина має довічне ув'язнення* (В. Голобородько); *Любов до ближнього...бару* (С. Коломієць); *Ми всі однодумці, бо визнаємо лише одну думку – свою власну* (Р. Доценко). У такому разі «слово прикидається» одним, а виявляється чимось іншим, слухача заманюють на прокладений, але неправдивий шлях» [2, с. 56]. Так, початкова фраза афоризму *Живе на пташиних правах: щороку зиму проводить у теплих краях* (Ф. Боднар) алюзійно відсилає реципієнта до фраземи «на пташиних правах (бути, жити і т. ін.)», проте автор неочікувано трактує її по-іншому, завдяки чому висловлення набуває іншого значення з іронічним ефектом.

У більшості висловлень мовці використовують навіть не слова, які «прикидаються» чимось іншим, а словосполучення чи фразеологічні одиниці. Афоризм *Кажуть, купається, мов карась у сметані. Але немає чому заздрити, адже карася в ній засмажили* (В. Куровський) апелює до фразеологізму *як вареник у маслі (у сметані)*, що застосовують задля позначення «людини, яка живе у великих достатках». Тут трансформовано відомий фразеологізм на близький до нього *мов карась у сметані*, а відтак – змінено і семантику. Крім того, застосовано стилістичну фігуру парцеляції, яка робить більшу паузу, інтригуючи читача.

При побудові афоризмів другої підгрупи каламбуру – комічний шок – створюються зв'язки між частинами, що прямо протилежні до описаних раніше: номіноване явище, що зовні видається дивним, насправді виявляється зрозумілим і природним. Наприклад: *Любитель гострих відчуттів: говорить те, що думає* (Ю. Рибников); *Людина різнобічна: розвалить будь-яку справу* (Ю. Рибников); *Мерзота: мер, який постійно мерзне і про інших не забуває* (В. Голобородько).

У висловленні *Криза допомогла йому стати на ноги – банк відібрав машину за несплату кредиту* (Р. Крикун) актуалізовано значення фразеологічної одиниці *стати на ноги* – «розбагатіти, поправити своє матеріальне становище»), про яку спершу і думає читач. Проте автор змінює її семантику шляхом уточнення: *стати на ноги* вжито насправді у значенні «перестати їздити на машині, ходити пішки».

Обидва типи каламбурів-«масок» активно використовуються в мовленні, адже за їх допомогою мовець актуалізує увагу реципієнта, а думка виражається з особливою емоційною забарвленістю – силою та експресією.

Під час побудови афористичних висловлень третьої підгрупи каламбурів-«сімей» суміщаються ознаки двох вище розглянутих моделей. Слова, що актуалізуються для моделювання мовної гри, також зіштовхуються, але друге значення не нейтралізує, не замінює і не заперечує перше, що споріднює цей тип каламбуру з каламбурами-«сусідами». Наприклад: *«Язык до Києва доведе», та мова доводила аж до Колими* (Р. Доценко); *Кожному солдатowi –*

«гражданку»! (В. Ігнатенко); *Культурний правитель терористів не «мочить», а миє* (В. Голобородько).

Такі афоризми містять лексеми, що можна тлумачити по-різному і вони будуть рівнозначними в будь-якому разі. Як-от у висловленні *Маючи такі красиві ноги, далеко піде!* (В. Голобородько) словосполуку *далеко піде* можна вживати і у прямому значенні, і в переносному – «досягати високого рівня у певній діяльності, у чому-небудь». Висловлення матиме зміст і в тому, і в тому вигляді, що є особливістю каламбурів-«сімей».

Каламбур певним чином оживляє мовлення, привертає увагу реципієнта, увиразнює думку мовця та виявляє креативність мовної особистості – творця тексту з використанням каламбурів. Крім того, за допомогою каламбуру можна «замаскувати» інформацію, яку насправді мовець хоче донести до читача, обійти цензуру, вправно обігравши ситуацію.

Із розвитком українського демократичного суспільства сьогодні неабияк поширюється бажання висловити власну думку і ставлення до сучасних подій та проблем – від побутових, соціальних до політичних та філософських. Проте як у літературі, художніх текстах, так і в розмовному стилі наразі бачимо бажання створити два компетентні суб'єкти – мовця та реципієнта, які у процесі прямої чи опосередкованої взаємодії будуть спілкуватися, вправно оформлюючи й обрамлюючи свої фрази, обігруючи певні значення тощо.

Усе розмаїття прийомів і засобів створення мовних ігор як в афоризмах, так і в будь-яких інших мовленнєвих одиницях, є одночасно важливим джерелом наших знань про мову й інструментом її дослідження. Процес створення афоризмів відбувається з певною метою, а тому виконує й певні функції, спектр яких надзвичайно широкий.

Як пояснює Т. Космеда, мовна особистість, граючись мовними одиницями, може не ставити перед собою жодних серйозних завдань, окрім завдання посилити невимушеність спілкування, розважити себе й співрозмовника, а для цього висловитися незвично [2, с. 24]. Проте, окрім завдань так званого нижчого рівня, мовна гра виконує ще й функції вищого рівня –

слугувати для більш точного, глибокого й тоншого висловлення, трансформації думки чи сприяти створенню відповідного образу.

Мовна гра виконує низку функцій, що по-різному виявляється в різних дискурсах, стилях та жанрах мови і мовлення, а також жанрах художньої літератури. На основі опрацьованої літератури можемо виокремити такі основні функції мовної гри: 1) функція невимушеності спілкування; 2) карнавальна функція; 3) маскувальна функція; 4) розважальна функція; 5) мовотворча функція; 6) розвивальна функція; 7) естетична (поетична) функція.

Перша функція – функція невимушеності спілкування, по суті, виявляється в усіх афоризмах, утворених на основі каламбуру. Вона є додатковою до провідних функцій, характерних для того чи того висловлення. Наприклад: *Яка буйна зелень: то підскакує, то падає* (Ф. Боднар); *Діагноз небезпечно хворій державі: витік мізків за кордон* (Г. Яблонський).

Особливо при використанні риторичних запитань автор зближується з реципієнтом, змушує його замислитися, проте і сам не вивищується над ним, маючи на меті зробити спілкування невимушеним та легким. У прикладі на зразок *Якщо майбутнє за нами, чому ж ми премося вперед?* (Ф. Боднар) невимушеність спілкування між суб'єктами мовлення досягається і використанням риторичного запитання, і лексем з певним семантичним (негативним) забарвленням (*премося*), що увиразнює контекст та акцентує увагу читача, дивує його та пробуджує до мислення, пошуку відповіді тощо.

Основою карнавальної функції мовних ігор є створення комічного, досить простий спосіб досягнення гумористичного ефекту. Більшість афористичних висловлень передбачають реалізацію цієї функції, адже за рахунок неї досягається основна мета створення мовної гри – викликати усмішку в реципієнта. Наприклад: *Я спробував багато засобів для миття посуду, але вибрав один найефективніший – дружину* (Р. Крикун); *Щодо діаграми народного добробуту, то у нас вона така крива, що аж горбата!..* (Г. Яблонський); *Штатна одиниця швидко зробила кар'єру – стала штатною шісткою* (Ф. Боднар). Так, у висловленні *Чиновник-патріот: бере лише в національній валюті* (В. Ігнатенко) після слів *чиновник-патріот* реципієнт розраховує

почути про певні добрі, високі справи, у той час, як автор неочікувано змінює вектор висловлення, додавши пояснення, з якого читач розуміє про що йдеться насправді – ницість і хабарництво сучасних чиновників.

Крім того, карнавальна функція часто поєднана з маскувальною, за рахунок якої можна «замаскувати», «прикрити» основний зміст і значення. Це дає змогу обійти цензуру й поставити виклик читачеві – чи здогадається він що замаскував мовець, що він мав насправді на увазі і т. ін.: *Інвалід: втратив волохату руку* (І. Токарчук); *А у нашої Феміди особливий крій хламиди – з величезними кишенями* (Г. Яблонський); *Автоінспектор іде до водія з протягнутою рукою не для того, щоб з ним привітатися* (Ю. Рибников). Замаскованими є слова *інвалід* та *Феміда* у перших двох прикладах, під якими розуміємо відповідно «людину, яка лишилася блату в чому-небудь» та «людина, яка є представником закону». Хоч прямо автор це не сказав, а замаскував лексемами, значення яких неважко зрозуміти з контексту.

Розважальна функція дещо споріднена з карнавальною. Урахування функції мовної гри як прагнення розважити себе й співрозмовника мотивувало можливість схарактеризувати її як особливий вид комічного, досить простий спосіб досягнення гумористичного ефекту. Прикладом її реалізації можуть бути такі афоризми: *Армію, поліцію і зятя голодом не лікують* (В. Голобородько); *Бог створив світ. Усе інше вироблено в Китаї* (А. Корчинський); *Від життя отримав тяжкий удар. Качалкою* (В. Титечко). Особливістю подібних афоризмів є те, що вони мають бути легкими для сприймання, аби дійсно розважити суб'єкта спілкування, а не змусити його замислитися. Висловлення на зразок *В американців кладуть подарунки у шкарпетки, а в нас шкарпетки – вже подарунок* (Р. Крикун) створено задля порівняння українців та американців за їх ментальністю й ставленням до подарунків. Шкарпетки – це маленький, майже нецінний подарунок. І згадка про нього в нас одразу викликає усмішку, чим досягається основна функція – розважальна.

Мовотворча функція, на думку більшості мовознавців, є одною з головних. Мовна гра – один із шляхів збагачення мови.

Адже індивідуальні творчі пошуки часто закріплюються в мові як новий, більш яскравий та влучний спосіб вираження думки. Цим пояснюється створення і стійких художніх засобів (передусім метафор та епітетів), і фразеологічних одиниць, і висловів-порівнянь. Ми помітили й появу неологізмів, пов'язаних в основному з політичною та соціальною сферами: *Є боротьба за долю України. Все інше – то велике мискоборство* (Л. Костенко). Тут авторка вводить неологізм, утворений основокладанням («миска» і «боротися»), що супроводжується суфіксацією. Причому, звісно, така боротьба за «миску» вживається в переносному значенні – «боротьба за місце при владі, за гроші».

Розвивальна функція апелює до компетентності читача, змусивши його розвивати свої розумові знання та здібності. Часто таку функцію виконують афоризми, пов'язані з трансформацією крилатих висловів, ґрунтовані на інтертекстуальності: *Коли всі конюхи з дипломами, авгієві стайні нікому прибирати* (Ю. Рибников); *Ще не вмерла Україна, але може вмерти: ви самі її, ледачі, ведете до смерті!* (Б. Грінченко); *Ми так старанно чужого навчаємось, що аж свого цураємось* (Й. Білоскурський).

Задля створення та правильного тлумачення поданих висловлень суб'єкти спілкування повинні знати фразеологічні одиниці *авгієві стайні*, бути знайомими з біблійними мотивами *Ісуса та Іуди*, побачити тут алюзію до гімну України чи слів Кобзаря, а значить – розвивальна функція відбирає компетентну й інтелектуально здібну публіку для певних афористичних висловлень, які зрозуміти без базових знань неможливо.

Естетична полягає у відчутті краси й витонченості сказаного. Афоризми, що реалізують естетичну функцію, є засобом вираження й виховання прекрасного. Вони є актуальними й вічними повсякчас. Це можуть бути цінності любові, знань, істини, наполегливості в житті тощо: *Єдина слабкість варта уваги – це любов. Але любов – це сила!* (Б. Чепурко); *І в ногах правда є, коли стоїш за правду* (В. Шамша); *І народжені літати починають усе-таки з повзання* (М. Білокопитов).

Висловлення на зразок *Її розумовий вантаж складався з кількох жіночих романів* (Ю. Рибников) не лише засуджує нерозумну людину, а й виховує певний естетичний смак у читачів

– до розуму, знання та книжок, спонукаючи людину саморозвиватися й самовдосконалюватися.

Ряд функцій можна продовжувати відповідно до того, на що мовець хоче звернути увагу (функція маркування прихованої авторської присутності, алюзійна, функція конструювання реалізму придуманого світу, функція показу психоемоційного стану персонажа, функція розкриття словесної гри у свідомості творця тексту і т. ін). Причому майже завжди афоризм виконує не лише одну обрану функцію, а передбачає їх контамінацію. І хоч одна з них буде виступати домінантною, проте цілісне враження та вплив на читача здійснюється саме їх нагромадженням та усвідомленням в сукупності.

Отже, у сучасному афористичному корпусі репрезентовано найрізноманітніші засоби і прийоми мовної гри, з-поміж яких заслуговують на увагу: 1) афоризми, побудовані з використанням багатозначності слів та словосполучень; 2) афоризми, побудовані з використанням усіх видів омонімії; 3) афоризми, побудовані з використанням паронимазії.

Афоризми, побудовані з використанням багатозначності слів та словосполучень, дають змогу обіграти те чи те значення лексеми, наголосити на одному з них, змусити читача мислити, аби зрозуміти висловлення правильно. Продуктивними можна вважати афоризми, побудовані з використанням усіх видів омонімії, що дають змогу комбінувати два слова в одне чи, навпаки, розкласти одне на кілька. Прийом паронимазії сприяє обігруванню значень співзвучних слів, зокрема й створенню індивідуально-авторських, оказіональних лексем.

Афористичні висловлення, ґрунтовані на мовній грі, об'єднуються у відповідні групи залежно від різновидів каламбурів, як-от: 1) каламбури-«сусіди»; 2) каламбури-«маски»; 3) каламбури-«сім'ї». Зразки мовної гри, оформлені за допомогою певних формальних та лексичних прийомів, мають на меті донести певну інформацію, завуалювавши її та додавши комічного ефекту, аби викликати в реципієнта усмішку й одночасно змусити замислитися, проаналізувати сказане.

Процес створення афоризмів відбувається з певною метою, а тому мовна гра в афористичних висловленнях виконує низку

функцій, а саме: 1) функцію невимушеності спілкування; 2) карнавальну; 3) маскувальну; 4) розважальну; 5) мовотворчу. Перелік таких функцій не є вичерпним, оскільки в межах афоризмів можуть актуалізуватися і функція маркування прихованої авторської присутності, алюзійна, функція конструювання реалізму придуманого світу, функція показу психоемоційного стану персонажа, функція розкриття словесної гри у свідомості творця тексту, орнаментальна функція і т. ін.

Література

1. Колоїз Ж. В. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористиці / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : [зб. наук. праць]. – Вип.15 / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Л. А. Білоконенко та ін. – Кривий Ріг, 2015. – С. 163–185.

2. Космеда Т. А. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики) / Т. А. Космеда, О. В.Халіман. – Дрогобич : Коло, 2013. – 228 с.

3. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1999. – 544 с.

УДК 811.161.2'367.332.2

Іваненко Аліна

БЕЗОСОБОВІ РЕЧЕННЯ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті досліджено структурно-семантичні особливості безособових речень, засвідчених у поетичному доробку Ліни Костенко. Проаналізовано основні різновиди морфологічного вираження головного члена безособових речень, з'ясовано їх функціональні особливості.

Ключові слова: дієслівні речення, безособові речення, безособові дієслова, особові дієслова в безособовому значенні, прислівник, стан.

The article is considered to represent the structural-semantic characteristic of impersonal sentences in the poetic work of Lina Kostenko. The types of impersonal sentences are revealed and analyzed, and illustrated with sentences, what exactly are used by the author and what role they play in the writer's artistic language.

Key words: verbal sentences, impersonal sentences, impersonal verbs, personal verbs in impersonal meaning, adverb, state.

У сучасному українському мовознавстві активізуються дослідження, спрямовані на розв'язання проблем синтаксису – розділу мовознавства, що вивчає особливості будови, семантики й функціонування синтаксичних одиниць. Серед актуальних залишаються питання дослідження та класифікації односкладних речень, зокрема безособових, що пов'язано з комплексним підходом до аналізу речень, який передбачає врахування формального, семантичного й комунікативного рівнів організації мови. Багато мовознавців присвятили свої дослідження вивченню безособових речень як особливого типу односкладних, а саме: І. Білодід, І. Вихованець, О. Дуденко, А. Загнітко, О. Шахматов, К. Шульжук та інші.

Поява нових векторів дослідницької діяльності лінгвістів пов'язана з потребою в систематизації міркувань щодо односкладних синтаксичних структур, зокрема безособових, у творах сучасних письменників.

У мовознавстві наявна велика кількість підходів до витлумачення безособових конструкцій, які виникали у процесі вивчення їх у загальній системі односкладних. На сучасному етапі безособові речення трактують як «односкладне речення з предикативним центром, вираженим єдиним головним членом, лексико-семантична і формальна специфіка якого виключає наявність підмета як виразника суб'єкта дії чи стану» [4, с. 44].

Особливість сприйняття безособових речень полягає в тому, що дія або стан акцентується за рахунок послаблення ролі діяча, що увиразнює їх і допомагає сконцентрувати увагу не тільки на дії, а й на вираженні настрою чи відчуття мовця [3, с. 315]. Через таку властивість цей тип речень широко використовується в різних стилях мови, що зумовлено потребами мовців, і є відображенням розвитку абстрактного мислення [2, с. 53].

Широко висвітленим є питання про функціонування безособових речень у текстах художніх творів, оскільки за допомогою безособових речень автор має змогу влучно дібрати конструкцію, яка одночасно розкриватиме його почуття, емоції, переживання, ставлення до навколишнього середовища, а також власне природні явища, стан природи. Діапазон жанрів, у яких вивчається функціонування безособових речень представлений

досить широко. Так, Н. Баранник досліджує роль односкладних речень як одного із засобів вираження експресивності в художньому тексті на синтаксичному рівні. На матеріалі творчості Ліни Костенко дослідниця визначає, що хоч речення такого типу трапляються в писемному мовленні не часто, а специфіка їхньої будови подекуди ускладнює розуміння їхньої природи, проте саме в таких конструкціях концентруються найпотужніші можливості мови, передаються найтонші відтінки думки, способи опису [1, с. 52–53].

Багато поетів, зображуючи явища природи, фізичні та психічні стани ліричного героя, намагаються використати найбільш влучну та концентровану форму висловлення. Така тенденція продиктована не тільки бажанням автора увиразнити певний образ або стан, щоб вплинути на читача, але й невеликим обсягом поетичного твору, який вимагає більшої лаконічності викладу думок. Сучасна поетеса Ліна Костенко майстерно створює художні образи, влучно передає психічний та фізіологічний стан ліричного «я», змальовує навколишній світ, зокрема за допомогою безособових речень.

Зібраний фактичний матеріал дав змогу виокремити безособові речення, головний член яких виражений: а) безособовим дієсловом; б) особовим дієсловом, вжитим у безособовому значенні; в) незмінною предикативною формою на *-но*, *-то*; г) словом категорії стану.

Досліджувані безособові речення, залежно від семантики головного члена, ми об'єднали в тематичні підгрупи.

Перша група, яку ми виділяємо серед досліджуваних конструкцій, представляє безособові конструкції, головний член яких виражений безособовим дієсловом. Загальна семантика головного члена речення дає змогу виокремити дві підгрупи.

1. Речення, які містять повідомлення про неконтрольовані стихійні явища, стани і процеси, що відбуваються в природі. У творчому доробку письменниці вони представлені висловленнями, які повідомляють про погодні умови: *А якщо заплачу і руками/я торкну ясне твоє чоло, –/ нас не бачать леви біля брами:/ левам очі снігом замело* (1, с. 52); *Снігом замело* (1, с. 190). У них також міститься вказівка на частину доби: *А вже світає* (1, с. 93); *Світає*

(1, с. 126); *Світає, Господи, світає* (1, с. 141). У цих реченнях головний член позначає стан навколишнього середовища, який впливає на усі суміжні стани та процеси, стосується усіх носіїв дії, які контекстуально пов'язані з реченням.

2. Речення, головний член яких виражає модальне значення бажання чи небажання. Ця підгрупа представлена конструкціями, у яких розкрито духовні жадання ліричного «я»: *А мені ж, може, просто хочеться щастя...* (1, с. 38); *Тепла хотілось, затишку мені!* (1, с. 121); *По довгій неволі хотів тут віку дожити...* (1, с. 46); а також може бути закодована зміна, відсутність або заперечення прагнення ліричного героя: *Перехотілось людям говорити* (1, с. 90); *Їм не хотілось пива і морозива* (1, с. 50); *Мабуть, їм не хотілося вмирати* (1, с. 91). У цих реченнях зображується внутрішня потреба суб'єкта в отриманні позитивного або негативного досвіду або результату певного процесу, яка не може бути реалізована ним самим.

Друга група представлена реченнями, головний член яких виражений особовим дієсловом, який вжито в безособовому значенні. Залежно від морфологічного вираження предиката ми виділяємо дві підгрупи.

1. Речення, де функцію головного члена виконує особове дієслово без афікса *-ся*. У межах цієї підгрупи, зважаючи на семантику головного члена, можна виокремити речення, у яких зображено перебіг природних та фізичних процесів: *Шубовснуло – аж зойкнула вода* (1, с. 70); *Простугоніло смутком вечоровим, / хитнуло тиші синій оксамит* (1, с. 90); *І прокотилось натовпом строкатим...* (1, с. 146); змальовується різні вияви психічних або фізіологічних процесів людини: *І осінило раптом Горбаня* (1, с. 73); *Чогось так біля серця заварило* (1, с. 69); *Їх рвонуло навідліг. І бризнуло кров'ю в багаття* (1, с. 27).

2. Речення, у яких головний член представлений особовим дієсловом з афіксом *-ся*. Ця підгрупа представлена конструкціями, у яких головний член розкриває внутрішній стан ліричного «я», пов'язаний із відсутністю сну через зовнішні або внутрішні чинники, що розкриваються в суміжних реченнях, а також прогнозуванням сновидінь, які спричинені досвідом ліричного героя: *Якраз перед походом не спалося мені, як на біду* (1, с. 75);

Мені, мабуть, довіку буде снитися... (1, с. 125); *А ще згадалось – колесо возненне /з гори в долину котиться проз мене* (1, с. 94).

До речень цієї підгрупи належать такі, головний член яких виражений особовими формами дієслова *бути*, ужитими в безособовому значенні, які позначають відсутність предметів у фізичному прояві: *І не було на вербах телефону* (1, с. 47); *Тоді у мене не було вже тата, /мені зробила мати ковгани* (1, с. 96).

Наступна група представлена безособовими реченнями, головний член яких виражений незмінною предикативною формою на *-но, -то*. Особливістю цих конструкцій є те, що головний член означає стан як певний результат дії в минулому, яка мислиться узагальнено і стосується усіх можливих учасників мовлення. Ця дія може передаватися прислівниками дієслівного походження на позначення процесів сприймання зокрема пов'язаними із зором та слухом: *Мого лиця не видно під чадрою* (1, с. 33); *Протягнеш руку – і не видно пальців, / так хуртовина крутить у степу* (1, с. 179); *З часів появи книги «Часослова» /вже й час минув, а щось не чутно слів* (1, с. 161).

У межах групи представлені конструкції, у яких семантика головного члена пов'язана з результатами процесів, що виникли внаслідок усного та писемного мовлення: *Багато слів написано пером* (1, с. 50); *Про це написано аннали, / про це писали так і в риму, / звучили вздовж і вперехрест* (1, с. 163); *Багато слів страшних тут наговорено* (1, с. 87); *Як сказано у Павла: / «Живіть благочестиво у Христі»* (1, с. 166).

У реченнях відображено результат подій, які призвели до руйнації, знищення, приниження, кровопролиття та смутку: *Палає Київ, знищено Триліси* (1, с. 79); *Там зламано границі* (1, с. 79); *Що десь у світі кров ще не пролито* (1, с. 37); *Було це діло досить голосне, / і сліз пролито більше як доволі* (1, с. 73).

Ще одна семантична підгрупа пов'язана із результатами правочинних та військових інститутів: *Під Білу церкву стягнуто полки* (1, с. 79); *І суд такого ще не примічав, / щоб той, кого притягнуто до права, / зневажив право і отак мовчав* (1, с. 84); *Не пройшло і году – / у Білій Церкві складено угоду* (1, с. 173); *Скасовано угоду* (1, с. 193). Такі речення використано для

зображення результатів діяльності судочинства, воєнних походів, дипломатичних переговорів, що розкриваються далі у творі.

Серед проаналізованих нами поезій Ліни Костенко широко представлено різновид безособових конструкцій, головний член яких виражений словом категорії стану. За характером головного члена ми виділяємо три підгрупи.

1. У поезіях Ліни Костенко широко представлено речення, у яких головний член виражений предикативним прислівником. Зважаючи на семантичне наповнення у цих конструкціях головний член відображає:

– хворобливий фізіологічний стан особи, спричинений дією високої температури, або пов'язаний із больовими відчуттями: *Душно* (1, с. 126); *Не боляче йому...* (1, с. 42); *Млосно* (1, с. 144);

– негативний внутрішній емоційний стан особи, зумовлений зовнішніми чинниками або почуттям страху: *Поету важко* (1, с. 40); *Нелегко нам* (1, с. 40); *І моторошно й дивно* (1, с. 158);

– стан навколишнього середовища: *Чогось так тихо, мов пройшла чума* (1, с. 164); *...по самий обрій порожньо в полях* (1, с. 174).

2. Найбільш широко у проаналізованому поетичному доробку Ліни Костенко представлено підгрупу, головний член якої виражений предикативним словом на зразок *можна, не можна, необхідно, потрібно* та подібні. З урахуванням семантики самого головного члена ми об'єднали речення, у яких розкривається фізична або психічна потреба в певних діях або предметах: *А ми живі, нам треба поспішати* (1, с. 33); *Така тепер на світі коновальня, /що треба мати нерви, як дроти* (1, с. 38); *Тут треба тільки серця й голови* (1, с. 80); *Карати треба, що там говорить* (1, с. 86); або навпаки повідомляється про заперечення потреби: *Але про це не треба говорити* (1, с. 54); *Не треба говорити нам про те* (1, с. 186). А також речення, у яких мова йде про дозвіл або можливість виконання певної дії або процесу: *Це ж можна тут рішитися ума* (1, с. 81); *На неї можна нагримать, і можна її побити* (1, с. 106); *Їй можна вічно плакати за ним* (1, с. 184).

3. Ще однією підгрупою, яка широко представлена в проаналізованих поезіях, є та, де головний член виражений

предикативним словом *нема*. З урахуванням семантики головний член може передавати значення:

– відсутність можливості: *Нема коли писати отих маленьких літер./ Немає чим писати. Нема писати де* (1, с. 26); або ж фізичну відсутність предмета: *Уже нема квітучої долини* (1, с. 30); *Ще назва є, а річки вже немає* (1, с. 60);

– фізичну відсутність групи людей або окремої особи: *Давно нема маркізи Помпадур...* (1, с. 33); *...мене немає в нашому сторіччі* (1, с. 40); *А матері нема* (1, с. 186); *Людей немає* (1, с. 164);

– вказівки на брак нематеріальної складової людського життя: *На це ж нема заказу,/ стояння – діло добре загалом* (1, с. 70); *Немає ради* (1, с. 176); *Здоров'я теж нема* (1, с. 176).

У безособових реченнях в поезіях Ліни Костенко відбувається узагальнення й концентрація зображення психофізичних станів, явищ природи, вказівка на результат дії суспільних інститутів, потреби та можливості ліричного «я».

Варто зазначити, що безособові речення в художньому мовленні звертають увагу читачів до осягнення ідеї та проблематики художнього твору. Авторка широко використовує засоби пунктуації та загальної організації будови ліричного твору, щоб привернути увагу читача саме до безособової конструкції, яка являє собою зосередження інформації важливої для усвідомлення змісту твору.

Отже, дослідження функціонування безособових речень у художніх творах становить значний інтерес, адже свідоме або підсвідоме прагнення автора використати найбільш влучну та концентровану форму висловлення, яка спонукатиме читача до роздумів у процесі знайомства з творами художньої літератури.

Література

1. Баранник Н. О. Вивчення односкладних речень на матеріалі творчості Ліни Костенко / Н. О. Баранник. // Наукові записки Ніжинського державного ун-ту ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2016. – №4. – С. 51–57.

2. Кокора М. Безособові речення в поетичному мовленні В. Симоненка / М. Кокора. // Філологічні студії : зб. наук. статей. – 2014. – №5. – С. 53–57.

3. Свистун Н. О. Структурно-семантична характеристика дієслівних односкладних речень (на матеріалі повісті Марії Матіос «Солодка Даруся») /

Н. О. Свистун // Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2013. – Вип. 35. – С. 314–316.

4. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська ен-дія, 2004. – 824 с.

Список використаних джерел

1. Ліна Костенко : [навчальний посібник-хрестоматія] / Ідея, упорядкування, інтерпретація творів Григорія Ключека / Л. Костенко. – Кіровоград : Степова Еллада, 1999. – 320 с.

УДК 811.161.2

Ломпас Яна

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ АФОРИСТИЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

У статті досліджено стилістичний потенціал афористичних висловлень сучасних авторів, проаналізовано особливості використання найосновніших стилістичних тропів і стилістичних фігур у сучасному афористичному просторі.

Ключові слова: афоризм, афористичне висловлення, троп, фігура, повтор, антитеза, порівняння, епітет.

The article investigates the stylistic potential of aphoristic statements of contemporary authors, analyzes the features of the use of the most basic stylistic tropes and stylistic figures in the modern aphoristic area.

Key words: aphorism, aphoristic statement, trope, figure, repetition, antithesis, comparison, epithet.

Афоризм є оригінальним засобом позначення позамовної дійсності, що вражає філософським її осмисленням, влучно, лаконічно передає узагальнену авторитетну для реципієнта думку однієї мовної особистості, характеризується повчальним або пізнавальним змістом [1, с. 128].

Зміст афористичних висловлень є різнобарвним, а з погляду стилістичного ґрунтований на найрізноманітніших стилістичних засобах увиразнення мови [1, с. 162]. Такими засобами є тропи та стилістичні фігури: слова, або звороти мовлення в переносному, алегоричному значенні. З-поміж усього розмаїття стилістичних ресурсів [2, с. 303] у структурі афористичних висловлень

актуалізуються такі, як-от: 1) повтори; 2) антитези; 3) порівняння; 4) епітети; 5) тропи, що ґрунтуються на перенесенні значення.

Потужним засобом увиразнення мовлення слугує повтор – повторення якого-небудь компонента висловлення. За допомогою відповідного стилістичного прийому можна створювати яскраві мовні факти, бо він може охоплювати мовні одиниці всіх рівнів – звуки, морфеми, форми слова, словосполучення, речення, строфи. Причому вирізняються кілька видів повторів, які можна диференціювати за характером структурної організації.

У межах сучасних афористичних висловлень досить активно використовуваний є так званий повний повтор, який реалізуються шляхом точного повторення однієї і тієї ж лексики у граматичних категоріях: *Людині для **щастя** треба стільки грошей, щоб їх вистачило на пошуки **щастя*** (О. Перлюк); *Щоб зводити **кінці** з кінцями, слід упевнитися, що це вже **кінці*** (В. Вовк); *Що не можна **купити** за гроші, можна **купити** за великі гроші* (М. Пасько); *Якщо за кермом **пити не прийнято**, то можна **пити** поки не прийнято* (В. Ігнатенко); *Якщо влада **живе** в раю, це не означає, що опозиція **живе** в пеклі* (М. Кашук) тощо. Виділені слова в межах афоризмів є повними повторами, адже вони є ідентичними з позиції їх граматичних категорій: **щастя** – іменник середнього роду, родового відмінка, однини; **пити** – дієслово, неозначеної форми, недоконаного виду.

Трапляються й часкові повтори, що передбачають неідентичне повторення, тобто можливі варіації лексем, використання їх у різних формах чи навіть використання співзвучних до них слів. У межах одного афористичного висловлення засвідчено використання різних форм однієї ж лексики або співзвучного з нею слова. Для підтвердження цього наведемо кілька прикладів: ***Бідний** не потрібний не тільки багатому, а й **бідному*** (В. Голобородько); ***Боротьба** ідей в кінці кінців зводиться до **боротьби** за крісла* (О. Домницький); ***Світло в кінці тунелю свідчить: аж тут нам **кінець***** (Ф. Боднар); ***Свобода** вимірюється моментом **боротьби** за **свободу**. **Смерть** – ніщо!* (Б. Чепурко). Виділені пари слів ілюструють частковий повтор.

Крім того, чимало афористичних висловлень демонструють і зразки повторів різних типів. У цьому плані заслуговує на увагу

так званий кільцевий повтор, або обрамлення, що полягає в повторенні звуків, лексем, тощо, коли немовби змикаються анафора та епіфора як-от: *Африка, вона і в Європі – Африка* (О. Перлюк); *Грамотним бути добре, погано бути дуже грамотним*; (О. Перлюк); *Закон дурневі не писаний, але це закон* (Б. Ревчун); *Добре жити чесно, але ж хочеться жити добре* (О. Перлюк). У таких афористичних одиницях бачимо: початок і кінець має однакове вираження.

Особливістю таких конструкцій є те, що вони маніфестують як стверджувальну, так і заперечну модальність. Пор.: *Чужі жінки нам не чужі!* (О. Перлюк); *Зайва гривня ніколи не буває зайвою* (О. Перлюк); *Нещасний той, хто не переконав себе в тому, що він щасливий* (О. Перлюк). Афоризми засвідчують, що повтор може бути реалізований у межах одного контексту парою слів, одне з яких передає заперечну модальність, а інше – заперечну: *чужі* (стверджувальна форма) – *не чужі* (заперечна форма); *нещасний* (заперечна форма) – *щасливий* (стверджувальна форма).

Трапляється повторення самостійних частин мови, як-от іменників: *Єдині закони, яких іще дотримуються в Україні, – це закони фізики* (Р. Крикун); *Антонімом слова «синонім» є слово «антонім»* (С. Скоробагатько); *Ідеал рівності для багатьох людей: людина людині – вовк* (В. Голобородько); *Іноді фрукти продають ще ті фрукти* (В. Ігнатенко); *Інтелігент – це людина, яка думає про інших людей краще, ніж люди про нього* (Н. Іванків); *Борг кожної людини – не влезати в борги* (Ю. Рибников) та дієслово: *Інколи гримлять після того, як заgrimіли* (В. Ігнатенко); *Іноді розум виявляється в тому, щоб не виявити його* (Ю. Рибников); *Істина не бреше, брешуть люди* (В. Голобородько); *А ціни ростуть і ростуть. Чим їх удобрюють?* (В. Вовк); *А ви б хотіли, щоб ми нічого не хотіли?* (Б. Ревчун). Часте використання повторення іменників та дієслів в афоризмах, на нашу думку, є закономірним явищем, оскільки це основні частини мови, навколо яких функціонують інші, як самостійні, так і службові частини мови.

Продуктивним є функціонування повторів не повністю слова, а лише його деяких морфем, зокрема кореня. Для підтвердження наведемо приклади таких афористичних висловлень: *А виживання зараховується в тривалість життя?*

(С. Коломієць); *Без кумирів і кумів – не життя, а сучасна сім'я!* Чи горбачовська перебудова (В. Голобородько); *Свобода вибору: раб обирає рабовласника* (Ю. Рибников); *Що з людиною роблять гроші!* А що робить безгрошів'я! (В. Ігнатенк); *Якщо психіатр знайшов якісь відхилення у вашій психіці, то це ще не означає, що їх немає в нього* (В. Куровський); *Підливши масла у вогонь, чоловік погасив домашнє вогнище* (М. Костів).

Утворення афоризмів, як свідчить фактичний матеріал, забезпечується засобами різних рівнів: повторюються не лише слова й словоформи, морфемі, а й звуки. Повторення звука в будь-якій позиції набуває певного стилістичного значення.

Алітерація – стилістичний прийом, який полягає у повторенні однорідних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності, для емоційного поглиблення смислового зв'язку: *І крізь тюремні ґрати крилаті думки прилітають до людей* (Ю. Рибников); *І від реклами є ліки, але їх не рекламують* (В. Кучерук); *Бережіть природу: не зрубуйте гілку, на якій сиділи ваші предки* (Ю. Рибников); *І власник, і посередник у торгівлі – одного поля ягоди, які покупцеві важко розкусити* (Ю. Береза); *Незамінимих немає! – стверджують заступники* (Ю. Рибников).

Асонанс – концентроване повторення голосних звуків, яке втворює ефект милозвуччя: *Ідеальний чоловік для одеситки: сліпоглухонімий капітан далекого плавання* (А. Корчинський); *І нова мітла наловчиться загібати, як лопатою* (Ф. Боднар); *І чого тільки ці чиновники не виносять, аби не приносити користі* (Ф. Боднар). Повтор звуків може створювати фон, що викликає різні почуття. Акустичні властивості звуків забезпечують особливе естетичне враження. Нагромадження одних і тих же голосних чи приголосних у межах конкретного тексту створює наочно чуттєві образи, впливає на перцептивні канали читача, посилюючи загальний естетичний ефект висловлення.

Антитеза – риторична фігура, що полягає в зумисне підкресленому протиставленні двох протилежних, але пов'язаних між собою понять, явищ, речей, ідей та образів для підсилення вражень, для більшої переконливості. Антитеза може використовуватися в порівняннях, підсилюючи ефект несподіваності. В основі антитези – філософське розуміння світу

як єдності протилежностей, діалектичний розвиток якої йде за законом заперечення заперечень і зняття протилежностей шляхом синтезу, тобто переходу до нової якості, у якій потім також розвинеться протилежність, і так безкінечно. Антитеза є способом заглиблення у природу пізнаваного явища.

Антитеза формується антонімами. Найчастіше активну функцію в антитезах виконують повні антоніми: *Якщо майбутнє за нами, то це вже минуле* (В. Момотюк); *Із двох нещасних якраз і утворюються щасливі сім'ї* (О. Перлюк); *Господь прощає грішних, гірше – безгрішним* (О. Перлюк); *Сила підлеглого – в слабкості керівника* (М. Пасько); *Що брудніший бізнес, то більш чистий прибуток* (Б. Ревчун). У наведених вище афористичних висловленнях антитеза представлена повними антонімами: *майбутнє – минуле, нещасних – щасливих, грішних – безгрішних, сила – слабкість, брудніший – більш чистий*.

Антитеза в афоризмах може бути побудована за допомогою слів, які лише в контексті розцінюються як антоніми, як-от: *Безліч шляхів є для смерті – на світ ми одним лиш приходим, безліч хвороб у людей, та порятунок один* (М. Довгалевський); *У сучасній екології всі білі ворони зафарбовані* (В. Коняхін); *У критичній ситуації запасне колесо може стати головним* (Ю. Рибников).

В афористичних висловленнях трапляється антитеза, що за своєю структурою є 1) нерозгорнутою; 2) розгорнутою: 1) *Історики фальсифікують минуле, ідеологи – майбутнє* (М. Михальченко); *У нових кріслах все вирішують старі кадри* (В. Шамша); *Автомобіль – не розкіш, розкіш – залити в нього пальне* (О. Перлюк); 2) *Іноді ми змушені зраджувати інших, аби залишатися вірними собі* (А. Коваль); *Іноді людина робить правильні кроки лише тому, що їй властиво помилятися* (А. Коваль); *А жили бідно тому, що будували заможне життя* (В. Чемерис). Здебільшого зразками розгорнутої антитези виступають контекстуальні антоніми, що набувають протилежного значення лише в межах одного контексту.

На основі протилежності ґрунтується також такий троп, як оксюморон. Така стилістична фігура забезпечує поєднання протилежних за змістом понять, які утворюють нове поняття, тобто поєднання непоєднуваного: *Аби вимолити прощення гріхів,*

на коліна перед богинею падає і найзатятіший атеїст (Ф. Боднар); *Історичні паралелі, на жаль, перетинаються!* (В. Шульга); *Відсутність думок породжує багатослів'я* (Ю. Рибников); *І порожнє місце буває зайнятим* (Л. Сухоруков). У таких афоризмах за допомогою поєднання слів, значення яких узаємовиключають одне одного, створюються ефект смислового парадоксу, який містить глибокий зміст. Оксюморон дуже виразний стилістичний прийом: використовуючи мінімум мовленнєвих засобів, він характеризує складність, внутрішню суперечність описуваного предмета.

Близьким до антитези є паралелізм – стилістична фігура, змістом якої є зображення паралельних явищ. Паралелізм ґрунтується на використанні схожих словоформ у першій та другій частинах афоризму: *Погана людина думає про вигоду, хороша – про вчасну зарплату* (В. Голобородько); *Прізвище – у паспорті, ім'я – в мистецтві* (Ю. Рибников); *У багатих дача для відпочинку, у бідних – для роботи* (Ю. Рибников); *У кожному чоловікові живе Карась, у кожній жінці – дві Одарки* (В. Голобородько); *Ідеалісти лізуть у душу, а матеріалісти – у кишеню* (Н. Іванків). Різниця між антитезою і паралелізмом полягає в тому, що паралелізм не завжди ґрунтується на антитезі, відбувається лише зіставлення, а не протиставлення явищ чи понять.

Не частим, але досить продуктивним є функціонування і ритмічного паралелізму, полягає у збігові кількості мовленнєвих тактів у різних частинах тексту й посилюється римою: *І з гусака вода потече, коли добре припече* (В. Вовченко); *Свобода – панам, а рабство – товаришам* (Ю. Рибников). Здебільшого в таких афористичних висловленнях описуються паралельні явища, предмети (*потече / припече; свобода / рабство*).

Перенесення значення є одним із найпродуктивніших засобів збагачення мови, виявом мовної економії. Воно є потужним засобом розвитку і збагачення семантики і функцій слів. Такі перенесення розглядають як спосіб творення мовної картини світу. Як засвідчують дослідження, емоційний колорит художнього слова особливо виразно постає завдяки використанню семантико-стилістичних мовних засобів, що ґрунтуються на переносному значенні слова, серед яких є метафора, метонімія, синекдоха.

Метафора – це перенесення назви з предмета на предмет за схожістю. Схожість чи подібність предметів та явищ при метафоризації слід розуміти максимально широко. Метафора трапляється в афоризмах таких, як-от: *Не заважай жовтій пресі стати жовто-блакитною* (В. Голобородько); *Їхати на червоне – платити зелені, їхати на зелене – червоніти перед братвою* (В. Ігнатенко); *Хто посмів вилити на наше світле майбутнє чорне сьогодні?* (Й. Білоскурський); *Поки біле бореться з чорним, перемогу святкує сірість* (Ф. Боднар); *Ох і фрукти на тому Північному Кавказі: гранати та лимони!* (Ф. Боднар); *Інколи природа також проводить несанкціоновані мітинги протесту* (Й. Білоскурський). В афористичних висловленнях представленні метафори, у яких перенесення відбулося на основі подібності за кольором: *жовтій пресі; зелені; чорне сьогодні; біле / чорне*; за діями: *природа проводить мітинги*; за формою: *фрукти / гранати / лимони*.

Метафора як виразний засіб тісно пов'язана з метонімією, яка ґрунтується на перенесенні назви одного предмета на інший за суміжністю. Деякі науковці метонімію кваліфікують як підвид метафори. Метонімія маніфестує різні перенесення, а саме: 1) посудина і вміст: *Аби побачити все тверезими очима, треба гірку чаю випити до дна* (Ф. Боднар); 2) назва організації, установи і працівники: *А для нерозкритих злочинів наша Генпрокуратура колись влаштує день відкритих дверей?* (Ф. Боднар); *Історія пишеться за сценарієм правлячої верхівки* (Ю. Рибников); 3) матеріал і виріб: *Маєш золото – ще не багатство, не маєш совісті – уже бідність* (В. Куровський); *Залізо гартується вогнем і водою, народ – прожитковим мінімумом і бідною* (В. Краснюк). У наведених прикладах афористичних висловлень відбувається перенесення задля створення мовної картини. Такі метонімічні перенесення передбачають, що слід випити гіркий вміст, що знаходиться в чаші; Генпрокуратора, тобто люди, які там працюють; золото і залізо не як природні ресурси, а вироби із цих металів.

Ще одним видом тропів є іронія – художній прийом створення образної і виразної мови на основі ототожнення предметів за контрастом, а не за подібністю ознак, як у метафорі,

або по суміжності, як у метонімії. Митці за допомогою іронії висміюють якесь явище або подію, при цьому називаючи її не тим словом, якого вона заслуговує, а зовсім навпаки: *Радій життю, поки воно не стало ще крацим!* (О. Перлюк); *Світле майбутнє при ближчому розгляді щоразу виявляється досить темним минулим* (Р. Доценко); *Святіші за наших крадіїв-мільйонерів лише наші крадіїв-мільярдери* (О. Перлюк). Іронія прихована у словах на зразок *крацим, світле, святіші*, тому що в межах контексту вони передають антонімічне значення, тобто протилежне сказаному (*крацим – гірше, світле – темне* тощо).

При використанні іронії відбувається навмисне «перейменування», яке виражає глузливе або зовсім негативне ставлення мовця до обговорюваного предмету. Вищою формою іронії є сарказм, що характеризується, як уїдлива насмішка, що вказує на недоліки людини, будь-яких явищ або предметів. В афоризмах такий троп представлено саме так: *Переміг у номінації «Дурень року»* (М. Куліш-Зінків); *Інколи лаврові вінки слід вручати разом з головою* (А. Крижанівський); *Автоінспектор іде до водія з протягнутою рукою не для того, щоб з ним привітатися* (Ю. Рибников); *Якщо про тебе згадали друзі – значить, їм щось від тебе потрібно* (А. Корчинський); *Історик: тип, який без усякого сорому описує події, свідком яких ніколи не був* (В. Шульга); *Підсобна робота завжди знайдеться, якщо маєш диплом про вищу освіту* (Ю. Рибников). Із репрезентованих афористичних висловлень: суть сарказму – це вміння сказати гірку правду, видавши її у вигляді тонкого жартування.

Порівняння – один з основних прийомів пізнання світу, його традиційно вважають найпростішим мовним засобом образності. Воно синкретичне, оскільки перебуває на межі між тропеїчними і нетропеїчними стилістичними прийомами й виконує дві основні стилістичні функції – пізнання та впливу. Найяскравіше представлені порівняння прості, у яких порівнювані предмети зіставляються за однією або кількома однорідними ознаками: *Історія рухається по колу, як собака, що ганяється за власним хвостом* (В. Шульга); *Сатирик як і мінер, помиляється раз у житті: коли обирає жанр* (А. Крижанівський); *Історичний урок: якби ми, як скіфи, кров пили, сусіди дружбу з нами цінували б*

(Т. Беднарчик); *Бюрократ, як і письменник*, – це не професія, а покликання (Р. Доценко). У проілюстрованих афористичних висловленнях реалізуються через порівняльні звороти, уводяться за допомогою порівняльного сполучника *як*.

Епітет – це художнє означення, що виділяє характерну рису зображуваного (явища, істоти і т. ін.), передає емоційне ставлення до них. Мовно-поетичний засіб, який шляхом переосмислення надає означуваним словам особливої яскравої забарвленості, містить психологічну характеристику зображуваного, стискає зміст означуваного предмета до одного слова.

У межах досліджуваних афористичних висловлень трапляються такі епітети: 1) характерологічні: *Совість у нього завжди чиста, бо ніколи не була в користуванні* (Р. Крикун); *Й бандити цілі, й правоохоронці ситі* (О. Перлюк); *Світ зігрівається спаленими мостами* (А. Коваль); 2) посилювальні: *Собакам легше, аніж людям: їм не треба зводити до собачого життя* (С. Коломієць); *Барани не знають вовчих законів, тому і страждають від них* (Г. Корчак); *Гола правда – це та, котру обібрали до нитки?* (Ф. Боднар); *Бізнесмени для чиновників – золота жила* (Ю. Рибников); 3) прикрашальні: *І крізь тюремні ґрати крилаті думки прилітають до людей* (Ю. Рибников); *Знесла курочка яєчко: поки потрапило в магазин, стало золотим* (Ю. Рибников); *І від солодких слів буває гірко* (Л. Баннік); *Бюрократів – у небесну канцелярію!* (Б. Ревчун).

У фактичному матеріалі яскраво представлені афористичні висловлення, що ґрунтуються на колористичних епітетах: *Розжеві мрії – завершити створення «Червоної книги»* (Ю. Рибников); *І білих людей заносять у чорні списки* (В. Ігнатенко). Усі вище подані афоризми за своєю структурою є простими, адже виражені лише одним словом. За рівнем засвоєння мовою є індивідуально – авторськими епітетами, тобто створеними власне автором, є втіленням світогляду афориста.

Отже, з-поміж афористичних висловлень, організованих на повторях, вирізняються ті, що ґрунтуються на асонансі, алітерації, повтореннях морфем слова і т. ін. Важливе місце посідає антитеза, представлена як загальнономовними, так і контекстуальними антонімами, у виразненні паралелізмом та оксюморомом.

В афористичних висловленнях, побудованих на перенесенні значення, актуалізуються метафора, метонімія, іронія. Важливу роль в організації структури афоризму відіграють порівняння та епітети, які репрезентують авторське світобачення, той чи той шлях розв'язання проблем, погляди на сучасне життя, його оцінку.

Література

1. Колоїз Ж. В. Українська пареміологія : [навчальний посібник] / Ж. В. Колоїз, Н. М. Шарманова, Н. М. Малюга ; за ред. Ж. В. Колоїз. – [2-е вид., стереотип.]. – Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2014. – 349 с.

2. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

УДК 811.161.2'38

Мазур Юлія

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «БЕРЕСТЕЧКО»

У статті досліджено особливості функціонування власних назв в історичному романі Ліни Костенко «Берестечко», розкрито зміст поняття «власна назва», акцентовано на хронотопічній функції топонімів і гідронімів, лінгвокультурологічних реляціях етніонімів та космонімів, сакральному вимірі теонімів та функціонуванні антропоетонімів у літературно-художньому тексті.

Ключові слова: *оніми, топоніми, гідроніми, антропоетоніми, теоніми, етніоніми, космоніми.*

In the article the features of the functioning of the proper names in the historical novel Lina Kostenko "Berestechko" are investigated, the content of the concept "own name" is revealed, the accent is on the chronotopic function of toponyms and hydronyms, linguocultural associations of ethnonyms and cosmoeses, the sacred dimension of the theories, and the functioning of anthropoetonyms in the literary and artistic text.

Key words: *onyms, toponyms, hydronyms, anthropoetonyms, theonimes, ethnonyms, cosmologies.*

Лексичними засобами номінації художнього простору виступають власні назви. Ними послуговуються для позначення конкретних предметів та явищ і виділення їх із ряду однорідних.

Ономастикон художнього твору створює своєрідний каркас для побудови сюжету і розвитку дії. Семантична навантаженість онімів дає змогу створити широку панораму дійсності в літературно-художньому тексті.

Ономастичний простір художнього твору детермінований екстралінгвальними чинниками. Тому інтерпретація оніма передбачає його розгляд в тісному взаємозв'язку з історією та культурою. Денотативне значення онімів сприяє їх індивідуалізації та ідентифікації серед інших.

Власна назва (онім) – слово, словосполучення або речення, яке служить для виділення названого ним об'єкта з ряду подібних, індивідуалізуючи та ідентифікуючи певний об'єкт [1, с. 473]. Оніми функціонують у творах різного стильового напрямку, виконують не лише номінативну функцію, але й соціальну, акумулятивну, стилістичну, естетичну та емоційну.

В ономастичному просторі роману Ліни Костенко «Берестечко» найуживанішими є топоніми. Топоніми як компоненти художнього тексту локалізують місце дії, їх семантика концентрує національні риси і відзначається експресивністю.

Топоніми постають узагальненням історичних подій, несуть в собі семантичне навантаження минулих поразок або перемог. Вони персоніфікуються і набувають людських властивостей: *О де мій Корсунь? Де моя Пилява? / Де перемог високе знамено?!* (1, с. 15). У наведеному контексті топоніми не є засобом номінації певної географічної місцевості, вони узагальнюють у своєму семантичному ядрі героїчні повстання, які демонструють справжній український дух. *Після Пиляви, після Жовтих Вод – / мене ж вітали малиновим дзвоном, / мене ж Мойсеєм називав народ!* (1, с. 79). Зокрема, ці назви міст вказують на повстанницький дух, який зародився в душах українців. Недаремно в цих рядках згадується Мойсей. Адже так само як й іудейський народ відчув блаженство на землі обітованій, так і українці відчули свою силу і могутність після битв під Пилявою та Жовтими Водами під час Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького (1648–1654 рр.).

Задля створення ефекту панорамності поетеса перераховує села та містечка України, які мають питомо українські назви: *Душа летіла*

над Україною. / Поля й поля. Півонія і півень. / Дрімайлівка, Нехаївка, Сватки. / А де ж мої Немиринці і Гнівань, / Велике Дрюкове, Драчі, Шабельники?! / Мій / Лютіж, мій Перечим і Суцани, / Копичинці, Зозулинці, Тальне, / Попасне, Очеретяне, Гречане, / Затишне, Бурякове і Хмільне! / Прилуки, Луки, Липи, Липовеньки. / Лелеківки, Березівки, Стави. / Дубовий Гай, Гильці, Берестовеньки, / Великі Бубни – що ж задубли ви?! / Пивці. Підварки. Вергуни. Баитанівка. / Висока Піч, Домашин і Пиї. / Житомир. Воєгоща. Кастанівка. / Межирич, Коломия, Турбаї. / Мала Дівця і Піщані Броди. / Вишневий Хутір, Хортиця, Хотин. / Підгайчики. Опішня. Обиходи. / Батурин, Бережани, Рогатин!... / Велика Глуша. Жаботин і Гадяч. / Тишки. Почали. Вовкові. Стрий. / Куди не глянеш – Гайворон і Галич. / Чорнобиль, Чорнобай і Чорторий (1, с. 23).

Аби показати масштаби зруйнованості країни, використовуються топоніми, які в семантичному ядрі актуалізують домінуючу ознаку смерті, руйнації: *А он і Київ. Подивись – та пильно.* / *Моя Вкраїно, ти це чи не ти?* / *Скрізь Лиховки, Недогарки, Топильно,* / *Погарщина і Рубані Мости.* / *Зарубинці. Попільня. Попелюхи.* / *Попонне. Погорільці. Гробове.* / *Нежиловичі. Несолонь. Свинюхи.* / *Кальне, Грузьке, Холодне і Криве!* / *Бориничі. Дуліби. Гориславичі.* / *Яриловичі. Княжичі. Пеньки.* / *Старі Червища і Нові Безрадичі* / *Нові Голгочі на Чотирбоки!* / *Спасибівка. Терпилівка. Адами.* / *Звенигород. Гостомель. Хотимир* / *Мала Глумча з Веселими Тернами* / *і П'ятихатки між Семимогил* (1, с. 24).

Топоніми широко представлені в романі і репрезентують різні семантичні групи за принципами присвоєння назв:

1) топоніми, пов'язані з фізико-географічними особливостями місцевості: *...Ноги місили грязь.* / *Душа летіла над Україною.* / *Поля й поля. Півонія і півень.* / *Дрімайлівка, Нехаївка, Сватки.* / / **Очеретяне** (1, с. 23);

2) топоніми, що вказують на місце розташування об'єктів: *Як ви забули Корсунь і Пиляву,* / *як вам на греця слава* **Жовтих Вод** (1, с. 32); *Ні!* / *Піду на* **Запоріжжя** (1, с. 31);

3) зоотопоніми: **Вовкові.** *Стрий.* / *Куди не глянеш –* **Гайворон** і **Галич** (1, с. 24);

4) топоніми релігійного і культового походження: *Моя* **Добринь**, *горбата від обухів!* / *Моя* **Гординь**, *щербата від неслав.* /

Моя Білобожниця, мій Богодухів, / моя Вознесенка, мій Богуслав! (1, с. 116);

5) антропоніми, утворені від особистих жіночих імен: *Он Димер – все димарики й домарики. / Сховалися, либонь, під хвартухи / Мар'янівкам, Мотронівкам, Варварівкам* (1, с. 24);

6) антропоніми, утворені від особистих чоловічих імен: *Он Димер – все димарики й домарики. / Сховалися, либонь, під хвартухи / Мар'янівкам, Мотронівкам, Варварівкам / Іваньки, Андруші і Явтухи* (1, с. 24).

7) топоніми, пов'язані з розмірами об'єктів: *Великі Бубни – що ж задубли ви* (1, с. 23);

8) етніми, пов'язані з назвами народів: *Велика Глуша. Жаботин і Гадяч* (1, с. 24). Назва поселення пов'язана із місцевим шляхетським (зем'янським) родом Жаба;

9) від назви річки: *Зеро. Нуль. / Чоловік без шани. / Ось ваш гетьман, / Ромни й Вільшани* (1, с. 23). Назва міста Ромни походить від річки Ромен, яка в цьому місці впадає в річку Сула.

Гідронімний простір досліджуваного роману формується за рахунок власних назв річок України та прилягаючих до неї територій. Гідроніми служать для локалізації дії у просторі, надають характеристику місця подій, додають контексту певного експресивного забарвлення та конотують додаткові асоціації.

Гідроніми вживаються на означення територій України: *Простіть мене. Від Ворскли до Дунаю. / По саме море, по Стамбул простіть!* (1, с. 20); *З Бреста і по Бугу / плоти лаштують на далекий Данціг* (1, с. 126); *Згадав степи... Молочну, Янчекрак* (1, с. 80).

Дніпро семантично поєднується у творі із запорозькими козаками, є їхнім метафоричним символом: *А запорожці все сидять як соколи / на чортотлицькiм рукаві Дніпра* (1, с. 58).

Згадується у творі одне із найкрасивіших озер України – волинський Світязь: *У Волині є око Світязя, / Воно також дивиться в ніч* (1, с. 128).

У художньому мовленні роману виокремлюються антропоетоніми, семантика яких несе в собі підтекст і вказує на характери героїв і ставлення автора до них.

У сюжетній лінії антропоніми активно використовуються тоді, коли Хмельницький розмірковує про підневільне становище народу, про ті поневіряння і кривди, яких він зазнав, про несправедливе звинувачення у тих «злочинах», що насправді були лише протестом проти свавілля магнатів: *Але чому не чути з правдивих ваших пащ про тих погромів чорні буреломи, які вчинив Чарнецький тут і Лац* (1, с. 122).

Фонова характеристика антропонімів дозволяє дійти висновку, що йдеться не тільки про двох названих магнатів, а й узагальнено – про всіх подібних до них, заражених «невеликовним сказом» панського свавілля, здатних вирізати людей навіть у церкві чи палити людські оселі «для світла уночі». Серед чужинських поневолювачів є і «свої» – кодро, що «не менш, ніж вороги нашкодило», перевертні, які «з *Ревух* робилися *Ржевувськими*» (1, с. 182), забувши свій родовід з *Жовкви* чи *Вишнівця*, ставали *Жолкевськими* («*Жолкевський, гетьман, той, що із Жовкви, / іще молився й плакав перед боєм*» (1, с. 81) та *Вишнівецькими* – найлютішими катами свого народу: *Князь Єремія* кликав до звитяг, / *Над ким звитяги? Над своїм народом? / Князь Єремія з Вишнівецьких родом* (1, с. 81).

Окреме місце займає Адам Кисіль – український шляхтич на службі в поляків, який, як відомо, виступаючи послом від сейму до Хмельницького, шукав компромісів там, де примирення бути не може («*Адам Кисіль там робить якісь скоки. / Як той литовський цип – / молотить на два боки*») (1, с. 87). Така «миролюбність» приваблювала багатьох – і нестійкі духом «повзли до влади, терлись при дворі», «йшли у Киселі» (1, с. 82). Цей антропонім пройшов характерний шлях: на доантропонімічному рівні слово кисіль – це солодкавий напій, слизька аморфна речовина, на антропонімічному – прізвисько м'якої, іноді підступної, ненадійної людини, яке згодом закріпилося як офіційне прізвище, на відантропонімічному – як узагальнене поняття, як позначення людей з подібними рисами характеру.

Теоніми, засвідчені у творчому доробку Ліни Костенко, характеризуються функціонально-стилістичними особливостями, які передаються через реляції.

1. Реляція *гріх / добродійна поведінка* (у думках і зовні): *Побійся Бога чи Аллаха, / чи ти кумису пережив* (1, с. 18).

2. Реляція *земля (Батьківщина – Україна) – народ – Бог: Молюся Пресвятій Покрові / благослови і пера, і шаблі! / Бо лиші народи, явлені у Слові, / достойно жити можуть на землі* (1, с. 94); *Я маю дім і церкву Іллі. / Маєток маю, землю свою отчу* (1, с. 96); *І Мати Божжа дивиться з іконки* (1, с. 51). Земля є благословенною за умови віри в Бога: традиційно православний українець звертається до Бога з молитвою про захист рідної землі від ворога. Отчий дім розглядається крізь релігійну призму, де сакральна установа визначає проживання свого буття відповідно до заповідей.

3. Реляція *гетьмани/ громадянський обов'язок, патріотизм.*

Для онімного простору твору характерним є біблійне навантаження образів реальних історичних осіб: *Отак скажу я на Суді Страшному. / Умру в багні, воскресну в Богуні. / Бо він – Іван. Іван – то є син Грому. / Він брат всього святого у мені* (1, с. 40). Образ геніального полководця Івана Богуня символізує святість.

4. Реляція *освіта / світогляд / релігія.*

Авторка апелює до «коріння» нації, вказує на глибокий духовний розвиток українського народу: *Але ж, диви, найпершу в світі Біблію – / слов'янську – миру появили ми* (1, с. 98).

5. Символіка: *месія.*

Онім Месія в художньому мовленні реалізується у традиційному переносному значенні – «той, у кому бачать рятівника, визволителя»: *І три зорі дивитимуться в ясла. / І Україна ждатиме Месії.* (1, с. 136). Тобто Україна чекає свого «рятівника», в якому і буде втілений Сам Бог. Тут прослідковується сподівання на те, що Україна стане чимось більшим, вийде поза рамки феноменів земного та навіть духовного життя і сягне сфери незбагненого. Назва Месія у художньому тексті об'єктивує Бога, який рятує свій народ чи окрему людину, а також світ і тіло Христа.

Отже, онімія в літературному творі виступає художнім засобом зображення подій. Дериваційні зв'язки власних назв з їх відповідниками серед загальних назв забезпечують формування

підтекстової інформації. За допомогою ономастики Ліна Костенко створює не просто твір, а мовну картину світу, у якій відкладається, консервується світосприйняття етносу, що найповніше вимальовується на лексичному рівні.

Література

1. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 473–474.

Список використаних джерел

1. Костенко Л. В. Берестечко: іст. роман / Ліна Костенко: [авт. післямова І. Дзюба, В. Панченко] ; іл. С. Якутовича. – К. : Либідь, 2010. – 232 с.

УДК 811.161: 641.5

Масляєва Ірина

УКРАЇНСЬКА ЖІНОЧА ПРОЗА ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ГЛЮТОНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛІНГВОСПІЛЬНОТИ

У статті репрезентовано явище глютонії як соціокультурний феномен, виявлено лінгвокультурну специфіку глютонічних найменувань у літературно-художньому тексті. Досліджено українську жіночу прозу крізь призму віддзеркалення глютонічної культури лінгвоспільноти. Виявлено лінгвокультурні параметри глютонічних найменувань.

Ключові слова: глютонія, «жіноча проза», глютонічне найменування, глютонічна культура лінгвоспільноти.

The article represents the dominant features of gluttonium as a sociocultural phenomenon, the linguistic and cultural specificity of gluttonic names in the literary and art text. Ukrainian female prose was investigated through the prism of reflection of the gluttonic culture of language-related community. Linguistic and cultural parameters of gluttonic names was established.

Key words: gluttonium, «female prose», gluttonic name, gluttonic culture of linguistic community.

Культура харчування як один із національно маркованих елементів тієї чи тієї лінгвокультурної спільноти є невід'ємною частиною повсякденного буття кожної людини, репрезентує матеріальне й духовне багатство, соціально-релігійні особливості нації, формує мовну картину світу. В умовах сучасного суспільства феномен глютонії викликає зацікавлення дослідників

різних наукових царин. У наукових доробках спостерігається тенденція до виокремлення ще одного різновиду дискурсу – глютонічного (згідно з іншою термінологією – гастрономічного, кулінарного, кулінарно-гастрономічного тощо). На сьогодні так званий глютонічний дискурс є одним із найбільш поширених явищ соціальної комунікації, маніфестує жанрове й ілюстративне розмаїття для дослідження тих чи тих наукових проблем.

Низка наукових проблем, пов'язаних із вивченням глютонії, скерували вектор дослідницьких пошуків у відповідному напрямку й сприяли появі значної кількості праць як монографічного, так і дисертаційного зразків. Щоправда, значна частина наукових розвідок демонструє напрацювання зарубіжних учених або дослідження й систематизацію іншомовного матеріалу (А. Олянич, К. Федорової, Г. Тазбулатової, О. Земської, Є. Бараташвілі, Г. Боваєвої та ін.).

На нашу думку, феномен глютонії в лінгвокультурі українського етносу є поки що недостатньо дослідженим, оскільки донині немає загальноприйнятого потрактування поняття «глютонічний дискурс», немає чітких теоретичних засад дослідження глютонічних номінацій, не окреслено основні підходи до з'ясування суті поняття «глютонічна назва», усебічно не проаналізовано когнітивну структуру відповідної концептосфери. Окрім того, варто апелювати й до репрезентації глютонічних найменувань у художній картині світу, адже, як відомо, художній текст є своєрідно структурою, яка постає як специфічний вид людської діяльності, що завершується певним продуктом словесно-естетичного осягнення реального та ірреального світів у всій багатогранності людських чуттєвих уявлень.

Актуальність нашого дослідження визначається необхідністю дослідження глютонії як соціокультурного феномена, потребою окреслення лінгвосеміотичних і лінгвокультурних параметрів глютонічних найменувань, засвідчених передовсім у зразках, іменованих «жіночою прозою».

На сучасному етапі розбудови лінгвістичної науки спостерігається активне зацікавлення мовознавців тими чи тими проблемами в контексті антропоцентричної парадигми. Їх увага у вивченні мови зосереджується на людському факторі, розв'язання

актуальних питань сьогодення відбувається з урахуванням екстралінгвальних чинників (соціокультурних, історичних і т. ін.).

Теорія дискурсу загалом та глютонічного зокрема засвідчує низку проблемних моментів, ті чи ті інноваційні наукові підходи не претендують на всеохопність і викінченість [3]: вони лише доповнюють, конкретизують, увиразнюють традиційні положення, а й спонукають до подальших пошуків.

З-поміж сучасної української жіночої прози вирізняється так звана глютонічна, або кулінарна, проза, що маніфестує глютонічний досвід, знання, уміння і навички передовсім її авторок, а також особливості лінгвокультури українського та іншомовного етносу. Твори сучасних авторок, як-от: Н. Гербіш «Теплі історії до кави», «Теплі історії до шоколаду», «Теплі історії про дива, коханих та рідних»; М. Матіос «Кулінарні фіглі»; С. Пиркало «Кухня егоїста», відображають оригінальні «гастрономічні фрагменти», ілюструють яскраві зразки як національних, так і іншокультурних глютонічних найменувань, що демонструє стрімку інтеграцію України в європейську спільноту.

Аксіоматично звучить твердження про те, що запорукою культурного (і як результат – економічного) зростання кожного цивілізованого суспільства є його порозуміння з іншими лінгвокультурними спільнотами. Це стосується будь-якої соціальної сфери, зокрема й сфери харчування, оскільки їжа не просто підтримує матеріальність і тілесність людини як живої істоти, але й супроводжує її повсякденність і соціалізацію (Н. Устинова); у мистецтві приготування й споживання їжі, що є однією з найдавніших сфер людської діяльності, виявляються специфічні національні, соціальні, економічні, етичні й естетичні норми поведінки (Є. Чередникова) [4, с. 401].

Лінгвокультурне поле «Продукти харчування» посідає одне з провідних місць у концептосфері «Глютонія», бо відображає етнічну своєрідність, культурні традиції та стереотипи тієї чи тієї лінгвоспільноти. Національні страви є об'єктом матеріальної культури, справжньою цінністю для кожного з народів, адже вони передаються з покоління в покоління упродовж багатьох віків. У межах відповідного поля, що засвідчують зафіксовані нами «гастрономічні фрагменти», чітко окреслюються дві групи:

1) глутонічні найменування, що відображають глутонічну культуру української лінгвоспільноти (*Зробила сьогодні смачнющий червоний борщик з усього домашнього й молоденького – картопельки, морквинки, бурячка, запашиного кропчику – м-м-м* (Н. Гербіш); *Може, сварять, бо самі не вміють холодних вареників із халвою і медом зробити, голубці із молодого бурякового листа закрутити чи сметанний! Борщик зварити?!* (М. Матіос); 2) глутонічні найменування, що демонструють специфіку іншомовної культури (*Я їла соседж, салчіччу, вурст і сосіссон. Їла італійське салямі та мортаделлу, французький сосіс і андуїє, українські сосиски і сардельки, іспанське чорізо і сальсісон; південноафриканський бореворс, німецький вайсвурст, новоорлеанський будан руж і корсиканське фігателлу* (С. Пиркало).

Глутонічні найменування української кухні зазвичай демонструють її самотність. Однак на її становлення впливали і продовжують впливати чинники як внутрішньо-суспільного, так і міжнародного рівнів [2, с. 403]. В умовах міжкультурної комунікації з'являються нові страви і, відповідно, їх найменування, які швидко адаптуються на українськомовному ґрунті, а самі страви так само можуть претендувати на статус національних (*домашня локишина, гарбузова каша з горішками*). Пор.: *Обійму найрідніших, роздам подарунки, з'їм гарбузової каші з горішками, піділлю герань на вікні й піду до лісу гуляти з рудими собаками* (Н. Гербіш); *На десерт тут подається сало в шоколаді, а Chicken Kiev винайшли в Києві, але вдома не готують* (С. Пиркало); *Учора сусідка спекла маковий струдель і принесла мені перед від'їздом* (Н. Гербіш); *А я люблю добрий коньяк. Бажано правдивий закарпатський – «Туса», «Ужгород» чи «Карпати»* (М. Матіос). Кожен із проілюстрованих вище зразків відображає специфіку національної кухні, що зумовлена соціальними, економічними й історичними чинниками, міжнародними зв'язками та культурним обміном.

Упадає в око те, що так звані «гастрономічні фрагменти» аналізованих літературно-художніх текстів репрезентують розмаїття іншокультурних глутонічних найменувань (73%). І лише незначна їх кількість (27%) є зразками, що відображають культуру українського етносу. Найактивніше послуговується національно

маркованими глютонімами М. Матіос (61%), значно рідше Н. Гербіш (12%) і, якщо можна так сказати, зовсім принагідно їх використовує С. Пиркало (7%). Така ситуація викликає занепокоєння й виносить на порядок денний важливе питання: чи зможе національна глютонічна культура встояти перед викликами уніфікації глобального світу та зберегти свою самобутність?

Цілком закономірно, що з-поміж національно маркованих глютонімів вирізняється лексема *бориц* – використовувана для позначення найпопулярнішої української страви не лише на території України, але й далеко за її межами, – що досить часто має атрибутивний поширювач *червоний*, який, своєю чергою, подекуди увиразнюється ще й атрибутом *класичний* (пор.: *Якщо не маєте натхнення варити класичний червоний бориц під кодовою назвою смерть суперниці, зробіть суп із м'ясними кльоцками і м'ясними кульками* (М. Матіос) або означальним компонентом, що вказує на один із його інгредієнтів (пор.: *Для українців це не є чимось диким: бориц із кропиви варять і зараз* (С. Пиркало). Інколи лексема *бориц* засвідчує відповідний деминутивний суфікс (*борицик*).

Глютонічну культуру українського етносу маніфестують глютоніми на зразок *вареники, галушки, голубці, пампушки, кльоцки, кульки, холодець, сало* тощо. Досить часто значення таких назв конкретизується за рахунок додаткового компонента, як-от: *вареники з вишнями, вареники зі шкварками, хліб зі смальцем, ліниві голубці, манні кльоцки, м'ясні кульки*. У межах контексту можна почерпнути ще й додаткову інформацію щодо територіального побутування відповідного глютоніму або його витоків. Пор.: *Походячи з Полтави, я є стійким фанатом галушок і сепаратистом: я вважаю, що Полтава має від'єднатися від України, зробити галушку гербом, а суржик – державною мовою* (С. Пиркало).

Глютонічне найменування *кутя* активізувалося від часу здобуття Україною незалежності й зняття всіх атеїстичних заборон: актуалізації цієї назви сприяло відродження української традиції святкування Різдва (пор.: *Загорнувши горицк із кутею у свій плетений шарф, дівчина поклала його в кошик до решти подарунків, тепло вдяглася й поспішила надвір* (Н. Гербіш).

Слід, очевидно, сказати й про те, що «Кулінарні фіглі» М. Матіос виконують когнітивно-просвітницьку функцію, долучають українського мовця до національно-регіональної глютонічної культури. Значення і призначення того чи того глютонічного найменування реалізується в межах змодельованих авторкою ситуацій, що відображають реалії буковинської кухні, як-от: ***КрАплики** – страва суто святкова. Її готують винятково на Святий вечір* (пор.: *кrapлики* – пироги (вареники) з різною начинкою, яка обов'язково повинна бути пісною, – з картоплею, капустою, маком, вишнями і т. ін.). Такі слова зазвичай відсутні в лексиконі мовців іншого регіону, скажімо, Криворіжжя, викликають труднощі у тлумаченні. Наприклад, у мешканців Кривого Рогу це найменування не асоціюється з назвою продуктів харчування, здебільшого викликає так званий «культурний шок». Задля того, аби мовець міг сприйняти, запам'ятати, а в подальшому, можливо, і послуговатися відповідною назвою, авторка в такому разі певним чином демонструє особливості вимови, а подекуди вдається до семантичних пояснень: *То зробіть мОчанку – будьте такі добрі. Іншими словами кажучи, зробіть смаженину із свіжини – печінки, потрушків, м'яса щойно зарізаного поросяти; ...я ці півгодини байдики не б'ю: готую саламаху. Не знаєте, що це? Дрібничка, від якої залежить смак страви. Але це справді дрібничка: потовчена і підсолена головка-дві часнику, збита зі сметаною і подрібненим кропом.* Семантика глютонімів на зразок *мочанка* «вгадується» частково. Здебільшого респонденти обмежуються поясненням: «те, у що щось вмочають». Десь-не-десь, не знаючи словникового тлумачення, мовці вдаються до «народної етимології», як-от: *сповиванці* – «страва, яку готують попередньо сповивши». Додаткова інформація на зразок *сповиванці* = *м'ясні витребеньки* спонукає до у вираження пояснення: «певним чином закручений (сповитий) шматок м'яса».

Більшість респондентів пояснити слова на зразок *саламаха*, *будз*, *малай*, *книш* і т. ін. не змогли. Певні асоціації з'являлися лише після подання відповідного контекстуального оточення.

Натомість, усі респонденти загалом впоралися з поясненням глютонічної назви *бринза*. Щоправда, обмежилися кваліфікацією – різновид спеціально приготовленого сиру. Передбачуваною була

реакція на найменування на зразок *пиріг із ожинового варення, пиріг із вишнями, сирник з яблуками, сирний завиванець, коржики з горіхами, яблучні пироги, млинці тощо*. Пор.: *Розлогі гілки пнулися до хати – запахи бабусиної випічки могли припадати кого завгодно, а вона саме пекла **коржики з горіхами*** (Н. Гербіш).

Літературно-художні тексти маніфестують не лише національно марковані найменування страв, але й напоїв. Одні з них, у зв'язку з активним використанням відповідних реалій, є загальновідомими (*горілка, самогон, горілка з перцем, самогон із малини, винна настоянка*), другі, попри витіснення тих чи тих компонентів на периферію, – мають прозору семантику (*узвар із сушених груш і слив, розсіл з-під квашених огірків*), треті – декодуються мовцями лише після певної пошукової роботи, як-от: *Самі оту двічі трикляту гусянку робити не будете, бо це треба йти на базар, шукати домашнього молока і домашньої сметани* (М. Матіос) (пор.: пояснення респондентів *гусянка* – «щось, що має стосунок до музичного інструмента – гуслив» і кодифіковане «кисляк з пареного молока»); *Золотий корінь (по-гуцульськи **джИнджори**), іншими словами – **підОйм** (від слова піднімати), – настояний на горілиці корінь чудодійної трави* (М. Матіос) (пор.: *джинджори* – *gentiana* – «одно- й багаторічна трав'яниста чи напівкущова рослина з яскраво-синіми або жовтими квітками, яка росте переважно на високогірних луках»). Оригінальні рецепти приготування сприяють появі й оригінальних, зазвичай індивідуально-авторських, найменувань: *Але це вже (при нагоді) самі розпитайте в нього про тонкоці рецепту «**матіосівки**», яку я щойно поклала на стіл між двома чоловіками, трохи сп'янілими від вин-наливочок, свіжого дачного повітря і «перемивання» моїх письменницьких кісток* (М. Матіос). Проліюстровані глютонічні найменування відображають національно-культурну специфіку концептосфери «їжа», репрезентують менталітет українського етносу й елементи його матеріальної культури. Лінгвокультурна модель глютонімів ґрунтується на реалізації соціального та регіонального характеру.

Водночас мова загалом і «фрагменти глютонічного дискурсу» зокрема є тим комунікативним каналом, що уможливило взаємообмін інформацією, зокрема й тією, що

стосується глютонічної культури. У такому разі передбачуваним є використання в сучасній жіночій прозі великої кількості глютонічних найменувань, що демонструють узаємозв'язок і взаємозбагачення культур. Одні з цих назв давно стабілізувалися мовним узусом і як іншомовні вже й не сприймаються, як-от: *Кулеша зварена тоді, коли відстає від стінок казана* (М. Матіос), де *кулеша* – «каша з вареного в окропі кукурудзяного борошна»; *А ще такі холодні котлетки можна подати до гарячих книглів (кнедлів), які приготувати – раз плюнути* (М. Матіос), де *книглі (кнедлі)* – «страва у вигляді галушок із тертої картоплі і пшеничного борошна з м'ясною начинкою»; *А отой славнозвісний гуцульський десерт – бануш, без частування яким із гір не поїхав ані один тверезий, ані хмільний у дупель гість?!* (М. Матіос), де *бануш* – «страва, приготована з кукурудзяного борошна і сметани, заправлена шкварками, грибами та бринзою». Пор.: *Кулеш / кулеша, бануш* – запозичення з румунської мови, *книглі (кнедлі)* – з німецької, через посередництво польської. Такі слова зазвичай є зрозумілими для середньостатистичного носія мови, загалом знаходять адекватне пояснення респондентів. Науковці пояснюють це явище процесами міжкультурної комунікації й глобалізації, які стирають межі «між кухнями різних народів» [2, с. 363], національних і регіональних кулінарних шкіл. Пор.: *Салтисон сам від себе розсипається* (М. Матіос), де *салтисон* – «добре вимочений і вичищений свинячий шлунок, начинений свинячим м'ясом, шоковиною, салом, вухами» – запозичено з польської мови. Так само полонізмом є давно запозичена і зовсім не зрозуміла для криво різців назва *цвіклі* – «страва, що готується з відвареного буряка, хрону та прянощів»: *На гробки бабуця завжди готувала стільки смачних і різних страв, що я малою справді думала, нібито мертвий може встати з гробу лише від запахів вареників, млинців, голубців, холодцю, цвіклів, какао* (М. Матіос).

Чимало іншокультурних глютонічних найменувань, так би мовити, успішно пройшли процес адаптації в українськомовному середовищі, не вимагають потужної інтелектуальної напруги під час їх тлумачення: *Потім були твої крики дорогою; смачні, але трохи засолодкі круасани* (Н. Гербіш); *Найпоширеніший*

італійський кулінарний експорт – *паста*, тобто макаронні вироби, а також *піца* (С. Пиркало).

Проте в кулінарному есе С. Пиркало репрезентовано й іншокультурні глютонічні найменування, зміст яких важко витлумачити без спеціальних знань і довідкової літератури, як-от: англ. *nam pla* – *ном пла* (тайський рибний соус), кат. *paella* – *паелья* (національна іспанська страва з рису та морепродуктів), швед. *gravlax* або *gravad lax* – *гравлак* або *гравадлак* (лосось домашнього посолу з соусом із кропу), ісп. *tapas* – *тапас* (будь-яка закуска до пива), ісп. *gazpacho* – *гаспачо* (іспанський холодний томатний суп), фр. *consommé* – *консоме* (світлий бульйон з яловичини або курки), фр. *foie gras* – *фуа-гра* (приготована спеціальним чином печінка гуся), італ. *polenta* – *полента* (італійська каша, що приготована з кукурудзяної муки) тощо. У разі незнання «іншокультурних кодів» виникає «комунікативна фрустрація та культурний шок» [1, с. 5]. Це розуміє й сама авторка, а тому вдається до використання необхідних коментарів у межах тієї чи тієї ситуації: *Тоді, аби покращити собі настрій, я зварила біск (суп з вершками) із омара, де самого омара не було: лише панцир і лапи; В'єтнаміці для своєї вуличної супової страви «фью» (запозичення з французької, де це слово означає «вогонь») варять яловичий бульйон до двох діб; Якось співробітниця мого чоловіка Дарела повернулася з Австралії і привезла в подарунок кілька пакуночків «крок джеркі» – сушеного м'яса крокодила зі спеціями.*

Семантично непрозорими, принаймні для залучених до експерименту респондентів, видаються й глютонічні найменування на зразок *галяретки*, *мадленки*, *брауніз*, *захер*, *баклава*, *бурітос* і т. ін. Про їх належність до сфери глютонії свідчать наявні супровідники, як-от дієслово *пекти*: *Женя пов'язала барвистий фартушок поверх короткої літньої сукеночки – теж барвистої, аби нічим не нагадувати нудну білизну лікарні, яка вже ледь не у печінках сиділа, – і взялася пекти «мадленки»* (Н. Гербіш), де *мадленки* – «французьке бісквітне печиво»; або атрибутивні поширювачі-назви інгредієнтів: *Вона готувала тісто на шоколадні брауніз – подрібнювала печиво, досипала горішків, розтоплювала шоколад, збивала яйця, пересівала муку й додавала цукор* (Н. Гербіш), де *брауніз* – «шоколадний десерт у вигляді тістечка»;

або ж сама лексема *страва*: *У руках жінки – термокухлик, а в пластиковій коробці, що вместилася в неї на колінах, бурітос, одна з найсмачніших страв, які подають у тому кафе* (Н. Гербіш), де **бурітос** – «мексиканська страва, що складається з м'якого пшеничного коржа, у який загорнута різноманітна начинка, наприклад, фарш, квасоля, рис, помідори, авокадо або сир». Зрідка те чи те найменування взято в лапки, які, як нам здається, мають різне функціональне призначення. Пор.: *І від того глядачці справжнього дощового кіно стало так добре й ніжно всередині, що довелося негайно кликати Маріо й замовляти ще один великий шматок «захера»* (Н. Гербіш), де «захер» – «шоколадний торт відомого австрійського кулінара Франца Захера».

Літературно-художні тексти демонструють активне функціонування іншокультурних найменувань напоїв – як загальновідомих (*чай, какао, кава, лимонад, капуччино, кока-кола* і т. ін.), так і мало використовуваних і майже незрозумілих назв (*мате, смузі, меланж, айран, ройбуш*), як-от: *Це була мить, коли внутрішньої води не вистачило б не те що на чай, а навіть на наймізерніше рістретто* (Н. Гербіш), де *рістретто* – «міцний кавовий напій, порція якого менша за об'ємом, ніж еспресо». Пор. також: *мате* (з іспанської) – «парагвайський тонізуючий чай із сухого листа рослини падуб, що містить велику кількість кофеїну»; *смузі* (з англійської) – «густий напій, приготований збиванням у блендері до стану пюре натуральних інгредієнтів – свіжих або свіжозаморожених фруктів, овочів, ягід, молока тощо»; *меланж* (із французької) – «суміш кави з молоком і збитими вершками», *айран* (із тюркських) – «літній охолоджуючий кисломолочний напій: йогурт, розведений водою, іноді з додаванням солі, кропу, яблук та ін.»; *ройбуш* (з африканських) – «трав'яний чай, який отримують з листа однойменної рослини».

Загальновідомі глютоніми увійшли в український побут і стали невід'ємною частиною життя українського етносу: *Але ще зовсім недавно ми щасливо сміялися разом, переглядаючи улюблену передачу та попиваючи запашне капуччино з веселих горняток у крапочку* (Н. Гербіш). Це пов'язано передусім з активним поширенням мережі кав'ярень і магазинів, які пропонують різні види напоїв «to go» (англ. «із собою»). Стосується найменувань не

лише безалкогольних, а й алкогольних напоїв (*текіла, бренді, віскі, портвейн, глінтвейн*): *А приїхавши, готували разом глінтвейн, виходили на вечірню терасу, куталися в плед і розгойдувалися на гойдалці для двох* (Н. Гербіш); *Цей спосіб приготування гарний тим, що, поставивши м'ясо на стіл, ви можете облити його коньяком чи віскі і підпалити* (С. Пиркало). Іноді загальновідомим є значення стрижневого компонента, а поширювальний потребує відповідних знань, як-от: *У Києві давно є бельгійські ресторани, але свіже трапістське пиво вартує подорожі до Бельгії* (С. Пиркало), де *трапістське пиво* – «різновид бельгійського елю, звареного в католицьких монастирях ордену трапістів».

С. Пиркало занадто активно послуговується глутонічними найменуваннями сортів винограду для 1) червоного вина: *барбера, небйоло, санджовезе, темпранільйо, кянті, гарнача, карменере, мальбек, піно нуар, мерло, сіра, каберне*; 2) білого вина: *шардоне, совіньйон блан, семільйон, рислінг, шенін блан, піно гріджо, віоньє, коломбар, мускадель, уньї блан, аліготе*. Цілком очевидним є те, що такі одиниці ускладнюють сприйняття матеріалу.

Отже, лінгвокультурне поле «Продукти харчування» посідає одне з провідних місць у концептосфері «Глутонія», бо відображає етнічну своєрідність, культурні традиції та стереотипи тієї чи тієї лінгвоспільноти. Національно марковані глутонічні найменування, якими послуговуються представники українського соціуму і які є зрозумілими й прийнятними для них, засвідчують їх відповідну етнічну належність, дають змогу уналежнювати себе до відповідного етносу й вирізняють з-поміж представників інших народів, інших культур.

У межах відповідного поля, що засвідчують зафіксовані нами «гастрономічні фрагменти», чітко окреслюються дві групи: 1) глутонічні найменування, що відображають глутонічну культуру української лінгвоспільноти; 2) глутонічні найменування, що демонструють специфіку іншомовної культури. Суттєва перевага чужих і незрозумілих українській лінгвоспільноті одиниць викликає занепокоєння й спонукає до розмірковувань стосовно того, чи зможе національна глутонічна культура встояти перед викликами уніфікації глобального світу та зберегти свою самобутність. Іншомовні елементи позбавляють носіїв національної культури й

мови здатності впізнавати в мовних одиницях культурно значущі настанови й норми, ціннісні орієнтири, подекуди унеможлиблюють правильну організацію комунікативної поведінки, а відтак не сприяють успішній комунікації.

Література

1. Гашимов Э. А. Структурно-семантические и прагматические характеристики английского лингвокультурного кода (на материале лексико-фразеологического поля «Продукты питания») : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Э. А. Гашимов. – Волгоград, 2005. – 31 с.
2. Ніколенко В. В. Гастрономічні детермінанти суспільного життя : соціологічний вимір : дис. ... д. соц. наук / В. В. Ніколенко. – Дніпропетровськ, 2015. – 407 с.
3. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса : [монография] / А. В. Олянич. – Волгоград : Парадигма, 2004. – 507 с.
4. Остроушко О. А. Структурні типи назв страв у «Практичній кухні» Ольги Франко / О. А. Остроушко // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2017. – Вип. 16. – С. 399–412.

УДК 811.161.2'373:159.942

Масько Єлизавета

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКВІВАЛЕНТІВ РЕЧЕННЯ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ГАЛИНИ ПАГУТЯК

У статті з'ясовано семантичні та структурні особливості еквівалентів речення, які засвідчені в художніх творах Галини Пагутяк, вміщених у книзі «Потрапити в сад».

Ключові слова: еквіваленти речення, власне еквіваленти речення, невласне еквіваленти речення, стилістична роль.

The article investigates the semantic and structural features of equivalents of sentences which are found in works of art of Galina Pagutyak in her book 'To Get to a Garden'.

Key words: equivalents of sentences, true equivalents of sentences, not true equivalents of sentences, stylistic function.

У лінгвістиці проблема визначення еквівалентів речення постала ще у минулому столітті й досі залишається невирішеною. Мовознавці дискутують щодо кваліфікації таких одиниць і

пропонують різноманітні тлумачення досліджуваного поняття. Такі синтаксеми визначають як особливий підтип односкладних речень [2, с. 79], неподільні речення [4, с. 438], слова-речення [1, с. 100], вислови або комунікати [3, с. 202]. Розробкою цього питання займаються Т. Вавринюк, І. Вихованець, К. Галкіна-Федорук, Н. Гуйванюк, П. Дудик, А. Загнітко, М. Кобилянська, І. Слинько, О. Шахматов, Ю. Шевельов, К. Шульжук та ін.

Відсутність чіткої позиції щодо трактування й диференціації еквівалентів речення дає підставу говорити про актуальність запропонованої лінгвістичної розвідки, метою якої є визначення морфологічних, формально-граматичних типів еквівалентів речення, їхні стилістичні функції в художніх творах Г. Пагутяк.

Фактичний матеріал засвідчує, що Г. Пагутяк використовувала цілу низку таких синтаксем, наприклад, виражені частками *добре, еге, угу так, ні, невже, ну, та*: у стверджувальних еквівалентах речення: – *Чемерицю вибирай!* – **Добре** (1, с. 25); – *...Збирайся! Заповіт готовий? Нотаріус завірив?* – **Так**, – *відповів я механічно, не зводячи очей з безлічі посудин на столах, звідки мало з'явиться те, омріяне людством...* (1, с. 40); – *Гості – теж звірі?* – **Аякже** (1, с. 203); – *Ну як?* – *Дівчинка. – Буде офіціанткою.* – **Еге ж**, – *кинула гуска* (1, с. 204); – *Мойсею Ароновичу, це мій товариш Петро. Я ж вам говорив про нього...* – **Ага**. *То хай лишається* (1, с. 64); – *Направлення на роботу вже є?* – **Угу** (1, с. 13); – *Може, тата почекаємо?* – *кажу.* – **Добре**, *мамо* (1, с. 165).

Частки *ні, та* авторка використовує в заперечних зразках: – *Пригадуєш, що ти казав, коли ми бачились востаннє?* – **Ні...** (1, с. 96); *Питаю: «Може, Мариню, вмирати зібрались?» Каже: «Ні»* (1, с. 148) – *...Ви щось від неї хотіли?* – **Та ні** (1, с. 160).

У питальних використовуються *невже, ну, ще, то*, як тощо: – *Я застарий для подорожей.* – **Невже?** (1, с. 39); – *Зажди!* – **Чого ще?** – *Сядь.* – **Ну?** (1, с. 94); – *Я?! На вас?* – **А чом би й ні?** *Я колись була молодою, а ти колись станеш старшим.* **Ну, то як?** (1, с. 129); – *Можу навіть сказати, що у вас в кишенях: порожня пачка з-під сигарет...* **Еге?** (1, с. 13). Деякі такі слова-речення виражаються одним словом, а інші цілими конструкціями з часток, які мають певне смислове навантаження в художньому тексті.

Наступний різновид застосованих у художньому тексті письменниці еквівалентів речень – речення, вираженні модальними словами, такими як *начебто, ясно, можливо*: – *Та ну тебе! Ти часом не втік з психлікарні? – Можливо. Я - Лукаш, який залишився без Мавки* (1, с. 131); – *Що, диплом одержав? – Начебто* (1, с. 18).

Г. Пагутяк часто використовує у своїх творах вигуки, наприклад: – *Радість маєте. Наймолодшу доньку віддаєте. – Та воно ж таке молоде (плаче). Хіба на спаса вісімнадцять минуло. – Ох, діти, діти...* (1, с. 135); – *Чули, жіночки, що сталося в Городищі? Прийшов хлопець з армії, хіба день дома побув, а на другий знайшли в лісі: повісився. – Йо-йой!* (1, с. 137); *Сусідам нема коли за вами дивитися. – Ая, ая, – підтакнула сусідка. – Послухайте дівчину, бо по вас уже хробаки лазять* (1, с. 147); – *Я згоріла разом із своїми сестрами. – А-а...* – *сказав ти* (1, с. 193); – *Хто це кричить? – А! – махнула рукою бабця. – Не може одна розродитися* (1, с. 201). Деякі з них редуплікуються: *ая, ая, йо-йой*.

У фактичному матеріалі також засвідчені невласне еквіваленти речення, до яких належать вокативні: – *Маріє!* – *якимсь ослабленим голосом покликав Петро, коли дівчина вже минала його* (1, с. 56); – *Герцик! От ледацюга...* (1, с. 21)

Другим різновидом вокативних є емоційно-оцінні одиниці: – *Клас!* – *прищомкнув Гриша, побачивши галявину, всіяну квітами. – Як у раю!* (1, с. 173); – *Ну, наприклад, що наша фірма гарантує особисту безпеку. – А після смерті гарантує пекло? – Фе!* *Вчора ти образив шановного Мойсея Ароновича, звинувативши його в нечистих намірах, але я образити себе не дозволю. Сьогодні напишу заяву на звільнення!* (1, с. 19); тут же використовуються фразеологізовані сполучення: – *Чорт забирай!* – *лайнувся Максиміліан, не помічаючи вражених поглядів* (1, с. 37); – *«Темні справи?» – засичав змієм старий у парусиновому плащі. – Боже збав! «Темні справи!» Так сказати про чисту як сльоза справу мого життя!* (1, с. 13); конструкція з частками: – *Я пригадую, – сказав Артур, – був на вашому концерті. – Ну і як? – Спершу не кожному сподобається* (1, с. 92); – *Не кричи, голос зірвеш, – зупинив її Віктор. – Ну й нехай!* (1, с. 24).

Окрім наведених, до вокативних належать спонукальні (або ж спонукально-кличні) еквіваленти речень: – **Ц-с-с!** *Не смикайся!* – *хитнувся незнайомий нахаба, неймовірно п'яний* (1, с. 17); – **Киць-киць**, – *по-кликав його (кота) Петро, котрий ніяк не міг зігрітись у широчезному ліжку* (1, с. 62).

Незакінчені речення застосовуються авторкою не так часто: *Орфей мовчить. Мавпа теж не обзивається. – Ска-а... – починає він нарешті. – Чорний хід, – обриває його мавпа. – Та я... – Хіба не ясно сказано? Чорний хід!* (1, с. 196). Такі речення характерні очевидною обірваністю, але їх зміст зрозумілий; вони зберігають відтінок предикативності.

Наступний вид невластивих еквівалентів речень, який також застосувала письменниця, це формули мовного/мовленнєвого етикету. З формально-граматичного погляду такі одиниці також можуть виражатися словом чи сполученням слів. Такі вислови мають різний морфологічний вияв:

1) відіменникові формули: *Марія лежить на канапі, вкрита великою хусткою. – Привіт!* – *мовила, вбачивши Петра* (1, с. 22); *Петро розправив газету і дав її старому з пробудженою голодом і будуванням останніх днів жалістю до вбогої старості. – Спасибі, – сказав дідок* (1, с. 12);

2) віддієслівні: – **Вибачте**, – *розгубився Петро. – Мені власне нічого не треба. Я не хотів вас образити* (1, с. 13); – *А я, ти знаєш сподобився. Оце ходжу й думаю: за що... – Вітаю* (1, с. 79); – *Мовчи, Синку! Поїду-таки. Ну, Артурчику, я помчав на базар. Сім'я, розуміси... Ось мій телефон, передзвони. Чао!* (1, с. 80).

Стилістична роль досліджуваних одиниць виявляється у здатності надавати мовленню певні відтінки. Так, стверджувальні еквіваленти речення можуть виражати просто згоду: – *Хіба ви чарівник? – Угу. Я – пан цього будинку* (1, с. 203); – *Гості – теж звірі? – Аякже* (1, с. 203); згоду з відтінком байдужості: *«Мойсею Ароновичу, це мій товариш Петро. Я ж вам говорив про нього...» «Ага. То хай лишається»* (1, с. 64); згоду з відтінком внутрішнього неспокою: – *...Збирайся! Заповіт готовий? Нотаріус завірив? – Так, – відповів я механічно, не зводячи очей з безлічі посудин на столах, звідки мало з'явитися те, омріяне людством...* (1, с. 40); слухняність: – *Може, тата почекаємо? – кажу. – Добре, мамо*

(1, с. 165). Крім названих значень, стверджувальні одиниці можуть транслювати відгук на сказане: – *То була колиска світу. А якби вони жили в раю, то не було б ніякого прогресу.* – **Ясно** (1, с. 92) – значення індиферентності.

Стверджувальні речення, які виражені модальними словами, передають значення вірогідності, невпевненості в сказаному: – *Та ну тебе! Ти часом не втік з психлікарні?* – **Можливо**. *Я - Лукаш, який залишився без Мавки* (1, с. 131); – *Що, диплом одержав?* – **Начебто** (1, с. 18).

Наступний різновид еквівалентів речення із заперечною модальністю: *Їжте кутю, всього беріть. Чого такі сумні, чи не посварились?* – **Ні**, – *видушила з себе жінка* (1, с. 145).

Заперечні еквіваленти використовуються задля надання певного експресивного забарвлення – персонаж умовно погоджується на спілкування: – *Зачекай, ти нікуди не поспішаєш?* – **Та ні...** (1, с. 57); розгублена відповідь на питання: – *Ти й раніше був песимістом, але не таким безнадійним. Пригадуєш, що ти казав, коли ми бачились востаннє?* – **Ні...** (1, с. 96). Значення синтаксем в обидвох випадках увиразнюється із застосуванням певної психологічної паузи (три крапки).

Різноплановістю значень відрізняються питальні еквіваленти. Вони можуть відбивати такі емоції, як несхвалення думок співрозмовника: – *Не підеш працювати?* – **Чому?** (1, с. 22); – *Я застарий для подорожей.* – **Невже?** (1, с. 39); обурення: – *З вас луїдор.* – **За що?!** – *обурився Гастон* (1, с. 33); нерозуміння позиції опонента: – *Не твердувало було спати?* – *Така наша служба.* – **Що?** – *Петра пересмикнуло* (1, с. 18); зацікавлення, допитливість: – *Я пригадую, – сказав Артур, – був на вашому концерті.* – **Ну і як?** – *Спершу не кожному сподобається* (1, с. 92); нетерпіння, набридання: – **Ну?** – *Поговорити треба* (1, с. 174); уточнення, бажання отримати позитивну відповідь на питання: – *Можу навіть сказати, що у вас в кишенях: порожня пачка з-під сигарет...* **Еге?** (1, с. 13). Такі одиниці застосовуються із семантикою пропозиції: – *Я?! На вас?* – **А чом би й ні?** *Я колись була молодою, а ти колись станеш старшим.* **Ну, то як?** (1, с. 129).

Ефективним засобом передачі експресивності є такий різновид еквівалентів речення як вокативний. Слова-речення

виражені звертаннями можуть надавати мовленню персонажів відтінків докору: – **Герцик!** *От ледацюга... Нумо, вставай!* (1, с. 21); ніжності, любові: *Хлопець обняв пса за шию, занурився лицем у руде, мов лисяче, хутро:* – **Герцик...** (1, с. 21); утрата надії, слабкість: – **Маріє!** – *якимсь ослабленим голосом покликав Петро, коли дівчина вже минала його* (1, с. 56); хвилювання: **Козаче, козаче, агов!** (1, с. 218).

Спонукальні одиниці передають заклик до виконання певної дії – мовчання: – **Ц-с-с!** *Не смикайся!* – *хитнувся незнайомий нахаба, неймовірно п'яний* (1, с. 17); команда спрямована на дію домашньої тварини: – **Киць-киць,** – *покликав його (кота) Петро, котрий ніяк не міг зігрітись у широчезному ліжку* (1, с. 62).

За допомогою емоційно-оцінних синтаксем авторка транслює такі емоційні стани, як захоплення: – **Клас!** – *прищмокнув Гриша, побачивши галявину, всіяну квітами.* – *Як у раю!* (1, с. 173); подив: – *Мені чхати, в якому стилі ти це зробиш. То буде автобіографічна опера...* – **Ого!** – *сказав Сергій* (1, с. 105).

Ще застосовуються такі одиниці для вираження різкої опозиції: – *Ну, наприклад, що наша фірма гарантує особисту безпеку.* – *А після смерті гарантує пекло?* – **Фе!** *...Я ображати себе не дозволю. Сьогодні напишу заяву на звільнення!* (1, с. 19); емоційної напруженості, сердитість: – *Не кричи, голос зірвеш,* – *зупинив її Віктор.* – **Ну й нехай!** (1, с. 24); – **Чорт забирай!** – *лайнувся Максиміліан, не помічаючи вражених поглядів* (1, с. 37); недовіри: «*З приїздом, мосьє! Де це ви загаялись?*»...«*Я посковзнувся.*» «**Ну-ну!**» (1, с. 33); зневаги: – *З радості мій пане. Я весь час молився за ваше одужання. Мабуть, бог почув мене...* – **Свята простота,** – *скривився Максиміліан* (1, с. 36); – **Тьху!** – *сплюнув пес.* – *Ти що, дистрофік? Повертайся і вмий писок* (1, с. 197); насмішки: – **Артист!** – *прищмокнув якийсь роботяга* (1, с. 80); невдоволення: – **Боже збав!** «*Темні справи!*» *Так сказати про чисту як сльоза справу мого життя!* (1, с. 13); страх: *Чоловічок заплющив очі, помітивши, як одна свинюка аж сверлить його тупим нерухомим поглядом.* – **Ой!** (1, с. 218).

Такі еквіваленти речення як формули мовного/мовленнєвого етикету зазвичай застосовуються для привітання: *Марія лежить на канапі, вкрита великою хусткою.* – **Привіт!** – *мовила, вбачивши*

Петра (1, с. 22); **Вітаю вас!** (1, с. 27); прощання: – *Мовчи, Синку! Поїду-таки. Ну, Артурчику, я помчав на базар. Сім'я, розумієш... Ось мій телефон, передзвони. Чао!* (1, с. 80); *Я глянув униз і побачив мізерне старече тіло, що лежало навзнік серед битого скла... Але це мене не обурило, бо мав тепер власне тіло молоде й сильне, котре повернулось до мене після нікчемного відтинку часу на маленькій кульці, званій Земля.* – **Adieu!** (1, с. 40) В останніх двох випадках еквіваленти вираженні словами, які передають особливу експресію. «Чао» – прощання між приятелями, «adieu» передає зневажливе ставлення до об'єкта.

Мають значення подяки формули в таких випадках: *Петро розправив газету і дав її старому з пробудженою голодом і будуванням останніх днів жалістю до вбогої старості.* – **Спасибі,** – сказав дідок (1, с. 12); *Артур сягнув рукою до кишені, витяг кілька срібняків і мовчки дав їх чоловікові.* – **Велике мерсі!** (1, с. 79); вибачення: – **Вибачте,** – роззубився Петро. – *Мені власне нічого не треба. Я не хотів вас образити* (1, с. 13); побажання: *Крізь затуманену свідомість я почув насмішуватий голос Смерті:* – **Щасливої дороги!** (1, с. 40); поздоровлення: – *А я, ти знаєш сподобився. Оце ходжу й думаю: за що...* – **Вітаю** (1, с. 79).

Незакінчені речення застосовуються авторкою задля того, аби передати сором'язливість свого персонажа: *Орфей мовчить. Мавпа теж не обзивається.* – **Ска-а...** – починає він нарешиті. – *Чорний хід, – обриває його мавпа.* – **Та я...** – *Хіба не ясно сказано? Чорний хід!* (1, с. 196). У таких еквівалентах наявна психологічна пауза, що увиразнює їхню стилістичну роль.

Отже, художні твори Г. Пагутяк засвідчують використання таких власне-еквівалентів речення, які вираженні вигуками, частками, модальними словами. Ці одиниці мають різний формально-граматичний вияв: вони можуть виражатися як словами, так і сполученнями слів, які являють собою словосполучення, утворенні поєднанням прикметників з іменниками, фразеологізовані конструкції та конструкції часток.

Авторка застосувала широке коло еквівалентів речення, які виражають різні стани й почуття персонажів твору: стверджувальні (згода з відтинком байдужості, внутрішнього неспокою, індиферентність і т. ін.), заперечні (згода через

заперечну відповідь, розгубленість і т. ін.), питальні (обурення, незрозуміння, зацікавлення, нетерпіння і т. ін.), звертання (ніжність, любов, втрата надії і т. ін.), спонукальні (спонукання до мовчання, команда спрямована на домашню тварину), емоційно-оцінні (невдоволення, різка опозиція, емоційна напруженість, недовіра, насмішка, подив і т. ін.), формули мовного/мовленнєвого етикету (привітання, прощання, побажання і т. ін.) тощо.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь. – 1993. – 368 с.
2. Грамматика русского язык : Синтаксис. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – Т. 2. – Ч. 2. – 440 с.
3. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : [навчальний посібник] / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
4. Современный русский язык. Морфология. Синтаксис / Под ред. Е. Галкиной-Федорук. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1964. – 597 с.

Список використаних джерел

1. Пагуляк Г. Потрапити в сад : Роман, оповідання. – К. : Молодь, 1989. – 224 с.

УДК 811.161.2'373.45:070

Пантелю Катерина

ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТИ «ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ»)

У статті з'ясовано семантичні та функціональні особливості іношомовної лексики, засвідченої в сучасному українському суспільно-політичному тижневику «Дзеркало тижня». До аналізу залучено випуски за липень-серпень 2017 року.

Ключові слова: іношомовна лексика, запозичення, публіцистика, газетна лексика, міжмовна омонімія.

The article investigates the stylistic and semantic features of the foreign vocabulary presented in the sociopolitical contemporary Ukrainian weekly «Dzerkalo tyjdnya». The issues for July-August 2017 are analyzed.

Key words: foreign language vocabulary, borrowing, journalism, newspaper lexicon, interlingual homonymy.

У сучасному українському мовознавстві ведуться активні дослідження, спрямовані на розв'язання проблем функціонування запозиченої лексики. Серед актуальних залишаються питання функціонування іншомовної лексики в українських ЗМІ, вирішенням яких займалися Л. Архипенко, Я. Битківська, Г. Дружин, Л. Кислюк, У. Мрозіцька, І. Нечаєва, Т. Полякова, Н. Попова, Г. Сергєєва, В. Сімонок, О. Стишов, С. Федорець та ін. Потреба подальшого дослідження функціонування запозичень у сучасних мас-медіа зумовлена активним поповненням мови засобів масової комунікації іншомовними словами.

Іншомовні слова, зазвичай, розглядаються як різновид запозичених, що в науковій літературі тлумачаться як іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила, і при цьому не сприймаються мовцями як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значення [2, с. 179]. Аналіз наукової літератури засвідчує, що наявні різні погляди щодо визначення поняття «запозичення». Його дефініції дуже подібні, подекуди доповнюються певними аспектами. У статті ми послуговувалися визначенням Л. Кислюк, яка тлумачить запозичення як процес залучення в мову й адаптація запозиченої лексики [1, с. 8].

На сучасному етапі розвитку мовознавства актуальним є питання доцільності вживання іншомовної лексики в українській мові. Вважаємо, що слушною є думка П. Селігея про те, що іноді вживання запозичень є доцільними, а інколи навіть і необхідним. Але, за наявності українського відповідника, краще відмовитися від використання іншомовної лексеми [3, с. 16].

Проаналізований фактичний матеріал засвідчив активне використання іншомовної лексики в українському суспільно-політичному тижневику «Дзеркало тижня». Запозичені лексеми здебільшого вживані у правильному контексті, грамотно та доречно. Одні запозичені досить давно (*інфекція, колега, наука*), пройшли процес адаптації, інші увійшли до складу української мови нещодавно (*ресайклінг, селебріті, інтернет-аукціон*), але вже набули поширення. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу виокремити такі тематичні групи запозичень: суспільно-політична, економічна, медична, релігійна, сімейна, соціально-побутова, мистецтво та мода.

Серед запозичень в економічній і суспільно-політичній сферах вживалися лексеми на позначення: посад держслужбовців (*депутат, міністр, президент*), дій і суспільно-політичних процесів (*адаптація, інтеграція, реабілітація*), установ і місць, угруповань (*агентство, асоціація, інспекція*), форми правління (*демократія, монархія*), юридичні терміни (*консолідація, ратифікація*), економічні терміни (*інвестування, капітал, криза*), грошові одиниці (*долар, євро*). Переважає спеціальна професійна термінологія, наприклад: *Навіщо реформатори надають пільгове оподаткування підприємцям, котрі здійснюють діяльність через юросіб, на шкоду приватним підприємцям на зальній системі оподаткування?* (4); *Та от супутня проблема – у резервному фонді тернопільського районного і обласного бюджетів ще належить для втілення всіх цих прогресивних заходів відшукати орієнтовно 1,5 млн. грн.* (4).

Через події останніх років актуалізувалося використання запозичень із воєнно-політичної сфери: *агресія, сапер, диверсія, окупаційний, батальйон, бронетранспортер, координація* і т. ін.: *Найбільшою ж проблемою Міноборони вважає недостатню кількість бронетранспортерів, які виробляють підприємства «Укроборонпрому», що не дозволяє на сьогодні укомплектувати понад три десятки батальйонів* (4).

У статтях газети зафіксовано багато іншомовних лексем із соціально-побутової сфери: *акваріум, вегетаріанка, еліта, кваліфікація, контейнер, медіатор, перфекціонізм, реалізувати, реконструкція, утилізація, фрустрація: Утилізація тваринних відходів потрібна в усі часи, в усіх областях, і немала копійчина від цього тече нагору* (4); *Останнім часом в Україні дедалі більшої популярності набуває медіація – вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора)* (1).

Велика кількість запозичених засвідчена у статтях про культурне життя. Найчастіше це назви людей за родом діяльності (*архітектор, дизайнер, креатор, селебріті, шансоньє*), матеріалу (*люрекс, парча, паєтки, стрази*), одягу (*корсет*), дій та процесів, пов'язаних із мистецтвом (*дефілювати, ресайклінг*), місць (*гардероб, подіум*), спецтермінів (*афіша, репертуар*): *А чи*

пам'ятаєте ви любов усієї країни в 1990-х до люрексу, тафти, парчі, паєток, стразів, золоті тисненої шкіри, корсетів Діани Дорожкіної? (4).

Сфера освіти також виявилася насиченою запозиченнями: *академія, акредитація, дисертація, директор, гімназія, консилиум, лицей, проект, професор: У фахівців, які проводять експертизу дисертаційних робіт, з'явилися вагомні підстави вважати, що в Луганському державному медичному університеті (м. Рубіжне) дисертації захищаються на липових засіданнях спецрад (2).*

Досить активною у використанні запозичень виявилася медична сфера: *вірус, ембофілія, метаболізм, пацієнт, препарат, реактор, симбіоз.* Часто використовуються й спеціальні терміни, незрозумілі пересічному читачеві. Наприклад, *реінбуксація* – процес, за допомогою якого система охорони здоров'я впливає на доступність лікарських препаратів і медичних послуг для населення: *Крім виконання ролі страховика, вона аналізуватиме й прогнозуватиме потреби населення в медпослугах і лікарських засобах; виконуватиме функції їх єдиного національного замовника; моніторитиме умови, результати й строки надання медпослуг; укладатиме, змінюватиме і припинятиме договори про медичне обслуговування населення і про реімбурсацію (3).*

Використання запозичених слів сприяє поширенню явищ синонімії та омонімії. Якщо ми маємо власне українське слово, то, запозичивши з певних причин подібне з іншої мови, маємо вже кілька відповідників. Наприклад, лексема *монарх* має власне українській еквівалент *король*, *презентація* – *подання*, *пріоритет* – *перевага*, *інцидент* – *випадок* тощо. Уживання іншомовної лексеми, за наявності власне українського еквівалента, є невмотивованим і лише засмічує мову.

Основною функцією запозичень у ЗМІ є передача актуальної інформації, що сприяє формуванню свідомості та пробудженню активності мас, інформує читача про актуальні події: *Прискіпливий аналіз дає зрозуміти, що наявний дефіцит не стільки грошей чи ідей, скільки фахових керівників, які мали б розуміння того, як саме можна розвивати туризм в українських регіонах (6).*

Іншою, не менш важливою, є номінативна функція. Використання запозичень у газетних текстах виступає засобом

його структурно-семантичної організації та змістовної цілісності. Щоб читач міг легше розібратися у складних політичних та економічних проблемах, автору необхідно дібрати таку лексику, яка могла б акцентувати увагу на логічній послідовності подання інформації та виокремлення її основного змісту: ***Банкрутство «Дельта Банку» стало найбільшим на банківському ринку за всю історію незалежної України*** (6). Іншомовне слово *банкрутство* вживається для найменування певних реалій, а саме фінансової неспроможності, розорення, що призводить до припинення виплат із боргових зобов'язань.

Функція прецизного висвітлення проблеми, теми передбачає ясність і точність висловлення. Ясність значною мірою залежить від інтелектуального рівня аудиторії і від уміння знайти відповідну словесну форму виступу, найбільш доступну й зрозумілу цій аудиторії. Точність висловлення означає його відповідність задуму автора. Для іншомовної лексики типовим є те, що вона влучно та однозначно характеризує явища дійсності. Наприклад: *Поява прав та власності, крім їх **легітимації** – загального визнання, що закріплювалося в традиціях, забобонах, казках тощо, сформувала ще й потребу в легалізації цих прав та власності – формуванні норм, за якими вони визначатимуться й успадковуватимуться в повсякденній практиці* (5). Автор вживає поняття *легітимація*, що має український синонім *узаконення*. Але вживання запозичення зумовлене тим, що запозичення більш чітко й точно передає потрібне значення, більш доцільне в поданому контексті.

Зважаючи на те, що публіцистичний стиль має на меті не лише передати інформацію, а й експресивно вплинути на читача, запозичення виконують і експресивно-емотивну функцію: *Адже французькі слова «імпресіон» (враження) й **імпресіоністи** асоціюються в обивателя з поетичною атмосферою невеликих за форматом пейзажів...* (2). Іншомовний термін *імпресіонізм* викликає в читача емоцію, враження, адже асоціюється з барвами, емоціями, пейзажами.

Через те, що читачів приваблює нове та незрозуміле, у газетних статтях виокремлюємо функцію зацікавлення читача. Іншомовні слова сприймаються носіями мови емоційно як щось незвичне та нове не тільки за своєю семантичною структурою, але

й часто за формою та звучанням. На нашу думку, основним носієм такої функції є газетні заголовки, бо саме вони передають основну інформацію, вражають, впливають на читача так, що в нього виникає бажання прочитати статтю. Крім того, заголовок має особливу силу ретроспективного впливу, коли після ознайомлення із текстом відбувається співвідношення викладеного змісту із назвою статті. Наприклад, заголовок *Парадокс авторитарного лібералізму?* (2) є не одразу зрозумілим пересічним читачам і викликає в них бажання прочитати, аби дізнатися зміст статті.

Виходячи з того, що в сучасному суспільстві наявна мода на запозичення, можемо виокремити функцію престижу. Запозичення виникають у молодіжному середовищі, професійних, богемних колах і політично-економічній арені, тому часто є міжнародно зрозумілими та престижними. Згодом більшість із цих запозичених починають уживатися у ЗМІ: *Співачка Буйка, яскрава представниця етно-ф'южен джазу з гарним хрипнувтим голосом, вбрана у вишукано фольклорному стилі, у Львові співала «зі схованок душі»* (5). Журналіст, вдається до вживання іншомовного слова за для підвищення престижу своєї статті.

Через те, що часто запозичення є вузькопрофільними термінами, слід виділяти функцію термінотворення: *Ввівши шурам імплант (нейрогель зі стовбуровими клітинами), науковці довели експериментально, що більшість стовбурових клітин, «посіяних» у матрикс, диференціюються в нейрони мозку* (3), де *матрикс* – термін на позначення одного зі способів виготовлення еластичних форм високого друку.

Важливим функціональним аспектом запозиченої лексики є лаконічність, до якої прагне газетне мовлення. Через науково-технічний прогрес і безперервний розвиток суспільства та світу кожен день з'являються нові поняття та процеси, на позначення яких в українській мові ще немає відповідного терміна. Так, запозичення *консолідувати* має значення, що не можна передати одним словом з української мови, а лише кількома. Наприклад: *Справді, після закінчення динамічної, малопередбачуваної і, як видавалося, безкінечної виборчої кампанії, президент Франції Еммануель Макрон консолідував свою перемогу, здобувши абсолютну більшість у парламенті, в той час як його конкуренти*

повержені й розпорошені (2). Уживши іншомовну лексему, автор спрощує свою статтю, скорочує, що робить головну думку лаконічною та зрозумілою.

Отже, іншомовні лексеми в газетних текстах інформують, зацікавлюють, уточнюють, надають експресивного забарвлення текстам зі сфери культури, характеризують ситуацію в економіці держави та на політичній арені, дають оцінку культурним досягненням. Журналісти часто надають перевагу іншомовному еквіваленту, тому іноді та чи та стаття втрачає основні характеристики газетної мови: простоту викладу і зрозумілість пересічному читачеві. Більшість запозичень, використовуваних у газеті «Дзеркало тижня», уже такою мірою укорінилися в сучасній українській газетній публіцистиці, що з легкістю витіснили власне українські лексеми і є загальновідомими та зрозумілими.

Література

1. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній літературній українській мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. П. Кислюк. – К., 2000. – 238 с.
2. Русанівський М. В. Українська мова : [енциклопедія] / М. В. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
3. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі / П. О. Селігей // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 3–16
4. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1971. – Т. 2. – 799 с.
5. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К., 1974. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/42/53392-0.html>

Список використаних джерел

1. Дзеркало тижня – 2017. – № 20. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://dt.ua/family/mediaciya-chi-vmiyut-ukrayinci-domovlyatisya-243659_.html
2. Дзеркало тижня – 2017. – № 22. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://dt.ua/CULTURE/ukrayinskiy-impresionizm-normandskiy-format-245069_.html
3. Дзеркало тижня – 2017. – № 23. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://dt.ua/internal/medichna-reforma-po-ukrayinskomu-yakscho-nemaye-groshey-matimemo-zisk-245826_.html
4. Дзеркало тижня – 2017. – № 25. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://dt.ua/economics_of_regions/trupniy-reaktor-247130_.html
5. Дзеркало тижня – 2017. – № 26. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://dt.ua/CULTURE/dzhazovi-variacyi-na-zadani-temi-247797_.html
6. Дзеркало тижня – 2017. – № 27. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://dt.ua/macrolevel/delta-bank-boni-i-klayd-po-ukrayinski-251676_.html

ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІ ТА СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРАХ Ю. АНДРУХОВИЧА

У статті проаналізовано формально-семантичні та стилістичні параметри порівнянь у прозових творах Ю. Андруховича (на матеріалі романів «Московіада» та «Переверзія»), з'ясовано специфіку граматичного вираження порівняльних конструкцій, схарактеризовано порівняння з урахуванням семантичних особливостей.

Ключові слова: порівняння, порівняльна конструкція, граматичне вираження, особливості функціонування.

The article analyzes the formal-semantic and stylistic parameters of comparisons in the novels 'Moskoviada' and 'Perverzia' by Yuriy Andrukhovich. The specificity of the grammatical expression of comparative constructions is revealed and the comparisons are described in accordance with semantic features.

Key words: comparison, comparative construction, grammatical expression, peculiarities of functioning.

Асоціативність є характерною рисою людського мислення з його підсвідомим та свідомим прагненням пізнавати, знаходячи спільне в об'єктах навколишньої дійсності. Асоціативність мислення вербалізується синонімічними та компаративними засобами мови, які реалізуються на ґрунті культурно-історичного досвіду певної етнонаціональної, територіальної спільноти та індивідуальних ментальних особливостей людини. Класичною і основною фігурою реалізації категорії компаративності є порівняння, що вже давно посіло гідне місце в будь-якій мовній системі. Порівняння є одним з найбільш яскравих та експресивних стилістичних ресурсів, що зумовлює активне функціонування порівняльних конструкцій у художніх текстах і, відповідно, зберігає наукову актуальність і дослідницький інтерес [1].

Важливим елементом творення образності в романах Ю. Андруховича є порівняння. За допомогою порівнянь автор конкретизує зовнішність людей, увиразнює їхні психологічні якості та характеристики, підкреслює важливі поведінкові

особливості, відтворює різноманітні процесуальні дії та стани, характеризує певні суспільно вагомі події, висловлює власне ставлення до них, розкриває власне концептуальне усвідомлення дійсності. Найпродуктивнішими за типом граматичного вираження є порівняльні звороти.

У процесі аналізу порівнянь, виражених порівняльним зворотом, було з'ясовано, що серед усіх наявних сполучних засобів, якими поєднані компоненти порівняльних зворотів найчастіше трапляється сполучник *як*, при цьому суб'єкти та об'єкти порівняння можуть бути різними: *Щури безсилі – прогризти діри у моїх словах, – вони летять за вітром, як листки, – нехай летять же – хтось колись почує* (1); *Почувайте себе, як удома, – порадив ти* (1). Наступним за частотою вживання є сполучних мов (*немов*). Варте уваги те, що порівняння, до складу яких входить саме цей сполучник, найчастіше виражені поширеними порівняльними зворотами: *Але ти зумів роздивитися, що усенький зал немов на проспекти розкреслений довжелезними столами, кожен з яких має в довжину не менше двохсот метрів...*(1). Продуктивним також є сполучник *наче*, як-от: *І дощ, дощ, який не вищухає, і пики, пики, їх усе більшає, вони розмножуються діленням і плавають довкола вас, наче риби, глибоководні плескаті риби з дна найчорніших океанів* (1). Сполучник *ніби* є найменш часто використовуваним. Проте помітною рисою порівнянь саме з цим сполучником є посилені експресивність, що досягається шляхом нанизування семантично подібних об'єктів порівняння, які, своєю чергою, якомога ширше зображують суб'єкт, та допомагають реципієнту відчувати стан мовця: *Я ходив поміж них, ніби причмелений, ніби в усьому винний, ніби причина причин цього дебільного світу...*(1); *Я кружляв навколо Неї, ніби сторож, ніби крук, ніби охоронець, ніби раб, ніби власник* (2). Цей сполучник фігурує найчастіше у моменти найсильнішого емоційного напруження, коли використання автором порівняння має на меті занурити у стан переживання, якнайсильніше звернути увагу на суб'єкт.

3-поміж використовуваних Ю. Андруховичем різновидів граматичного вираження порівнянь важливе місце посідають описові порівняння. До таких порівнянь належать структури із

синсемантичним словом, що в лексемах *нагадував*, *був схожий* містять сему порівняння. Так, скажімо, у романі «Московіада» у функції показника компаративних відношень в описових порівняннях переважають такі лексеми, як *схожий на...* або *зовні схожий на*: *На рецепції нас обслуговував майже двометрового зросту зубатий мурін в одязі царя Каспара, проте більше **схожий на** котрогось із асів НБА (2); Я був дуже **схожий зовні на** кожною з її колишніх партнерів (1); Неподалік від темного пам'ятникового Дзержинського, дуже **схожого на** Дон Кіхота (1); ...не означає, що ти пересуваєси коридорами певного лабіринту в напрямку до якогось загадкового центру його. Це **схоже на** античний меандр (1). Характерною ознакою таких структур є порівняння на основі зовнішньої подібності суб'єкта та об'єкта порівняння. Наступною за кількість ужитків визначено лексему *нагадувати*: *Часом це **нагадувало** святковий ранок з перевдяганнями в дитячому садку. Або в школі для розумове відсталих (1); Храмостроєніє, – додав штабс-капітан Палкін, руйнуючи неслухняним видельцем гору хитромудрого салату, що справді **нагадувала** обрисами псевдовізантійську культову споруду (1).**

Досить продуктивними у прозових творах Ю. Андруховича є порівняння, виражені підрядною предикативною частиною у складі складного речення. Варто зазначити, що в межах цієї групи частіше вживаються поширені, розлогі порівняльні конструкції, що подекуди навіть становлять великі абзаци.

Так званий орудний порівняння (метафоричні порівняння, виражені орудним відмінком) використовується рідше. наприклад: *Туман і справді завис такою непролазною **кашею**, що напевно чийсь човен знайшовся би, щоб доставити нас до Венеції (2).* Характерною особливістю таких порівнянь є наявність особливих експресивних конотацій, оскільки безсполучниковий зв'язок компонентів порівняльної конструкції сприяє їх більшій семантичній зрощеності й образній цілісності. Деякі з них відрізняються особливою метафоричністю та образністю, як-от *хитасєси граматичним питальником (1).*

Менш уживаними є порівняння з прислівниками з формантами *по-...и*, *по-...ому*: *Рухаюся далі гінко **по-репортерському**, наздоганяючи пані Аду з Перфєцьким, котрі,*

галею «Ченакольо» плавно вихитуючись, запізнають щоразу нових і нових приятелів (2); Шалайзер, повиснувши на плечі в нижчого зростом Джона Пола, **по-чаплиному** переставляла довгими цирлами в непрасованих штанях, ніби досі не бачила дороги й боялася спіткнутись об череп з гадюками (2). Особливою ознакою таких структур є контамінація в одній лексемі образу й показника порівняльних відношень. За типом компаративної модальності переважна частина порівнянь є образними.

Порівняння, зафіксовані у прозі, Ю. Андруховича, є різноплановими за тематикою. Характерною їх ознакою є виразна антропоцентричність. Це не викликає подиву, адже мовленнєве наповнення постмодерністичних творів однією зі своїх особливостей має саме зосередження на людині та її внутрішньому світі. У результаті аналізу виявлено, що порівняння здебільшого характеризують людину, її поведінку, риси, якості, дії.

За семантикою суб'єкта порівняльної конструкції яскраво простежуються різні семантичні групи.

Першу за чисельністю групу складають порівняння, у яких подається характеристика зовнішніх ознак людини. Варто зазначити, що їх можна поділити на підтипи, зокрема зразки, де порівнюються окремі риси зовнішності (волосся, ноги, очі): *пасма рудого, мов лисячий хвіст, волосся* (1); *Її рот нагадував квітку* (2); *І що єднає тебе з Худайдурдієвим, понурим і товстим, як євнух, у зв'язку з чим дехто називає його «худий Дурдієв»* (1); *Борідка його була не менш цапиною, ніж в «Івана Грозного»* (1). Часто порівнюється зовнішній вигляд загалом, як-от: *члени президії скидалися на великі гральні карти, висмикнуті з якоїсь магічної колоди пройдисвіта* (1). Основою таких порівнянь є подібність за кольором, формою, фізичними властивостями, якісними характеристиками з іншими об'єктами (істотами та неістотами).

Друга група охоплює численні зразки порівнянь, що оцінюють риси характеру та вдачі людей: *Натомість перед ними походжав іще один у цивільному – за віком і статечністю ніяк не менший за полковника* (1); *На передньому плані сидить мовчазний і аж ніби закам'яний добродій у ясно-кавовій мисливській жакеті* (2); *Стах був завше усміхнений, мов японець* (2). Такі порівняння є експресивно забарвленими, що часто досягається за

допомогою використання а назв людей за певною ознакою (національностей, рангів, професій) у функції об'єкта.

Наступну групу складають порівняння, у яких характеризуються певні почуття, переживання й емоційні стани людей: *...ми заздимо – люто і чорно, ніби пропащі діти, – цим західним людям* (1); *На передньому пляні сидить мовчазний і аж ніби закам'янілий добродій у ясно-кавовій мисливській жакеті* (2); *Петро світився, наче апостол* (1); *Дапेरутто розцвів, ніби потворне карликове дерево* (2); *Він тримався твердо і напружено, як дерево* (2). Безпосередньо назви почуттів можуть бути як імпліцитними, так і експліцитними.

Цікавими є також порівняння, у яких певним чином характеризується мовлення людей: *...благав, молив і канючив, як пес побитий; ревнув наш Перфецький по-єрихонськи, ніби на рідній трембіті, ніби чорного ангела під склепіння випустив* (2). Дослідники творчості Ю. Андруховича зауважують, що автор досить часто застосовує різні маніпуляції при характеристиці мовлення персонажів. Дієслова-суб'єкти порівняння і справді є стилістично забарвленими, митець використовує велику кількість синонімів при номінації процесу мовлення, що в поєднанні з використанням порівнянь створює виразний стилістичний ефект та наповнює висловлення образністю.

Великий пласт порівнянь характеризують рухи людей: *Стрибаєш як мисливець, котрий щойно переможною стрілою повалив золоту лань* (1); *Він уже висів на пожежній драбині, немов п'яний цирковий акробат, що випробовує нерви дурнуватої публіки* (1); *Я кружляв навколо Неї, ніби сторож, ніби крук, ніби охоронець, ніби раб, ніби власник* (2); *Респондент шурхотів наді мною своїм плащем, ніби дракон крилами* (2).

Окрім порівнянь, які вибудовуються навколо людини та всього, що пов'язане з її існуванням, ми виокремили й інші семантичні групи. Досить продуктивно у функції об'єкта порівняння автор використовує назви видів мистецтва, що сприяє формуванню відчутного естетизму оповіді, розкриває творчу натуру самого письменника: *Адже ніщо в цьому світі не є таким зайвим, безглуздим і кумедним, як добра поезія, але водночас і ніщо в цьому світі не є таким необхідним, значущим і доконечним, як вона ж,*

Ваше Преукраїнство (1). Неповторно-індивідуальному оформленню будь-якої думки мовця сприяє вживання авторських порівняльних семантичних конструкцій, які на основі аксіологічної лексики формують новий стилістичний і семантичний потенціал лексики: *Підозрілі волошки стирчали з трави, наче мікрофони* (1); *Голос із-за стіни мучить тебе світлою мукою, наче філіппінський масаж* (1); *Увіходиш рішуче, як на страту* (1); *Голіцин подає короткі, наче помах сигнальним прапором, уривчасті команди* (1); *З-поміж великої безлічі масок ти вибрав стару, мов цирк, космополітичну й чимось безлику маску рудого блазня* (1).

Упадає в око те, що Ю. Андрухович послуговується семантичними типами, ґрунтованими на тому, що називає суб'єкт і об'єкт порівняння. З наявних чотирьох логічних типів порівняння в романах «Московіада» та «Переверзія» найбільш поширеними є такі, у яких живе порівнюється з живим та неживе з неживим.

У межах логічного типу неживе – неживе переважає семантичний тип предмет – предмет: *Опинився у велетенському, завбільшки з Красну площу освітленому безліччю надпотужних люстр, залі* (1); *Я дуже люблю сюди заходити, це славне місце, тому що в них завжди буває теплий бульйон з яйцем, на смак майже як домашній, зі справжніх яловичих кісток* (1). За допомогою таких порівнянь Ю. Андрухович увиразнює панорамну картину світу, зображеного у прозових творах, наповнює мовлення образністю. Порівняння служать також для вираження суб'єктивно-авторської оцінки певних ситуацій, суспільних подій, але найбільше – персонажів. Для реципієнта порівняння, використані автором, є цінними не тільки тим, що увиразнюють сам твір художньої літератури, а й тим, що допомагають глибше зануритися в калейдоскоп уявлень про світ самого автора. Це стосується насамперед авторських порівнянь.

Отже, здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що порівняння, засвідчені в досліджуваних текстах, є стилістично вагомими. Вони дають змогу авторові охарактеризувати як зовнішні, так і внутрішні ознаки реалій навколишнього світу, конкретизувати власне ставлення до повідомлюваного, наповнюють мову художнього твору образністю, емоційністю, сприяють створенню неповторної мовної картини світу.

Література

1. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. В. Голоюх. – К., 1996. – 20 с.

Список використаної літератури

1. Андрухович Ю. Московіада : [роман] [Електронний ресурс] / Ю. Андрухович. – Режим доступу : <http://ukrlit.org>
2. Андрухович Ю. Переверзія : [роман] [Електронний ресурс] / Ю. Андрухович. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com>

УДК 821. 161. 2: 82-31.

Селецька Анастасія

СИНОНІМИ В РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «МАРІЯ»

У статті йдеться про стилістичні функції синонімів у романі Уласа Самчука «Марія». Визначено, що синоніми в контексті дослідженого твору виконують здебільшого функції уточнення, заміщення та протиставлення.

Ключові слова: лексичні синоніми, синонімічний ряд.

The article deals with the stylistic functions of synonyms in Ulas Samchuk's novel «Maria». It is determined that synonyms in the context of the investigated work fulfill, in the majority of cases, the functions of refinement, replacement and contrast.

Key words: lexical synonyms, synonymous series.

Проблему лексичної синоніміки порушували чимало мовознавців, як-от: В. Виноградов, М. Кочерган, В. Русанівський, С. Семчинський, В. Ужченко та ін. Однак не втрачає своєї актуальності питання функціонування синонімів у мовленні, зокрема в текстах художньої літератури. Метою нашої статті вбачаємо в дослідженні стилістичних функцій лексичних синонімів у романі У. Самчука «Марія».

Синоніми є одним із найважливіших складників арсеналу стилістичних засобів мови. Їх використання в художньому мовленні забезпечує змістову місткість і точність, яскравість емоційно-експресивної палітри художнього зображення, виповнює його поліфонічним звучанням. Синоніміка є одним із найважливіших чинників, що зумовлюють своєрідність стилю письменника. У. Самчук демонструє справжню майстерність у

володінні словом: за допомогою синонімів не тільки вдало уникає занадто частих повторів, а й майстерно зіставляє синонімічні слова, підкреслюючи їх відмінності.

У дослідженому романі синоніми виконують різноманітні функції, але найбільш характерними є функції уточнення, заміщення та протиставлення. Наприклад: *Марія дивиться на сонце і благає його: – Сонце любе, **не спіши так, зачекай!*** (1, с. 35); *Горнулася до сирій землі, яка забрала її хлопчика, і **благала розійтися, заклінала забрати до себе і маму*** (1, с. 12). Слово *благати* означає «дуже просити», а заклінати виражає ще вищий ступінь прохання. У Самчук уживає два синонімічних слова, чим підсилює виразність кожного з них. У творі відбувається ніби складання значень двох слів, що створює експресивність тексту.

Саме семантичне підсилення характерне для дієслівних синонімів, протиставлюваних за додатковими семами. Уживання таких синонімічних слів підкреслює інтенсивність дії, що відбиває і певні психічні риси майстра слова, динамізм, емоційність: *У неї чоло, а за ним хорониться брунька розуму, яка **от-от розів'ється, розцвіте** й пізнає добро і зло* (1, с. 20); *Звучи, лунай над тупотом племен* (1, с. 57). Друге слово уточнює смисл першого: не просто *звучи*, а у високій мірі *лунай* (*лунати* – значить розноситись).

Своєрідність зазначених якостей дієслівних синонімів слугує для письменника дійовим засобом характеристики персонажів, показові їх найрізноманітніших діянь, учинків, енергії. Синоніми в такому разі виконують таку ж функцію, як повторення одного слова, вони можуть і поєднуватися з повторенням: – ***Погину, погину, помру**, Бо несла мені животіти з такими нездарами* (1, с. 72). Суперечливість і складність долі героя підкреслюється вживанням синонімів *погину* – *помру* і повтором слова. Така конструкція виступає тут засобом організації тексту. Ще приклад: *Дзвенить, дзвенить її моторна, запашна пісня, носить над полями, чайкою в'ється, розсипається лунами дзвонотонними...* (1, с. 29).

Уживання в одному тексті лексичного повтору й лексичних синонімів найчастіше мотивується в Уласа Самчука потребою виразити відтінки поняття: взаємного уточнення, наростання ознаки, коли кожний наступний синонім виступає як

деталізувальний щодо попереднього, а кожний наступний повтор увиразнює експресію тексту: *Вітер повіє, підніме хвилю, жбурне нею в просторі і покотить до самого краю* (1, с. 56).

У. Самчук майстерно використовує в одному творі синоніми не тільки одного, а й кількох синонімічних рядів: *Сонце весь час працювало. Засилало зливу, наганяло пелехаті хмари, бризкало, грюкотіло та ставило від краю до краю семибарвну веселку* (1, с. 21); *Марія не йде, а пливе* (1, с. 38); *Неп! Неп! – побігло це маленьке слово широкими просторами країни, і все почало воскресати, рухатися, діяти* (1, с. 198).

Залучення в той самий контекст компонентів кількох синонімічних рядів збільшує експресивну силу висловлення, допомагає повніше розкрити тему: *Чому мені смутно й тривожно? Падають зорі. Минають життя мого дні. Падають зорі у вічність, у безвість назавше. Гаснуть, зникають, мільйони сторіч відпалавши...* (1, с. 43).

У наведеному фрагменті переплітаються та взаємодіють три синонімічні ряди *смутно – тривожно*, *вічність – безвість*, *гаснуть – зникають*. Кожна пара синонімів є уточнювальною одна стосовно іншої. Синоніми *смутно – тривожно*, що виражають душевний стан людини, об'єдналися в синонімічні ряди того самого емоційного наповнення, смислова функція якого полягає в посиленні значення: так смутно, аж тривожно відчуває себе ліричний герой. А причиною цієї тривоги є зорі, що падають не просто у вічність, а в безвість. І посилюється відчуття тривоги та смутку ще й тим, що зорі, падаючи в безвість, гаснуть, та не просто гаснуть, а зникають назавжди. Усі синонімічні лексеми позначають ускладнення, що викликають переживання, усвідомлення неприємної ситуації. Така конструкція дає змогу письменникові виразити сутність філософських роздумів.

Отже, незвичайне багатство лексичної синоніміки в досліджуваних художніх творах Уласа Самчука виявляється не тільки в кількісному складі синонімічних рядів, у широкому розгалуженні їх, але також і в своєрідності використання, у багатоплановості семантико-стилістичних відтінків синоніма в кожному окремому разі, у виявленні нових, досі ще не описаних можливостей загальномовних, загальнонавжаних слів.

Література

1. Мельник С. М. Стилістичні функції синонімів у романах Юрія Андруховича / С. М. Мельник // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 8 : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : [зб. наук. праць]. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 1. – Кн. 1. – С. 111–116.
2. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2001. – 477с.

Список використаних джерел

1. Самчук У. Марія. Куди тече та річка / У. Самчук. – К. : Наукова думка, 1999. – 416 с.

УДК 811.161.2

Супрун Валерія

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ В РОМАНІ ДЗВІНКИ МАТІЯШ «ПРО БАТЬКІВЩИНУ»

У статті проаналізовано особливості лексичних засобів виразності в романі «Про Батьківщину» Дзвінки Матіяш, окреслено структурно-семантичні особливості метафори й метонімії, виявлено специфіку епітетів, здійснено структурну характеристику антитези.

Ключові слова: стилістичний ресурс, засіб виразності, метафора, метонімія, епітет, антитеза.

The article analyzes the peculiarities of the Lexical Expressive Means in the novel “About the Motherland” by Dzvinka Matiyash. The structural and semantic features of metaphor and metonymy are outlined, the specificity of epithets is revealed and the structural characteristic of antithesis is carried out.

Key words: stylistic resource, means of expressiveness, metaphor, metonymy, epithet, antithesis.

Одним із важливих напрямів розвитку вітчизняної лінгвістики є дослідження мови художніх творів. Загально визнаним є те, що літературний текст є своєрідно організованою структурою, яка постає як специфічний вид людської діяльності, що завершується певним продуктом словесно-естетичного осягнення реального та ірреального світів у всій багатогранності людських чуттєвих уявлень. Іншими словами, художній текст і в змістовому виявленні, і у формальному

виступає словесним естетичним цілим зі своїми структурними законами. Усі елементи художнього тексту насичені образним смислом. У мовотворчості будь-якого митця виразні засоби відіграють величезну роль, адже вони є джерелом яскравої емоційної, живої художньої мови, слугують для посилення експресивності висловлення. Українська художня література дає нам масу відомих авторів і їх творів, з-поміж яких на особливу увагу, з позиції вивчення засобів виразності, заслуговує творчість Дзвінки Матіяш – сучасної української письменниці.

Мова її творів – складне поєднання загальномовних образних засобів та індивідуально-авторських стильових модифікацій. Талановитий майстер слова у процесі художнього освоєння світу знаходить такі мовно-виражальні форми, які підкреслювали б несподіваність художніх асоціацій, були б основою для створення конкретно-чуттєвих образів та служили б джерелом емоційно-оцінного змісту. Народженню нового оригінального образу значною мірою сприяють тропи.

У мовному спілкуванні людей важливу роль відіграють слова, що вживаються в переносному значенні. Серед них найбільша роль належить метафорі.

Спостереження за стилем Дзвінки Матіяш показують, що семантичне багатство й оригінальність метафор у її творі, незвичайність і різноспрямованість асоціацій набирають вияву в неабиякій кількості різноманітних структурних моделей, у специфіці їх синтаксичної будови та функціонування. Найпоширенішими з них є дієслівні предикативні конструкції, менш активними – атрибутивно-іменникові і генітивні метафори.

Дієслівними метафорами називають такі, у яких один член виражений дієсловом із переносним значенням. Однак треба пам'ятати, що переносність значення сприймається тільки на рівні його сполучуваності з іменником [2]: ... *краплі біжать на підвіконня з очей, із брів, із носа, з губ і з гілок дерев* (1); *Із котом ми могли б розмовляти про всяку всячину, він [кіт] би мені розповідав про свої пригоди, що він бачив, коли бігав дахами* (1). Дієслівна ознака відкриває невичерпні можливості для створення найрізноманітніших метафор. Вона виникає при порушенні семантичного зв'язку між предметом та його дією. У дієслівній

метафорі дія, логічно притаманна предмету одного семантичного поля, приписується предмету іншого семантичного поля.

Проаналізувавши структуру дієслівних метафоричних конструкцій в романі «Про Батьківщину», виділяємо такі їх типи:

1) метафоричні предикативні структури: ... *ще мине декілька днів, і вже відчувається у повітрі, як дихає осінь, на могилах батьків в'януть квіти* (1); *Мої дні розсипаються непомітно* (1); *річка засміється річка звеселиться* (1); *пам'ять не пахне пам'ять болить* (1);

2) дієслівні конструкції, у яких дієслівна словоформа поєднується із граматично залежним іменником у формі одного з непрямих відмінків: *а на їхніх фотографіях, на пам'ятниках, дощ залишає сльози* (1); *Серця тріпочуть крилами* (1); *люди говорять і їхні голоси на спеці міняють свої кольори* (1);

3) конструкції з орудним відмінком, які здебільшого конкретизують, унаочнюють зображуване, з-поміж яких вирізняються: а) конструкції з орудним порівнянням: *річка скаже грайливим голосом жінко яка ти нерозумна* (1); б) конструкції з орудним інструментальним: *люди впадають хвилями у підземний перехід метро і хвилями викидає їх назовні* (1); *Мені здається, що я слухаю очима, грудьми, сонячним сплетінням, пальцями* (1);

4) метафоричний ряд однорідних дієслів-присудків: *Речі від нас ховаються, затуляють долонями свої обличчя і стають невидимими* (1); *Тут видно, що вода живе, дихає, що тільки тут вона може подихати* (1).

Наявність метафор зі стрижневою дієслівною ознакою та метафоричних дієслів-словообразів свідчить про динамічний, рухливий характер оповіді, що зумовлено мінливістю навколишнього світу, психологічного стану персонажа.

Широкі можливості художнього зображення та характеристики реалізуються в іменниковій метафорі. Це відбувається через те, що, змінюючи своє значення, іменник змінює і функцію називання, набуваючи функції характеристики, якісної оцінки іншого слова. «У процесі метафоризації метафоричний іменник отримує синтаксичну функцію епітета відносно модифікатора» [1, с. 128]. Заслужують на увагу конструкції, у яких іменна метафора узгоджується і взаємодіє з

дієслівною: *Усе всередині в мене сизе, усе всередині в мене стає сльозами* (1); *Нашу тишу повільно крають звуки радіопередачі, повільно і нещадно* (1).

Часто в Д. Матіяш дієслівна метафора доповнює іменну, яка її поширює і стає одним смисловим цілим із нею. Найчастіше це буває тоді, коли основою метафоричної структури виступає перехідне дієслово, рідше – у структурах із неперехідними дієсловами: *Я виймаю своє серце і пускаю його м'ячиком* (1); *Я пришиваю небо до свого вікна і знову колю собі пальці* (1); *Сон спокійний і легкий мені опустився на вії...* (1).

Чільне місце в романі Д. Матіяш посідають прикметникові метафори, які вказують на якісь визначальні риси об'єктів образного мислення, виражають ознаку через емоційно-експресивне забарвлення, що активізує творчу уяву читача.

Атрибутивна метафора вживається письменницею здебільшого у структурі метафори іменникової, дієслівної, у структурі образного тексту, яким репрезентовано абстрактний чи конкретний денотат. Атрибутивні метафори називають ще метафоричними епітетами: *сонячні зайчики, небесна ковдра, гіркі сльози, безсмертна душа, солодкий голос, небесна риба* і т. ін.

Дуже часто роль метафор у романі виконують порівняльні конструкції: *вона пильно дивиться на екран очі у неї жовтішають і стають як осіння вода що гоїдається але не виливається з очниць* (1); *Серце, як м'ячик, котиться по дорозі* (1); *питання застрягає у мене в горлі як вишнева кісточка* (1); *слова слова слова вони осипаються як листя все осипається як листя* (1).

Метонімічне значення слова фіксує в лексико-семантичній системі мови різні типи відношень між явищами дійсності: *Ще Красна Армія пройде по нашій вулиці, ось побачите*, – каже тато нервово й вмикає радіо, тому що все одно нічого не чути, бо глушать (1) – назва збройних сил держави переноситься на її учасників; *Бабуня дивиться у стелю і не повертає голови, коли я заходжу, я торкаюсь її теплої м'якої руки: «Бабунь, ось вам липа»* (1) – назва компонента переноситься на продукт, до складу якого він входить, наразі – чай; *Тобто коли ми помremo, ми будемо жити у Бога* (1) – назва місця перебування переноситься на об'єкт, який виступає, так би мовити, власником окресленої

території; *За вікном я чую чийсь голоси, потім тиша, а потім цокотять жіночі каблучки* (1) – замість назв осіб використано частину їх вбрання, в даному випадку взуття.

У романі «Про Батьківщину» досить поширеним виражальним засобом є епітет. Виокремлені в досліджуваному тексті епітети аналізуємо з урахуванням специфіки досліджуваного матеріалу. Відповідно до способу граматичного вираження диференціюємо різновиди прикметникових епітетів.

Традиційні (постійні) епітети – прикметники, ужиті в поєднанні з певним словом (народні означення), фольклорними елементами. Важлива стилістична роль традиційних епітетів зумовлена тим, що за зовнішньою простотою, очевидністю семантики криється узагальнений віками зміст ознак, що перетворює їх на образи-символи певних емоцій, точних оцінок.

Наявність традиційних епітетів або їхніх художніх модифікацій в індивідуальній мовотворчості письменника завжди є свідченням фольклорного струменя в його творчості [2, с. 341], тому можемо аргументовано стверджувати, що велика кількість таких епітетів у досліджуваному романі зумовлена глибинним зв'язком ідіостилю авторки з народнопоетичними мовними засобами. Письменниця використовує такі традиційні епітети: *батьківщина – це коли сивий чоловік на воротах дивиться мені вслід* (1); *Зима біла, красива і холодна, я відкушую від бурульки маленькі шматки й думаю, що люблю всі пори року і зиму також* (1); *Вона дивилася кудись у порожнечу – крізь шибки, крізь людей, що проходили під її вікном, її погляд був водночас холодний і гарячий* (1); *...а мені здається, що жива вода дощем стікає по наших шибках із того боку* (1); *Світловолосий чоловік із глибокими очима малює для Тебе картини* (1).

Поряд із постійними епітетами письменниця вводить оказіональні, доповнені авторськими характеристиками. Серед простих оказіональних епітетів, виражених прикметниками, у досліджуваному романі ми виокремлюємо такі групи: а) епітети, які характеризують явища та об'єкти природи: *Я хочу босоніж бігати по молодому снігові* (1); *Смугасте небо. Смугасті дороги. Увесь світ смугастий* (1); б) епітети, що образно зображають поняття людської психіки: *Моя голубина душа голубого кольору* (1);

Думки білі, як біль, думки сотаються, як біле полотно (1); Клубки мого синього смутку також гарні (1); в) епітети, які характеризують певну особу безпосередньо: Я думаю про те, що дуже часто можна зустріти людей із очима бездомних собак (1); голос у неї тихий і світлий тіло в неї тоненьке і світиться (1); вчора юля зателефонувала до мене голос у неї був тихий і ніби безбарвний (1); г) епітети, що характеризують матеріальні реалії людського життя: предмети побуту і т. ін.: Іду додому, де на мене чекають великі полив'яні горщики, у яких зацвітають червоні калачики, чорний картон, на якому я малювала білі будинки, на дахах яких ростуть маленькі дерева, мої кольорові сні, татів гарячий суп, розчинна кава з молоком і без (1); д) епітети, що характеризують певні часові відрізки: Він так розпоряджається і вділяє мені так багато свого божественного часу (1); я народилась у неділю у золотий день тижня (1); е) епітети, які служать для образної характеристики історичних та суспільно-політичних реалій, певною мірою видозмінюють і семантику означуваного слова, тому в мові роману сполучення таких епітетів із означуванним словом наближені до метафор: Хоча чого це вона багатостраждальна, моя батьківщина. Насправді вона відморозжена (1); Господи людям не подобається те що смакує гірко але це стосується не тільки їжі різних гірких досвідів різних печалей (1); є) кольористичні епітети, що є емоційно наповненими, зі смисловим і естетичним прирощенням, і від того експресивними [2, с. 343]: Мені хочеться поговорити з тобою чи написати тобі – про осінь, про дерева з вогняним листям, на які мені було так приємно дивитися з вікна автобуса (1); багряне небо багряна тепла вода мокрий пісок не випускає ніг (1).

Епітети в певних контекстах можуть вступати в антонімічні відношення, що виражається поєднанням в межах одного речення антонімічних пар: Бог сміється і гладить мене по голові **руки** у нього **м'які й тверді** водночас **теплі й холодні** вони пахнуть сушеним зіллям і морською водою і лавандою і ще чимось тільки я не знаю цього запаху (1); Я малюю гуашшю **білі квіти** на **чорному картоні** (1). Письменниця в романі використовує епітети, виражені прикметниками, поєднуючи їх в одному складному епітетному образі як однорідні чи неоднорідні означення: ... наша

любов буває густа й глибока, і ми тужимо від розлук за тими, кого втрачаємо (1); наші серця м'які та гарячі (1); пальці у них тремтять від алкоголю й нервового виснаження, голоси у них хрипкі й вицвіті (1); Світловолосий чоловік із глибокими очима малює для Тебе картини (1); небо дуже високе і яскраве (1).

Д. Матіяш у романі «Про Батьківщину» досить часто послуговується таким стилістичним прийомом, як антитеза. Основне призначення антитези полягає, з одного боку, в тому, щоб яскраво протиставити різні за своїми якостями та властивостями сутності або протилежні прояви однієї й тієї ж сутності, а з іншого, – щоб уточнити їх принципovu різницю, зробивши їх семантичним фокусом фрази: *Я змиваю мильну піну і думаю про чистий четвер про омивання ніг друзям і ворогам ближнім і дальнім (1).* Лексичним засобом вираження антитези є антоніми. В основі антитези лежить антонімічна пара. Антоніми в аналізованому романі представлені різними частинами мови. Зокрема антитезу утворюють: 1) іменники: *друзі мої перестануть мене пам'ятати ворогів у мене немає (1);* 2) прикметники: *Я змінила свій простір на чужий (1); Сон рятує, бо можна ні про що не думати. Ні про воду живу, й мертву, й пекучу (1);* 3) дієслова: *можна заснути але потім можна прокинутися (1); двері зачиняються і відчиняються (1); Думаю про те, хто вмикає зорі й хто їх вимикає (1);* 4) прислівники: *Коли мені холодно, я починаю думати про свою батьківщину, себто про країну, в якій живу. Але там також не завжди тепло (1); Багато покликаних, але мало вибраних (1).* Антонімам здебільшого властива повна граматична співвідносність. Це слова, що належать до тієї ж самої частини мови, мають ті ж граматичні показники (рід, число, відмінок, час, особу, спосіб, розряд і т. ін.). Така паралельність у вживанні антонімів тільки підсилює протиставлення.

Д. Матіяш при побудові своїх антитез використовує антитетичні пари, у яких граматичні характеристики не збігаються, і це сприяє увиразненню висловлювання: *ближні часом мене щось просять дальніх я сам іноді про щось прошу (1); Ти даєш їх ні за що то певно можеш відбирати ні за що (1); Ти в нас забираєш життя яке Ти нам дав (1).* Тут ми спостерігаємо відмінні граматичні ознаки антитетичних пар.

Серед зафіксованих нами антонімічних пар основну частину становлять повні антоніми. Проте авторка використовує у своєму романі і прагматичні антоніми, тобто слова, антонімічність яких заснована не на семантиці, а на регулярному протиставленні їх у мовленні: *воскресіння це значення мені подобається найбільше підняття догори зміна горизонталі на вертикаль* (1); *а ще обіцяв, що малюватиме для мене картини на землі й на небі*, і виконав свою обіцянку (1); *вас все одно судитимуть, очно й заочно* (1); *треба зібрати волю в кулак у правий а якщо не допоможе то і в лівий* (1); *Сніг був сьогодні, сніг буде ще завтра* (1).

Отже, лексичний рівень виражальних засобів є, без сумніву, найцікавішим при дослідженні художнього тексту. Він відтворює індивідуальні особливості стилю, своєрідність художнього методу, філософські та естетичні погляди митця.

Література

1. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Мацько, О. М. Сидоренко. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

Список використаних джерел

1. Матіяш Д. Про Батьківщину : [роман] [Електронний ресурс] / Д. Матіяш. – Режим доступу : <https://www.litmir.me>

УДК 811.161.2'42

Ткаченко Вікторія

ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АФОРИЗМІВ, ҐРУНТОВАНИХ НА ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНАХ

У статті здійснено комплексний аналіз структурно-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей афоризмів, ґрунтованих на прецедентних феноменах, з'ясовано особливості реалізації прецедентності в сучасному афористичному корпусі, досліджено основні способи продукування сучасних афоризмів крізь призму теорії прецедентності. Дібраний фактичний матеріал систематизовано з урахуванням прецедентних імен та прецедентних висловлень, що послужили дериваційною базою для створення сучасних індивідуально-авторських зразків.

Ключові слова: афоризм, афористичне висловлення, прецедентний феномен, прецедентне ім'я, прецедентне висловлення.

This article is made a complex analysis of structural-semantic and functional-stylistic peculiarities of aphorisms which based on precedent phenomena , peculiarities of the implementation of precedent in the modern aphoristic corps were clarified, the main methods of producing contemporary aphorisms through the prism of the theory of precedence are investigated. The taking factual material is systematized into account case names and precedent statements, which served as a derivational base for the creation of modern individual-authored samples.

Key words: *aphorism, aphoristic statement, precedent phenomenon, case name, case-law statement.*

Однією з головних проблем, які сьогодні постають перед українськими і зарубіжними лінгвістами, є взаємодія мови і культури. Будь-яка мовна система формується протягом багатьох століть та під впливом великої кількості факторів. Ні для кого не секрет, що натепер поряд із динамічними змінами способу життя людей, безперервним розвитком сучасного суспільства змінюється й сама мова, набуваючи нових особливостей, розширюючи сфери свого функціонування.

Збагачення новими формами відбувається в нерозривній єдності із засвоєнням здобутків попередніх поколінь. Будь-який текст функціонує тільки в системі мови, а його автор вступає у взаємодію з попередніми зразками. Ті тексти, які на певному етапі свого побутування стали загальновідомими, актуальними та значущими для того чи того соціуму, а також постійно поновлюються в мовленні його членів, набули статусу прецедентних і сприяли появи термінологічного сполучення «прецедентні феномени».

У рамках лінгвістики теорія прецедентності розробляється у двох напрямках – комунікативно-прагматичному, у якому аналізується функціонування прецедентних феноменів у мові її носіїв, та в когнітивному, який розглядає їх з позиції сприйняття й інтерпретації комунікантами у процесі спілкування.

Це стосується передовсім і тих одиниць, які в науковій літературі кваліфікують як афоризми. Для їх продукування обирають різні шляхи й послуговуються різними прийомами. Одним із таких прийомів є апеляція до прецедентних феноменів. І це цілком закономірно, адже в українському паремійному корпусі засвідчені як ті одиниці, «що маніфестують колективний досвід

людства загалом, так і ті, які репрезентують властивий лише українському етносу спосіб сприйняття світу, манеру мислення й поведінки, систему цінностей та ідеалів соціуму» [2, с. 33].

До того ж афористи мають на меті не тільки донести до лінгвальної спільноти відповідні загальнолюдські цінності й національні пріоритети, а й у певний спосіб вплинути на реципієнта, спонукати його до осмислення важливих проблем сьогодення, долучити до їх розв'язання і т. ін. Індивідуально-авторські афоризми є результатом продукування, який засвідчує зразки вже відомих тих чи тих текстів, «що зберігають свою мотиваційну роль у дериваційній структурі похідного (вторинного) тексту» [2, с. 34]. Найбільш поширеними є афоризми, ґрунтовані на прецедентних іменах та прецедентних висловленнях.

Прецедентні імена потрактовують як індивідуальні імена, що вказують на певну еталонну сукупність окремих якостей і пов'язані або з прецедентним текстом, або з прецедентною ситуацією [4, с. 48]. Ними послуговуються задля виокремлення певної предмета чи особи з ряду подібних, для репрезентації тієї чи тієї інформації про різні об'єкти навколишньої дійсності. Афористи продукують найрізноманітніші зразки, послуговуючись різними прецедентними іменами чи то міфологічного, чи то літературного походження.

Афоризми, ґрунтовані на прецедентних іменах міфологічного походження, – це такі висловлення, які містять у своїй структурі найменування міфологічних осіб, істот, артефактів і т. ін.: *Один твій хибний крок – і ти на **Олімні*** (О. Перлюк); *Сиділи б собі на **Олімні**, щоб і очі мої вас не бачили!* (О. Перлюк). Так, скажімо, у наведених ілюстраціях актуалізується прецедентне ім'я *Олімп*, що, як відомо, є священним гірським пасмом у Фессалії, яке давні греки вважали за місце перебування Зевса та інших богів. Крім того, у другому висловленні ця назва вживається в переносному значенні, у розумінні «найвищі сфери суспільства». У такий спосіб митець апелює до реалій сьогодення, звертаючись до тих, хто знаходиться при владі. Прецедентне ім'я в наведених зразках стає засобом гумору, за допомогою якого автор викриває, засуджує й публічно висміює негідну поведінку можновладців.

Деякі прецедентні імена міфологічного походження у структурі афоризмів набувають нових значень, «обрастають» новими інформаційними деталями, отримують нові асоціативні імпульси й експресивно-емоційні характеристики» [15, с. 35]. Афоризм *На підкованім Пегасі легше їздити* (В. Голобородько) актуалізує передусім значення лексеми *Пегас* – «чарівний крилатий кінь, що злетів на Олімп, де приносив Зевсові грім та блискавку». Додатково виникає вторинне значення – «людина, яка позбавлена власної позиції, думки, сліпо виконує розпорядження інших, так би мовити, дозволяє на собі їздити».

Чимало авторських висловлень мають у своєму складі прецедентні імена давньогрецьких богів і титанів, як-от: *Винайдення вогнегасника спровокував Прометей* (Ф. Бондар). Прометей відкриває галерею так званих вічних образів, до яких постійно звертатиметься людство. Автор обіграє давньогрецький міф про викрадення з Олімпу вогню відповідно до об'єктивної дійсності. Послугуючись іменами давньогрецьких богів, українські афористи висвітлюють сучасний стан суспільства й широкий спектр актуальних для соціуму проблем: *Феміда судить по справедливості: хто більше покладе на чашу її терезів – той і має рацію* (В. Шамша); *Феміда розв'язує очі тільки тоді, коли їй за це добре платять* (В. Голобородько); *Щоб не стати жертвою Феміди, треба їй жертвувати* (М. Милорадович). Ілюстрований матеріал переконливо засвідчує: трансформуючи звичне уявлення про Феміду як богиню права й законного порядку, кожен із авторів гостро висловлюється щодо нашої судової системи, її корумпованості та відсутності справедливості для народу.

3-поміж дібраних афоризмів вирізняється незначна частина, у яких прецедентні імена стосуються української міфології: *Парламентська республіка – Змій-Горинич, який має сотні недоторканих голів* (В. Голобородько). Змій Горинич – це злісне чудовисько, дракон з кількома головами, що він живе під горою в корені Дерева Життя. Щоб світ став досконалим, аби це дерево цвіло і давало вічні плоди, людям треба позбутися того змія. Це найменування використане для оцінки форми державної політики. Голови дракона уособлюють собою політиків та урядовців, які не

виконують свої обов'язки, а також негативно впливають на економічний і соціальний розвиток країни.

До афоризмів з міфологічними прецедентними іменами зараховують й висловлення біблійного походження. Такі одиниці містять у своїй структурі релігійні назви істот, ікон, святих, великомучеників, демонічних духів і т. ін.: *Сучасний Мойсей*: «Спочатку зробимо пустелю, а потім я вас виведу» (М. Левицький); *На всякого Ісуса знайдеться Іуда* (Г. Гайовий). Ім'я *Мойсей* апелює до біблійної легенди про звільнення ізраїльтян та вихід їх із Єгипту, використовується для негативної характеристика людини, яка власноруч вигадає проблеми, а потім «героїчно» їх розв'язує. Ім'я *Іуда* в народній свідомості стало синонімом зради (пор.: Іуда Іскаріот – це один із 12 апостолів Ісуса Христа, який за тридцять срібняків зрадив свого вчителя).

Ще одним джерелом походження прецедентних імен виступає художня література. Такі феномени покликані «натякнути» на певні історико-літературні факти і являють собою певні вербальні сигнали, що актуалізують «стандартний» зміст [2, с. 37]. Наприклад: *Дайте Мосьці владу – почне залякувати Слона* (Л. Забара). «Слон і Моська» – це назва байки І. Крилова. За сюжетом, Моська, маленька собака, яка без упину гавкала на спокійного слона. Алегорично вона символізує порожню людину, яка вміє тільки створювати шум та галас навколо себе, рекламувати себе. Образ Слона створений, аби передати важливість і велич людини, яку він характеризує. Йому дійсно байдуже, хто на нього гавкає, бігає перед ним, махаючи хвостом. У наведеному прикладі Моська виступає уособленням розумово й духовно мізерної особи, яка, отримавши владу, бездумно вихваляється перед мудрішими і досвідченішими людьми.

Ім'я *Дон Кіхот*, що є головним персонажем роману Мігеля де Сервантеса «Хитромудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі», використовується в сучасних афористичних висловленнях здебільшого для характери легковажної, мрійливої людини. Подекуди *Дон Кіхот* протиставляється *Остапові Бендеру*, якого вважають героєм «буремного сьогодення», актуалізуються такі риси останнього, як здатність до афери, різних авантур, шахрайства і т. ін.: *Донкіхоти залишилися в минулому і настав час*

Останів Бендерів (Ю. Рибников). Ідеться зазвичай про людей, що бажать, не працюючи, швидко розбагатіти.

Більшість афоризмів, ґрунтованих на прецедентних іменах апелюють до творів зарубіжної літератури, що переконливо демонструє фактаж. Щоправда, подекуди основою слугують і твори української літератури. Пор.: *У кожному чоловікові сидить Штірліц. У кожній жінці криється Мюллер* (В. Ігнатенко); *У кожному чоловікові живе Карась, у кожній жінці – дві Одарки* (В. Голобородько).

До складу афоризму можуть входити і прецедентні антропоніми реальних осіб. Зазвичай це імена відомих людей, які зробили важливе відкриття в науці, техніці, літературі тощо. Наприклад: *Якби усі були Діогенами, існувала б проблема бочки* (М. Сльозко); *Колектив поетів Пушкіна не замінить* (Ю. Рибников). Пор.: Діоген – давньогрецький філософ, якого можна було вважати вигнанцем. Він не переймався пошуком роботи й не мав власного майна та постійного місця проживання. І тому ночував у храмах, у славетній бочці.

Чимало афоризмів ґрунтуються на прецедентних іменах людей, які займаються політичною діяльністю, що дає змогу чітко та яскраво висловити свою думку щодо дій тих чи тих осіб: *Сучасний Юлій Цезар: одночасно думає одне, говорить друге, робить третє* (Б. Ревчун); *У нас характер бунтівницький, Та не завжди у ній – Хмельницький* (В. Простопчук).

Прецедентні імена в афоризмах використовуються в різних інтерпретаціях, залежно від авторських намірів. Вони розширюють зміст висловлення, процес його сприйняття й розуміння, що, своєю чергою, потребує відповідних знань. Інформація, закладена в цих іменах, викликає певні асоціації, спонукає до логічних розмірковувань. Послугуючись прецедентними іменами, афористи розраховують не тільки на знання мови, а й на володіння фоновими знаннями, пов'язаними з історією, культурою, наукою, традиціями. З цією ж метою апелюють і до прецедентних висловлень.

У науковій літературі прецедентне висловлення визначають як закінчену і самодостатню одиницю дискурсу, складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його смислу, що

входить до когнітивної бази як таке та неодноразово відтворюється в мовленні.

За критерієм зв'язності / автономності щодо джерела походження прецедентні висловлення розподіляють на зв'язані й автономні. Прикладами прецедентних висловлень першого типу є цитати з відомих творів національної та світової літератури. Прецедентні висловлення другого типу функціонують як незалежні від текстів одиниці дискурсу, що вже набули статусу паремії або відразу були створені як прецедентний текст, який складався з одного цього висловлення [5, с. 109]. Пор.: *Із сиром у роті не каркають* (Б. Ревчун); *Є батіг – прямики менш потрібні* (В. Голобородько); *Лежачого не б'ють. Мабуть, ще не всі пенсіонери полягли!* (Й. Білоскурський); *«Людина з великої літери» стала «пересічним громадянином»* (В. Момотюк); *І в ногах правда є, коли стоїш за правду* (В. Шамша); *І каліф на годину може бути визнаний людиною року* (М. Левицький); *І дурень знає, що треба робити, але тільки розумний знає, як* (О. Домницький). Прецедентні феномени яскраво виражають суб'єктивне ставлення того чи того автора, формують уявлень про світ у вигляді моделі, впливають на адресата, сприймаються як спосіб естетичної оцінки світу, служать для виявлення спільності ментально-вербальної бази автора та читача, привертають увагу останнього, утілюють зміст у неагресивній формі. Наведені вище ілюстрації засвідчують неоднотипні структурно-семантичні особливості і дають підстави диференціювати: 1) афоризми з модифікованими лексичними компонентами; 2) афоризми з модифікованою структурою.

Афоризми з модифікованими лексичними компонентами – це такі індивідуально-авторські утворення, у структурі яких спостерігається заміна одного або кількох компонентів загальновідомої одиниці – власне паремії чи афоризму, який став крилатим: *А король-то мільйонер!* (О. Перлюк) ← *А король-то голий*; *Великому кораблю велике плавлення* (Ф. Боднар) ← *Великому кораблю велике плавання*; *Вчення – світло, а невчення – армія!* (В. Вербецький) ← *Вчення – світло, а невчення – тьма*. Наразі спостерігаємо лексичну заміну чи то співзвучними словами (*плавлення – плавання*), чи то взагалі лексемами іншого семантичного ряду (*мільйонер – голий; армія – тьма*). Іноді це

одиниці, які можна кваліфікувати як антоніми: *Кількість переходить в антиякість* (Р. Доценко) ← Кількість переходить у **якість**. Або ж лексеми одного функціонального чи тематичного плану. Пор.: *Економіка повинна бути олігархічною!* (О. Перлюк) ← Економіка повинна бути **економною**; *3 миру по нитці – голому мотузка* (В. Войцехівський) ← 3 миру по нитці – голому **сорочка**; *Земля їм мавзолеєм!* (В. Голобородько) ← Земля їм **пухом**; *Майбутнє не за кордоном* (В. Коняхін) ← Майбутнє не за **горами**; *Не сотвори собі куми* (А. Крижанівський) ← Не сотвори собі **кумира**; *Де тонко, туди і рвуться* (В. Шамша) ← Де тонко, **там** і рвуться.

Лексична модифікація може зазнавати змін більш чи менш суттєвих, що залежить насамперед від характеру замітника. Ним може виступати не лише слово, а й словосполучення: *Брежуть, як кремлівська зграя* (С. Скоробагатько) ← Бреше, як **собака**; *За праве діло підем наліво!* (В. Ігнатенко) ← За праве діло **стій сміло**; *Мішок з грошима – усьому голова* (О. Перлюк) ← **Хліб** – усьому голова. У першому прикладі лексема узуального мовного звороту *собака* замінюється перифрастичним словосполученням *кремлівська зграя*, що змінює семантику й стилістично увиразнює спродуковану одиницю загалом. Тим паче, що субстантивні лексеми співвідносяться між собою як одиничне та збірне поняття. Подекуди заміна слів характеризує різні структурні частини висловлення або суттєво модифікує одну з них: *І бандити цілі, і правоохоронці ситі* (О. Перлюк) ← І **вівці** цілі, і **вовки** ситі; *Любов – гра, полюбиш і вугра* (А. Шкляр) ← Любов **зла**, полюбиш і **козла**; *За двома автобусами поженешся – йтимеш пішки* (Ю. Рибников) ← За двома **зайцями** поженешся, **не ввіймаєш жодного**; *Хто не працює, той з'їдає ближнього* (Ю. Рибников) ← Хто не працює, **той не їсть**.

Обов'язковою умовою лексичної модифікації є впізнавання й усвідомлення прецедентного висловлення. Збереження первинного значення свідчить про міцне закріплення того чи того компонента суспільною мовною свідомістю, оскільки навіть максимальна мобільність лексичного складу не стоїть на перешкоді розпізнання загальновідомого виразу. Наприклад: *Кайна Кайном вибивають* (Ф. Боднар) ←

Клин клином вибивають; *Кандидат кандидату друг, товариш і... конкурент* (Ф. Боднар) ← **Людина людині** друг, товариш і **брат**; *Бандюк бандюка бачить здалека* (Л. Забара) ← **Свій свояка** бачить здалека; *Великі гроші не дають спати, малі – жити* (Ю. Рибников) ← **Малі діти** не дають спати, а **великі** – жити. В останньому разі спостерігається не тільки заміна компонентів у різних предикативних частинах, а й традиційного порядку атрибутивних поширювачів (*малі – великі на великі – малі*). Пор. також: *Дві голови – добре, а одна розумна – краще* (О. Новаченко) ← **Одна голова** – добре, а **дві** – краще.

Іноді лексичні модифікації досить суттєво завуальовують прецедентну конструкцію, однак для підготовленого читача їх декодування не є великою проблемою, як-от: *Від смішного до великого – довга дорога* (Р. Доценко) ← Від любові до ненависті – один крок; *Совість – не гаманець, загубиши – ніхто не підніме* (В. Простопчук) ← Слово – не горобець, вилетить – не зловиш; *Була б рибка, а сковорідка знайдеться* (В. Шамша) ← Була б робота, а дурні знайдуться.

Послугуючись прецедентними висловленнями і продукуючи власні афоризми, кожен із митців прагне конкретизувати надто загальний зміст першотвору, що послужив дериваційною базою для продукування індивідуально-авторських утворень, наблизити його до сучасних реалій, що, як свідчить дібраний фактичний матеріал, стосується передусім сфери політики. Наприклад: *Скільки чиновника не годуй, він усе одно в руку дивиться* (В. Шамша) ← Скільки вовка не годуй, а він все одно в ліс дивиться; *Апетит приходить під час влади* (В. Простопчук) ← Апетит з їдою приходить (прибуває); *Не спійманий – у владі* (В. Простопчук) ← Не спійманий – не злодій. У такий спосіб, не називаючи конкретних імен, зображено сучасних політичних діячів, можновладців, які «годуються» з кишень народу, відбираючи останні кошти в держави.

Однією з причин лексичної модифікації компонентів прецедентних феноменів є увиразнення, посилення традиційного значення, наприклад: *Кадри вирішують все* (В. Простопчук) ← Кадри **вирішують** все; *На переправі коників не викидають* (В. Шамша) ← На переправі **коней** не **мінюють**. *Кадри вирішують*

усе (відомий вислів Й. Сталіна) набуває нового звучання – кадри, тобто впливовіші люди, забирають в бідніших абсолютно все.

Прецедентне висловлення *Коней на переправі не міняють* увійшов у суспільно-політичну лексику США та інших країн після того, як прозвучав з уст президента США Авраама Лінкольна з нагоди висунення його кандидатури на другий президентський термін, і закріпило за собою семантику – «у вирішальний для справи момент не змінюють ні планів, ні людей». Спродукований на основі узуальної одиниці афоризм В. Шамши увиразнює, конкретизує, доповнює первинне значення й демонструє вмале маніпулювання мовним матеріалом, що забезпечує реалізацію мовної гри (пор.: *коней не міняють і коників не викидають*, де у другому разі актуалізується і фразеологічно зв'язане значення).

За допомогою модифікації лексичного компонента гумористичний ефект досягається в афоризмах, ґрунтованих на прецедентних висловленнях навіть біблійного походження, як-от: *Не хлібом єдиним живе **котлета*** (Ф. Боднар) ← Не хлібом єдиним живе **людина**. Гумористичним потенціалом вирізняються афоризми, що виникли на одній і тій же дериваційній базі: 1) *Одна голова – добре, а з тілом – краще* (А. Крижанівський); *Одна голова – добре, а дві – патологія* (В. Простопчук) ← Одна голова добре, а дві – краще; 2) *Народжений красти – просити не буде* (Л. Куліш-Зіньків); *Народжений красти – орати не буде* (В. Шамша) ← Народжений повзати – літати не буде.

У структурі індивідуально-авторських афоризмів лексична модифікація може бути як мінімальною й стосуватися одного компонента або словосполучення, так і максимальною, коли замінюються майже всі наявні елементи прецедентного феномена. Така модифікація конкретизує зміст висловлення, пристосовує до оцінюваної ситуації, увиразнює її через обігрування, що зрештою забезпечує реалізацію гумористичного ефекту.

Афоризми з модифікованою структурою – це такі індивідуально-авторські утворення, які засвідчують формальну видозміну прецедентного висловлення, що послужило відповідною дериваційною базою, передовсім його кількісного складу. Наприклад: *Голий нуль, а гне з себе бублика* (В. Ігнатенко) ← Голий нуль; *Біда не приходить сама – за нею йдуть податківці*

(С. Коломієць) ← Біда не приходить одна; *Вовка годують ноги, а лисицю – голова* (Ю. Рибников) ← *Вовка ноги годують; Все – в ім'я народу: інфляція, радіація, криміналізація* (Ю. Рибников) ← Все в ім'я народу. Як свідчать проілюстровані зразки, найчастіше індивідуально-авторські афоризми, ґрунтовані на тих чи тих прецедентних висловленнях, поширюють їхні межі, переважно за рахунок постпозитивних елементів: чи то поширюючи членів речення, чи то предикативної частини. Пор.: *Вчитися, вчитися і ще раз вчитися! Тому що роботи все одно не знайдете* (В. Вербецький); *Гроші не пахнуть, але скільки від них буває смороду!* (О. Домницький); *Зірок з неба не хапають – їх роздає президент* (Л. Куліш-Зіньків). У першому разі модифікація структури відбувається через додавання атрибутивного поширювача, який, окрім того, подається як парцельований компонент. Інші зразки засвідчують поширення компонентного складу прецедентних висловлень *Вчитися, вчитися і ще раз вчитися, Гроші не пахнуть* та *Зірок з неба не хапають* через додавання предикативних одиниць із різною кількістю компонентів «вільного вжитку», які надають новоутвореному результату більшої конкретності, наближають його до тієї ситуації, у якій таке висловлення використано.

Модифікація структури прецедентних висловлень відбувається здебільшого в напрямку до постпозитивного ускладнення: *Гроші не пахнуть – запах забиває* (В. Голобородько); *Гроші рідко роблять із людей друзів, а здебільшого співучасників* (О. Домницький); *Маємо те, що маємо, зате не будемо мати того, що вони мають* (Л. Куліш-Зіньків); *Ми за ціною не постоїмо. Були б тільки гроші* (В. Шамша); *Гуртове – чортове, то що ви чекаєте від електорату!* (В. Голобородько); *Добре не просто там, де нас нема, а де нас ніколи і не було* (Р. Крикун); *Дурням закон не писаний, тож у країні дурнів парламент зайвий* (В. Голобородько). Прецедентне ускладнення є нетиповим, однак можливим: *Відкупився від суддів. А судді – хто?* (Ю. Рибников) ← *А судді хто?*. До того ж у такому разі, а доволі часто й при постпозитивному ускладненні структури, спостерігається не лише поширення компонентного складу, а й лексична заміна: *Власна розкіш присипляє. Чужа не дає спати* (Л. Сухоруков) ← *Чужі*

статки не дають спатки; *Був вічно у позичках... у Сірка очей* (Л. Забара) ← *У Сірка очей позичити; Маса вирішують усе, що за них вирішують інші* (В. Шамша) ← *Кадри вирішують усе; Язик до Києва довів уже Москву* (В. Простопчук) ← *Язик до Києва доведе; Казав пан: на пай дам. А як уродило – в носі закрутило* (Г. Крячко) ← *Казав пан: кожух дам. Модифікація структури, що стосується як заміни компонентів, так і поширення компонентного складу, сприяє появі нових семантичних і стилістичних відтінків.*

Індивідуально-авторські афоризми, спродуковані на прецедентних висловленнях, більшою мірою, ніж ті, що ґрунтовані на прецедентних іменах, засвідчують етнокультурну специфіку й національну своєрідність, бо пов'язуються переважно з народною мудрістю: *Ситий голодному не товариш, а пан* (Ю. Рибников); *Вчитися ніколи не пізно, але як пізно людина починає це розуміти!* (О. Перлюк); *Закон – як дишло, але все залежить від того, в чіх руках віжки* (С. Коломієць); *Закон як дишло. Він розрахований на робочих конячок* (В. Шульга); *Його совість чиста – він нею не користується* (В. Даньків).

Непоодинокі прецедентні висловлення, що послужили дериваційною базою для сучасних індивідуально-авторських афоризмів, стосуються іншомовної культури. Пор.: *Рука руку мие, а до совісті руки не доходять* (Ф. Бондар) ← *Рука руку мие* (лат. *Manus manum lavat*); *Повторення – мати вчення, та батько – плагіату* (Ю. Рибников) ← *Повторення – мати вчення* (лат. *Repetitio est mater studiorum*); *Знання – сила, невігластво – три сили!* (В. Голобородько) ← *Знання сила* (лат. *Scientia potentia est*); *Спинися, мить?! Всі втрати – від зупинки* (В. Простопчук) ← *Спинися, мить!* (із монологу Фауста); *Шукайте жінку! Пляшку я знайшов!* (В. Простопчук) ← *Шукайте жінку!* (із роману А. Дюма-батька «Могікани Парижа»). Відповідні прецедентні феномени настільки прижилися в нашій культурі, що досить легко впізнаються й декодуються середньостатистичним носієм мови. Доволі часто у структуру новостворених одиниць уведено так звані актуалізатори на зразок *кажуть*, які налаштовують адресата на відповідне сприйняття: *Кажемо: хліб – усьому голова, але котлети – для себе – робимо з м'яса* (В. Голобородько); *Кажуть, надія помирає останньою. Матимемо надію, що не помремо раніше*

за неї (В. Куровський); *Кажуть, що куріння шкідливе, але воно подарувало людству перекуру!* (О. Ровенко).

Окремим зразком продукування афоризмів, ґрунтованих на прецедентних феноменах, є так званий натяк на узуально закріплену усталену конструкцію. У такому разі носіями мови «вгадується» фразеологізована структура, як-от: *Бійся не того, хто бреше, а того, хто йому вірить* (С. Коломієць); *Безкоштовний сир із мишоловки дістанеться тільки другій миші* (А. Корчинський); *Хата скраю спокійного життя не гарантує* (Ю. Рибников); *Болить – значить живий!* (В. Правдін); *Відповідатимеш сьогодні за те, що вчора ти мовчав* (М. Полотай); *Дивиться, як бюрократ на нову ініціативу* (В. Коняхін); *Загубивши майбутнє, за минулим не плачуть* (В. Шамша); *Земля обертається, а люди крутяться* (Ю. Рибников). Таке своєрідне творче, нестандартне використання мовних засобів, маніпулювання, до якого вдаються не лише для досягнення комізму, адже висловлення набуває комічного забарвлення тільки в тому разі, коли воно не викликає сильніших емоцій, що перешкоджають створенню комічного ефекту, підкреслює лінгвокреативність кожного з авторів, сприяє увиразненню, зміні емоційного стану адресата, надає додаткових конотацій і створює ігрову тональність афористичного висловлення [3, с. 165].

Сучасні афористи послуговуються прецедентними висловленнями з певною стилістичною настановою – вплинути на читача, привернути увагу до нагальних проблем сьогодення через використання відомих символів і знаків у вигляді прецедентних феноменів. В афористичному корпусі наявні різні одиниці, ґрунтовані на різних прецедентних феноменах, з-поміж яких вирізняються прецедентні висловлення, що апелюють здебільшого до фольклорних і літературних джерел. Індивідуально-авторські афоризми з прецедентними висловленнями ілюструють зразки модифікованих традиційних усталених комплексів чи то в семантичному, чи то у структурному плані.

Отже, афоризми, що ґрунтуються на прецедентних іменах, відповідно до походження диференційовано на міфологічні, до яких зараховуємо й біблійні, та літературні. Античні імена частіше стають компонентами афористичних висловлень завдяки більш

давній і глибшій історії, а також вищому рівню впізнаваності. Подекуди трапляється використання імен відомих письменників, науковців, філософів, що слугує певним нагадуванням та актуалізацією їхнього внеску в культурний і науковий розвиток суспільства. Імена так званих політичних діячів використовуються задля висміювання, гострого засудження та задля попередження наслідків їхніх ганебних дій.

Афоризми, ґрунтовані на прецедентних висловленнях, характеризуються значною проникливістю структури, що дає змогу створювати нові зразки, удаючись до трансформації, видозміни традиційних усталених конструкцій. У сучасному афористичному корпусі функціонують одиниці, у яких прецедентні феномени пов'язують чи то з модифікованими лексичними елементами, чи то з модифікованою структурою. У будь-якому разі афористи вдаються до одного з найпоширеніших прийомів продукування афористичних висловлень, який ми кваліфікували як мовна гра.

Література

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Москва : ЛКИ, 2010. – 264 с.
2. Колоїз Ж. В. Афористичні утворення як результат інтертекстуальної деривації / Ж. В. Колоїз // Вісник Львівського університету : Серія філологічна. – 2017. – Вип. 64. – Ч. I. – С. 32–40.
3. Колоїз Ж. В. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористиці / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : [зб. наук. праць]. – Вип. 15 / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Л. А. Білоконенко та ін. – Кривий Ріг, 2016. – С. 163–185.
4. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология / В. В. Красных. – Москва : ИТГДК «Гнозис», 2002. – 284 с.
5. Лесик І. В. Роль прецедентних феноменів у породженні й сприйнятті іронії / І. В. Лесик // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: Г. Л. Аркушин та ін.]. – Луцьк, 2011. – № 3 : Філологічні науки. Мовознавство, Ч. 1. – С. 108–112.

СТРУКТУРНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АФОРИЗМІВ-РЕПРЕЗЕНТАНТІВ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА»

У статті проаналізовано структурно-семантичні та стилістичні особливості афоризмів-репрезентантів концепту «жінка», досліджено особливості афоризмів-репрезентантів маскулінної моделі поведінки й афоризмів-репрезентантів фемінної моделі поведінки.

Ключові слова: *концепт, репрезентант, жінка, лексема, афоризм, афористичне висловлення.*

The article analyzes structural-semantic and stylistic features of aphorisms, which representing the concept "Woman", explored the features of the aphorisms representing masculine behavior model and the aphorisms representing feminine behavior model.

Key words: *concept, representative, woman, lexeme, aphorism, aphoristic utterance.*

На сучасному етапі мовознавці демонструють своє зацікавлення мовними одиницями крізь призму концептів, як-от: як час, влада, гроші, жінка, мати і т. ін. [2].

Концепт «жінка» досліджений багатьма науковцями здебільшого крізь призму ядерних і периферійних лексем [1; 4]. Закономірно, що відштовхуючись від значення слова «жінка», ядерною й активно використовуваною лексемою є *жінка*, що означає: «1. Особа жіночої статі; протилежне чоловік. 2. Доросла, на відміну від маленької дівчинки. 3. Заміжня особа стосовно свого чоловіка». У першому витлумаченні значення слова «жінка» подається на основі протиставлення з лексемою «чоловік». Тому розглядати вербалізацію концепту «жінка» необхідно в тісному зв'язку й із аналізом вербалізованої маскулінної моделі поведінки.

До того ж, зауважимо, поведінковий жіночий, як і чоловічий, кодекс ще не був предметом спеціальних досліджень, ґрунтованих на афористичному корпусі, що так само вивчається крізь призму багатьох аспектів [3].

Переважна частина афоризмів, у яких представлена маскулінна модель поведінки, містять лексеми *чоловік, чоловічий*:

Чоловік має бути в домі хазяїном, а все інше зроби́ть жінка (А. Корчинський); *Відсутність чоловічої логіки у жінки і жіночої у чоловіка – головні причини розлучення* (Ю. Рибников).

Афоризми, у яких засвідчено маскуліну модель поведінки, переважно не є об'ємними, не виходять за рамки простого речення, рідше вони є складними, зокрема передбачають дві предикативні частини: *Чоловік тільки тоді стає справжнім важкоатлетом, коли дружина навісить йому аліменти* (В. Голобородько); *Жінка мучить чоловіка, а без жінки він мучиться сам* (Ф. Боднар). Факт намірів чоловіка одружитися оцінюється негативно, лексема *мучить* підібрана дуже вдало і вказує на те, що чоловік страждає і без жінки, і з нею також.

Як свідчить фактичний матеріал, чоловіча поведінка доволі часто протиставляється жіночій. Тому цілком закономірно, що багато афоризмів побудовані на антитезі чоловік – жінка, як-от: *Жінка – це квітка, а чоловік – садівник. У турботливого садівника – найпрекрасніша квітка* (Н. Іванків); *Жінка – прикметник, чоловік – іменник* (Р. Коваль). Дібрані афоризми переконливо засвідчують, що чоловік і дружина взаємодоповнюють одне одного, узаємно підкорюються один одному. У другому зразку чоловік та жінка дуже вдало порівнюються з частинами мови. Лексема *іменник* вказує на те, що чоловік є головним, а жінка – *прикметник* – залежною від нього. Крім цього, у першому прикладі жінка порівнюється з квіткою, а чоловік – із садівником, за допомогою атрибутивних поширювачів *турботливий* та *найпрекрасніша* автор подає позитивну оцінку словам *жінка* та *чоловік*. В іншому прикладі автор також використовує прикметники для позитивної характеристики жінки та чоловіка: *Щоб бути гарною дружиною, треба мати чудового чоловіка* (О. Перлюк).

Деякі афоризми засвідчують тему зради, яка репрезентується лексемою *зрада*. Зрада жінки сприймається зовсім по-іншому, ніж зрада чоловіка в межах афоризму. Наприклад: *Що для жінки – зрада, для чоловіка – дегустація* (Ю. Рибников). Добропорядність жінки нівелюється, жіноча зрада сприймається як «позитивне» явище. Зрада ж чоловіка не засуджується, він є не постійний у своїх стосунках, автор з іронією використовує атрибутивний

поширювач *справжній*: У *справжнього чоловіка на першому плані жінка і лише потім – жінки* (О. Перлюк). У поодиноких випадках актуалізується в межах афоризмів лексеми *коханець* або *донжуан*, наприклад, *Якщо донжуан заприсягся піти в монастир, значить монастир жіночий* (К. Меліхан); *В обіймах коханця жінка починає цінувати свободу* (Ю. Рибников).

Зацікавлюють афоризми, де чоловік розглядається крізь призму жіночої поведінки, у них засвідчено, що жіноче мовлення є розлогим, довготривалим, а чоловіче навпаки – короткотривалим, прямим, поміркованим. У деяких афористичних висловленнях наявні атрибутивні поширювачі *німа* та *щасливий*, які вказують на те, що жінка набридає чоловіку своїми розмовами, адже чоловік є мовчазним, менш емоційним: *Якщо чоловік щасливий, це ще не означає, що його дружина німа* (М. Кашук); *Справжній чоловік буде мовчати навіть тоді, коли жінка не дає йому її слова вставити* (О. Перлюк). У другому зразкові актуалізується лексема *справжній*, за допомогою якої автор дає позитивну оцінку слову *чоловік*.

У багатьох афоризмах зафіксована ситуація, коли жінка має владу над чоловіком, виходить заміж за *підходящого дурня*, *жарить його мозок* та керує ним. Наприклад, актуалізується лексема *тисне*, ужита в переносному значенні, означає «несправедливо обмежувати когось у правах, діях, жорстоко пригнічувати, не давати вільно жити; гнобити». Крім того, в афористичних висловленнях актуалізується фразеологізм *бути під каблуком*, який розтлумачується, як «перебування під впливом іншої людини, підпорядкування та залежність від неї»: *Справжня жінка все життя свого коханого тисне* (К. Меліхан); *Засунувши чоловіка під каблук, дружина зазвичай галасує про жіночу емансипацію* (В. Голобородько). Чоловік, одружившись, *Від коханої жінки чоловік спочатку сліпне, а потім глухне* (А. Корчинський). У цих прикладах лексема *жінка* має атрибутивні поширювачі *справжня* та *кохана*, які використані в переносному значенні, автор із іронією негативно оцінює жінку. У третьому зразкові актуалізуються дієслова *сліпне* і *глухне*, що означають «утрачати здатність добре бачити» і «втрачати слух, ставати глухим», але подані лексеми реалізуються в переносному

значенні. За допомогою них жінка характеризується з негативного боку: чоловік від її краси спочатку сліпне, не бачить ніяких недоліків, а потім глухне, через те, що вона багато розмовляє.

Водночас дібрані афористичні висловлення засвідчують, що чоловік може бути і годувальником сім'ї, утримувати всю родину, головним, сильним та мужнім: *Чоловік любить жінку за красу, а жінка любить чоловіка за його можливості* (О. Сухомлин); *В ідеальній сім'ї дружина не знає, звідки беруться гроші, а чоловік не цікавиться, куди вони діваються* (А. Корчинський).

В аналізованих афоризмах представлено соціальні норми поведінки жінки у статусі дружини, матері та дівчини. У них репрезентовано як позитивні риси жінки, так і негативні.

По-перше, жінка представлена працюютою господинею, берегинею домашнього вогнища, яка постійно зайнята роботою, вихованням дітей і доглядом за чоловіком: *Жінка в родині – як перекладач: тільки вона розуміє і п'яне верзіння, і дитячий лепет* (Н. Іванків); *Поки мати поставить своїх дітей на ноги, то сама вже звалиться з ніг* (Ю. Рибников). У другому зразку актуалізуються лексема *мати* та фразеологізми *поставити на ноги* і *валитися з ніг*, які означають «виростити, виховати, допомогти стати самостійним» та «почувати себе дуже ослабленим від втоми, хвороби». За допомогою фразем автор дає позитивну оцінку жінці-матері, яка все життя до смерті допомагає дітям.

В афористичних висловленнях зафіксовано, що в подружжі більшість залежить від жінки, яка всі важливі питання має вирішувати сама: *Навіть розв'язання такого питання, як зізнання своїй коханій у коханні, жінка повинна брати на себе* (О. Перлюк). Представлений афоризм створює сатирично-комічний ефект, актуалізується фразема *брати на себе*, що означає «виконувати певну дію, роботу; приймати на себе певний обов'язок за виконання чогось».

Водночас, у деяких афоризмах жінка постає слабкою істотою, яку потрібно оберігати: *Не для того жінка оголює свої тендітні плечі, щоб на них усе звалювали* (О. Перлюк). У цьому афористичному висловленні наявний атрибутивний поширювач *тендітні*, який означає «тонкий, ніжний своєю будовою; приємний на вигляд завдяки тонким рисам, досконалій формі».

витончений», за допомогою нього жінка репрезентується ніжною та слабкою. Крім цього, актуалізується фразеологізм *звалювати на плечі*, який тлумачиться, як «робити що-небудь предметом своїх турбот, брати на свою відповідальність».

В устах чоловіка жінка звучить як об'єкт захоплення, автори вводять ключові лексеми *ангел* та *богиня*, які мають атрибутивні поширювачі (*звичайнісінька, невиправний та неповторна*), для зображення жінки з позитивного боку, для її ідеалізації. Наприклад: *Кожна жінка – звичайнісінька богиня* (О. Перлюк); *Кожна жінка – невиправний ангел* (О. Перлюк); *Всі жінки однакові, проте кожна жінка – неповторна!* (О. Перлюк). Чоловік сприймає жінку передусім очима, звертає увагу на її зовнішні риси, на її фігуру, одяг: *Тільки в руках віртуоза жінка може звучати як скрипка* (Ю. Рибников); *Справжній мужчина, навіть коли їсть борщ, очима поїдає жінку* (О. Перлюк).

В афоризмах зафіксовано, що жінка – це великий дар, розкіш для чоловіка: *Автомобіль – не розкіш, розкіш – мати красиву жінку в автомобілі* (Ю. Рибников); *Вродлива жінка – дар природи, розумна – дар небес, порядна і вірна – дар долі* (В. Краснюк). В очах чоловіка жінка має бути ідеальною, тому деякі автори вводять лексему *ідеал* або прикметник *ідеальна* чи *найкраща* в афористичні висловлення: *Хто сказав що ідеальних жінок не буває? Буває! Наприклад, у мого чоловіка жінка навіть дуже ідеальна* (Н. Іванків); *Жінка, звичайно, може мужчину ненавидіти, але сподобатись йому зобов'язана* (О. Перлюк); *Красунею жінка може і не бути, але найкращою бути зобов'язана!* (О. Перлюк); *Жінка – це завше більше, аніж те, що ти бачиш у її декольте* (О. Перлюк). У першому прикладі актуалізується прикметник *ідеальна*, який характеризує жінку з негативного боку, за допомогою іронії автор показує самолюбство та егоїзм жінок. У третьому прикладі, навпаки, лексеми *найкраща* має позитивну конотацію.

Кохання, як головна необхідність та потреба жінки, репрезентована в афоризмах, де з'являються лексеми *любов, серце*. Наприклад: *Жінка без любові – що тіло без душі* (Ю. Рибников); *Головне для кардіолога і жінки – діла сердечні* (Ю. Рибников). У першому прикладі автор, порівнюючи жінку без любові з тілом

без душі, вказує на те, що життя жінки не можливе без кохання, так само як тіло не може існувати без душі. Жінку потрібно любити, тоді вона буде надихати чоловіка до великих звершень: **Жінка як музика, її можна любити навіть не дуже розуміючи** (Л. Костенко); **Любі жінки надихають ліриків, а нелюбі – сатириків** (Ю. Рибников); **Жінка твого життя – та, хто повертає тобі твоє життя** (О. Забужко).

Наявна велика кількість афористичних висловлень, де лексема *жінка* виступає ключовим поняттям, але має не менш важливі атрибутивні поширювачі, як-от: *розумна, передбачлива, досвідчена*. Ці поширювачі оцінюють жінку з позитивної сторони, як таку, яка вміє правильно поводити себе з чоловіком, подати свої недоліки як переваги, знає свого чоловіка як облупленого. Наприклад: **Жінка може не кумекати в бізнесі, але не може не розумітися на бізнесменах** (О. Перлюк); **Розумна жінка знає, коли прикинутись дурненькою** (Ю. Рибников); **Розумна жінка свої недоліки подає як заслуги** (Ю. Рибников); **Передбачлива жінка знає, де соломку підстелити** (В. Голобородько); **Досвідчена жінка не хвалиться перед чоловіком своїм досвідом** (Ю. Рибников); **Розумна жінка так попросить чоловіка почистити картопельку, що він і пиріжків напече** (О. Перлюк); **Є розумні жінки. І не мало. Лише не всім удається їх зустріти** (В. Момотюк).

Потрібно звернути увагу на афоризми, у яких представлені негативні риси жінки. Дуже часто жінці приписуються невірність, блуд, непорядність та зрадливість, як-от: **Пам'ять, на відміну від жінки, зраджує лише тоді, коли вже нікуди не годиться** (Ю. Рибников); **Пам'ять, як і жінка, зраджує саме тоді, коли на неї найбільше покладаєшся** (Є. Дудар); **Взагалі жінка безгрішна, і не її вина у тому, що чоловік знеацька повернувся додому** (О. Перлюк); **Якщо дружина наставила вам роги, це ще не означає, що потрібно відкидати копита** (М. Кашук); **Якщо жінка задоволена своїм чоловіком, значить у неї нікудишні коханці** (О. Перлюк); **Стримана жінка тримає коханця в руках, а чоловіка – на відстані** (Ю. Рибников). У проілюстрованих прикладах актуалізуються лексеми *зрада, зраджує, коханці*, за допомогою яких жінка оцінюється з негативного боку. У третьому зразку автор іронічно з насмішкою називає жінку *безгрішною*, натякаючи

на жіночу невірність. У наступній ілюстрації актуалізується фразеологізм *наставити роги*, що значить «зрадувати чоловіка; обдурювати чоловіка, ставши коханцем його дружини», та фразема *відкидати копита* – «померти, загинути».

Балакучість жінок зафіксована у величезній кількості афористичних висловлень: *Поки жінка все скаже, можна кілька годин поспати* (О. Перлюк); *Зважаючи на те, що жінка живе довше чоловіка, вона не встигає йому всього сказати* (Ф. Боднар); *Якщо жінка мовчить, то це перша ознака того, що зараз вона щось скаже* (О. Перлюк); *У принципі жінка може й промовчати, але справа у тому, що у жінок немає такого принципу* (А. Корчинський); *Якщо жінка слухає вас і не перебуває, не слід її будити* (А. Корчинський); *Жінка завжди знайде, що сказати, навіть коли треба промовчати* (О. Перлюк); *Якби жінка слухала саму себе, скільки повчального могла б почути* (О. Перлюк). В афоризмах актуалізуються лексеми *сказати, говорити, мовчати, промовчати*, що доводять: жінки є багатослівними, язикатими. Ця риса яскравіше репрезентується за допомогою використання іронії.

Крім того, в афоризмах засвідчено неоднозначність тих чи тих жіночих відповідей, непередбачуваність їхніх думок: *Якщо твоя дружина сама не знає, чого хоче, то це твої проблеми* (О. Перлюк); *Дівчина – це теорема, котру хочеться довести, дружина – аксіома, яку хочеться спростувати* (О. Козакевич); *Ніколи не знаєш, куди заведе стежина, якою прогулюється дівчина* (О. Перлюк); *Жінка повинна бути загадкою, а не кросвордом* (В. Титченко).

У багатьох афоризмах репрезентовано сварливість, пихатість та крикливість жінок за допомогою ключової лексеми *скандал*: *Розумна жінка не буде роздмухувати скандал через дрібничку, вона спочатку роздмухає його до рівня катастрофи* (О. Перлюк); *Жінка поки не влаштує скандалу – не заспокоїться* (О. Перлюк), *де скандал – «це галаслива сварка, колотнеча; бешкет»*.

Крім того, негативну семантику можуть передавати дієслова на зразок *посваритися, пиляти, вичитувати, як-от*: *Кого ж це повинна пиляти жінка, якщо ти її єдиний?* (О. Перлюк), *Якщо жінка й не хоче з тобою посваритися, це ще не означає, що вона з тобою зараз не посвариться* (О. Перлюк); *Жінка не хоче, аби ви її*

уважно слухали, вона бажає аби ви з любов'ю дивилися на неї, коли вона вам вичитує (Ф. Боднар). Лексема *посваритися* означає «бути в сварці з ким-небудь або в різкій образливій формі висловити осуд, незадоволення чиєюсь поведінкою», лексема *пиляти* тлумачиться як «безперервне дошкуляння кому-небудь причіпками, повчаннями; дорікання чимось», дієслово вичитувати означає «робити зауваження за що-небудь, дорікаючи, виговорюючи». Звернімо увагу на те, що конотація лексем *скандал* іменника та дієслів *пиляти*, *посваритися* і *вичитувати* вжиті в переносному значенні.

Наявні афористичні висловлення, у яких зафіксовано, що жінка постійно обвинувачує свого обраного в усіх бідах, проявляє свій норів: *Як же намучиться жінка, поки змусить чоловіка страждати* (О. Перлюк); *Якщо жінка думає, що ви найбільший ловелас, ледар і п'яниця, значить вона ваша дружина* (В. Титечко); *У світі є лише одна жінка, призначена тобі долею, і якщо її не зустрів – ти врятований* (С. Скоробагатько); *Жінка виходить заміж, щоб звинуватити чоловіка в усіх смертних гріхах* (Ю. Рибников); *З чоловіка зі сталевими нервами жінка нитки не сукає, вона сукає з нього троси* (Ф. Боднар).

Крім того, в афоризмах акцентується увага на такій негативній жіночій рисі, як самолюбство, як-от: *Гарна жінка радує чоловічий погляд, негарна – жіночий* (Р. Крикун); *Якби дзеркало говорило, жінки не відходили б від нього* (В. Момотюк). У першому зразку жінка репрезентується як лицемірна та нещира, за допомогою антитези. У другому прикладі актуалізується лексема *дзеркало*, яка сприймається як супровідний жіночий елемент, бо жінка дбає про себе, про свій зовнішній вигляд, постійним атрибутом жіночого туалету є дзеркало. До того ж засвідчена така риса, як непунктуальність, увиразнена лексемами *не запізнюватися* і *поспішати*: *Жінка ніколи не запізнюється – просто чоловіки поспішають* (В. Момотюк).

У поодиноких зразках актуалізуються лексеми *теща* та *жінка-водій*. Стереотипно зображено ставлення зятя до тещі (*Якщо теща живе далеко, то вона рідніша за матір* (Ю. Рибников) та жінку за кермом, жінку-водія (*Жінка за кермом, як зірка в небі: ти її бачиш, а вона тебе – ні* (Н. Іванків); *Якщо*

ваша дружина хоче навчитися керувати автомобілем, головне – не стійте на її шляху (А. Корчинський).

В афористичних висловленнях репрезентується ставлення дружини до певних матеріальних статків, здебільшого вона намагається бути забезпеченою, робити не лише кар'єру, а й шукає собі відповідного чоловіка. В афоризмах висміюється жіноча здатність бачити, розуміти й досягати своєї мети щодо фінансового забезпечення: *Якщо гроші не пахнуть, як же їх дружина винює?* (Ф. Боднар); *Дружина думає про шуби і дітей, щоб вони батька працювати примушували* (В. Голобородько); *Жінка стерпить усе, якщо їй все дати* (О. Перлюк); *Мрія одруженого: щоб у жінки не було жодних мрій* (Ф. Боднар). У першому зразку актуалізується лексема *винює*, що вжита в переносному значенні та означає «розвідуючи, намагатися простежити, виявити що-небудь». Крім цього, актуалізується фразеологізм *гроші не пахнуть*, що зазвичай вживається на позначення не чистого джерела прибутку, або людей, які добувають гроші будь-якими способами, не завжди моральними та законними. Тим більше зіштовхування лексеми *гроші* з відповідною конотацією слова *винює* сприяє появі додаткового увиразнення, стилістичного ефекту.

В іншому прикладі наявне іронічне зображення і метафора *шуби і діти примушують працювати батька*, що вказує на те, що жінки бездумно витрачають гроші чоловіків, є марнотратками.

Подекуди поряд із ключовою лексемою *жінка* актуалізуються лексеми *старість*, *час*, *молодість*, *роки*, за допомогою яких репрезентується ставлення жінок до старості: *Жінки і в думках не припускають наближення старості* (Ю. Рибников); *Жінка не старіє: поліпшується якість косметики* (Ю. Рибников); *Якщо жінка виглядає молодшою, ніж на свої роки, значить, вона даремно часу не витрачає* (О. Перлюк).

Отже, проаналізовані афористичні висловлення влучно передають узагальнені думки про жінок, їх риси характеру, роль у суспільстві і т. ін., засвідчують не лише поведінковий кодекс жінки, а й чоловіка, характеристика якого доволі часто подається через характеристику жінки, її риси, особливості співіснування в родині, соціумі і т. ін.

Репрезентація концепту «жінка» відбувається за допомогою ядерних та периферійних лексем. З-поміж перших актуалізуються лексичні одиниці, що належать до лексико-граматичного розряду з частиномовним значенням предметності, а саме: *чоловік* та *жінка*. Крім ядерних лексем *чоловік* і *жінка*, маніфестуються атрибутивні поширювачі на зразок *чоловічий*, *жіночий*. Відповідні лексеми можуть мати різні поширювачі, як-от: *справжній* чоловік, *ідеальна* жінка, *розумна* жінка і т. ін.

Література

1. Калько В. В. Концепт «жінка» в українських пареміях / В. В. Калько // Вісник Черкаського національного ун-ту ім. Б. Хмельницького. – Серія : Філологічні науки : [зб. наук. праць]. – Вип. 193 / [гол. ред. О. В. Черевко]. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – С. 84–90.
2. Колоїз Ж. В. Лінгвопоетична репрезентація концепту «Мати» / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії. Наукові студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного ун-ту : зб. наук. праць. – Вип. 9 / [гол. ред. Ж. В. Колоїз]. – Кривий Ріг : ТОВ «ОКТАН-ПРИНТ», 2013. – С. 546–564.
3. Колоїз Ж. В. Українська пареміологія : [навчальний посібник] / Ж. В. Колоїз, Н. М. Малюга, Н. М. Шарманова ; за ред. Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг : КДПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. – 349 с.
4. Космеда Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колективна монографія] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман ; за ред. Т. А. Космеди. – Х. : ХНПУ ім. Г. Сковороди ; Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антонова Вероніка – студентка IV курсу факультету іноземних мов Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Карпюк В. А.**).

Барбуха Владислава – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**).

Гацелюк Олена – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: ст. викл. **Березовська-Савчук Н. А.**).

Горбаченко Кристина – студентка II курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Ковпик С. І.**).

Деркач Ірина – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**).

Іваненко Аліна – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: ст. викл. **Березовська-Савчук Н. А.**).

Ломпас Яна – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**).

Мазур Юлія – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Мішеніна Т. М.**).

Масляєва Ірина – магістрантка I року навчання факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**).

Масько Єлизавета – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Вавринюк Т. І.**).

Пантело Катерина – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: ст. викл. **Березовська-Савчук Н. А.**).

Папка Анастасія – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**).

Селецька Анастасія – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: доц. **Вавринюк Т. І.**).

Супрун Валерія – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**).

Ткаченко Вікторія – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**).

Чеберяк Анастасія – студентка IV курсу факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету (науковий керівник: проф. **Колоїз Ж. В.**).

М **54** **Матеріали студентських наукових читань:** зб. наук. праць /
[ред.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А.,
Вавринюк Т. І. та ін.]. – Кривий Ріг, 2018. – Вип. 3. – 133 с.
ISBN 978–966–177–095–8

Наукове видання

Відповідальний редактор – Ж. В. Колоїз
Відповідальний секретар – Мішеніна Т. М.
Коректор – Г. Г. Демиденко
Комп'ютерна верстка – Ж. В. Колоїз

Підписано до друку 12.01.2018.
Формат 60x84/16. Ум. др. арк. 5,98

Наклад 100 прим. Замовлення №5

Віддруковано в копіювальному центрі КДПУ
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг-86, 50086